

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra filosofie a religionistiky

Diplomová práce

Vlivy hédonismu, utilitarismu a křesťanství v České sociální práci
Influences of hedonism, utilitarianism and christianity in czech social work

Vedoucí diplomové práce: doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Autor práce: Jan Hendrych

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2.

2014

Rád bych poděkoval panu doc. Tomáši Machulovi, Ph.D., Th.D. za vedení mé práce. Poděkování rovněž patří vedoucímu Katedry filosofie a religionistiky panu PhDr. Janu Samohýlovi, Th.D.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské (diplomové) práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum,

Podpis studenta

Obsah

Úvod.....	3
1. Postmoderní společnost	5
1.1 Co znamená postmoderní společnost	5
1.2 Hledání štěstí v postmoderní společnosti	9
1.3 Politické směry (kapitalismus vs. socialismus)	17
1.4 SP v postmoderní společnosti.....	23
2. Česká republika v 21. století	29
2.1 Rozdíly mezi společnostmi do roku 1993 a po něm.....	29
2.2 Úloha Sociální péče v ČR.....	35
2.3 Klady a zápory Sociální péče v ČR	40
3. Hédonismus, utilitarismus a křesťanství v literatuře české sociální péče	49
3.1 Co je hédonismus?.....	50
3.2 Co je utilitarismus?.....	57
3.3 Křesťanství v literatuře české sociální péče?.....	67
4. Otázka dobra a zla z různých úhlů pohledu	73
Závěr.....	81
Použité zdroje.....	83

Úvod

Vlivy Hédonismu, Utilitarismu a Křesťanství v české sociální práci je diplomová práce, která se bude blíže zabývat literaturou českého odborníka na sociální práci Oldřicha Matějčka a autorů zabývajících se podobným tématem, přesněji řečeno na etickou část jejich děl. Zejména bude kladen důraz na ty části, kde je vliv utilitarismu, hédonismu a křesťanství. Vliv utilitarismu, hédonismu a křesťanství ve smyslu definování dobra jako věci, kterou se všechny tři disciplíny zabývají ve vztahu k sociální práci jako pomáhající činnosti.

Mezi hlavní prameny literatury patří knihy *Metody a řízení sociální práce*, *Slovník sociální práce* a *Sociální práce v praxi* Oldřicha Matouška. Dále kniha *Syndrom velkého vlka: Hledání štěstí ve společnosti nadbytku* Thomase Hyllanda Eriksena a v neposlední řadě *Utilitarismus* Johna Stuarta Milla.

Diplomová práce je rozdělena do čtyř hlavních částí, které nesou následující názvy: 1. Postmoderní společnost, 2. Česká republika v 20. a 21. století, 3. Hédonismus, Utilitarismus a Křesťanství v literatuře české sociální péče a 4. Otázka dobra a zla z různých úhlů pohledu.

V první části je probírána postmoderní společnost v kontrastu se společností tradiční a moderní a jejich společné znaky. Také je zmíněn kontrast mezi dvěma nejsilnějšími politickými směry 20. a 21. století a jejich vlivu na vývoj společnosti. Hlavní důraz je kladen na hledání štěstí lidí v dnešní možná až přetechnizované době, kdy mnoha lidem chybí cíl či smysl jejich každodenního bytí. V poslední podkapitole první části je zohledněna úloha sociální péče.

V druhé části je psáno o moderní a postmoderní společnosti v České (dříve Československé) republice a zejména pak změny, které vyvolala změna politického režimu a následný rozpad federace Československo. Jedním z úkolů je poukázat na rozdílné vnitropolitické názory Čechů a Slováků. Dále je v této části probírána sociální péče a její vliv ve státě coby pomáhající profese. Na tuto podkapitolu navazuje subjektivní výčet pozitivních a negativních stránek sociální práce coby profese.

V třetí části jsou probírány filosofické směry hédonismus a utilitarismus a jejich vzájemné podobnosti či neshody. Dále jsou uvedeny do souvislosti se sociální prací a je kladen důraz na

ty části, kde je jejich jasný vliv na celkovou hloubku coby pomáhající profese. V další podkapitole této části je popsán vliv křesťanství, který ovlivňuje nejen sociální práci dnes, ale byl na jejím úplném začátku, neboť myšlenky křesťanství se jasně odrážejí v myšlence sociální práce, když se hovoří o pomoci druhému člověku v nouzi.

Ve čtvrté a poslední části diplomové práce je částečně shrnuto to nejdůležitější z předchozích částí, a tím je otázka dobra, zla, spravedlnosti a štěstí z různých úhlů pohledu, tedy přesněji řečeno z hlediska politických směrů, filosofických směrů a světového náboženství. Jedná se o velice složité otázky, na které se ve větší či menší míře snaží najít odpověď.

1. Postmoderní společnost

1.1 Co znamená postmoderní společnost

Dříve než se dostanu k samotné definici (či studii) termínu postmoderní společnosti, myslím, že bych mohl uvést úryvek z knihy, který přesně vystihuje problematiku dnešní doby a tedy i postmoderny. Jedná se o část textu z knihy *Thomase Hyllanda Eriksena: Syndrom velkého vlka, hledání štěstí ve společnosti nadbytku*:

„Žijeme v podivuhodné době, o níž se dá říct ledacos, rozhodně však ne, že je nudná. Svět nám závratnou rychlostí poskytuje velké radosti a stejně velké starosti a nikdo neví, co nás čeká za další zatáčkou - zda bude toto století naplněno novými válkami, globální klimatickou katastrofou a vzrůstající nespravedlností, či naopak mírem a prosperitou. Vycházejí vědecky podložené knihy a články, které s vervou hájí všechny výše jmenované a ještě mnohé další scénáře. Každá z knih a článků pravděpodobně obsahuje něco pravdy, žádná však nemá celou pravdu. Budoucnost je otevřená a nejasná.“¹

Myslím, že výše zmíněný úryvek přesně vystihuje postmodernu jako takovou. Časy, kdy člověk neví kudy kam a chybí mu určitý směr. Abychom však blíže mohli pochopit, o co se jedná, je třeba zmínit předchozí dva typy společnosti, na které postmoderna přímo navazuje. Prvním typem je *společnost tradiční*.

Tradiční společnost se vyvinula ze společnosti archaické, což označuje dobu lovců a sběračů a nedá se ještě příliš mluvit o kultuře člověka. Archaická doba zaniká s nástupem zemědělství, které postupně nahrazuje lov jako základní a hlavní obživu lidí. Rozšiřování zemědělství se dá pokládat za počátek tradiční společnosti, kdy se z kmenů začínají stávat první kulturní společenství. V tradiční společnosti lidé poprvé objevují písmo, které slouží nejprve jako označení množství vlastního majetku a posléze přechází do podoby alternativního způsobu dorozumívání a uchovávání důležitých informací. Krom písma se začíná rozvíjet věda a první historicky zaznamenané rozsáhlé organizační celky (impéria). Začíná vývoj svěbytných

¹ Srov. Thomas Hylland Eriksen: *Syndrom velkého vlka, Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*, nakladatelství DOPLNĚK, Brno 2010, ISBN 1081-3552010, s. 7.

civilizací. Mezi první známé civilizace patří Egypt, Čína, Indie, říše Inků, Řecko a Řím). Zánik většiny tradičních společností se datuje od konce 17. Do začátku 18. století.²

Po tradiční společnosti se zavedl pojem moderna (příbuzné slovo moderní se používá dodnes, když chce člověk označit něco nového, co tak říkajíc jde s dobou).

Moderní společnost se začala rozvíjet na přelomu 18. a 19. století. Jedním z prvních ozvěn začátku této nové éry byly dvě významné revoluce. Francouzská revoluce a revoluce průmyslová. Obě dvě přispěly k novému nahlížení na občanství a lidská práva lidí v jednom státě (lidská práva a občanství byla nastíněna již v období osvícenství). Na začátku 19. století dochází k urychlování tvorby moderní společnosti. Rozvíjí se kapitalismus a také individualizace, která nahrazuje předchozí tradiční (rodinné) sociální vztahy a hodnoty. Pokud v tradiční společnosti byla hlavním pevným bodem lidí víra v Boha a v sílu církve, pak v moderně byl tímto bodem pokrok, věda a ovladatelnost přírodních zákonů. Lidé se začali odvracet od víry jako jediné jistoty a začali více přemýšlet o tom, kam až může zajít lidská vynalézavost a představitost. V 19. století došlo k mnoha vynálezům, které se masově užívají dodnes (například žárovka Thomase Edisona či železnice Jamese Watta). Značný skok ve vědeckém pokroku by se dal označit za jednu z největších kladů moderní společnosti (zejména pak přelomu 19. a 20. století).

Avšak další postup moderny, a to zejména ve století 20., by se dal označit za ambivalentní. Zatímco rozvoj demokracie se rovněž dá označit za pozitivní krok, paralelně s ní dochází ke vzniku nových politických směrů jako je fašismus a komunismus (oba směry byly vysoce ateistické a jen prohlubovaly stoupající nezájem velké části společnosti o křesťanství a hodnoty, které vyznává). Věda, technika a byrokracie byly v masovém měřítku zneužívány k potlačování a porušování lidských práv, poškozování životního prostředí (krása a důležitost přírody musela jít stranou potřebě rychle cestovat a zejména rozšířené stavbě nových obydlí pro rozrůstající se populaci). Tyto jevy vedly ke vzniku postmodernismu., který dle historiků vznikl někdy v 70 letech 20. století³

„Postmodernismus je označením životního stylu a pocitu, který má převládat v současné společnosti. Společnými známkami postmodernistických směrů jsou: rezignace na ideu

² Srov. Karel B. Muller: *Politická sociologie*, vyd. 1., Portál, Praha 2008, ISBN 978-807367-380-2, s. 114.

³ Srov. Jan Jandourek: *Sociologický slovník*, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-535-0, s. 162.

pokroku, rozpuštění subjektu jakožto centra poznání, jednání a zkušenosti, skepse vůči tradičním pojmům popisujícím skutečnost, odmítnutí všeobecných principů a obecných pojmů a hledání alternativních způsobů řešení. V širším smyslu označuje postmodernismus někdy radikální pluralitu životních stylů, radost z citací a míšení stylů."⁴

Ve výše uvedené "definici" postmodernismu je správně uvedený fakt, že se jedná o životní styl, který míchá všechny možné styly (ať už náboženské či politické). Mnoho lidí má za to, že nejvíce se tento styl doby začal vyvíjet po konci studené války, která trvala mnoho desetiletí. V době studené války byl svět rozdělen na dvě strany: Východ a Západ. Člověk měl snazší způsob volby. Buď vyrůstal v komunistickém Východě, nebo kapitalistickém Západě. Ani jedna strana nebyla bez chyby. Ale dokud zde byla jistá rovnováha sil a dva vysoce dominující státy (USA a Sovětský svaz), pak člověk nemusel přemýšlet nad tolika věcmi. Teď se může zdát, že obhajují období studené války, která s sebou přinesla mnoho lokálních válečných konfliktů (Američané ve válce s Koreou a Vietnamem zejména), avšak větší období se pořád řadí do období moderny a s tím i mnoho vědeckých objevů, které měli na společnost pozitivní vliv. Díky soupeřivosti USA a Sovětského svazu se člověk poprvé dostal do vesmíru a na Měsíc. Něco, co v moderní době znamenalo pokrok do té doby nevídaný. V postmoderní společnosti už není takový problém dostat se do vesmíru. Avšak kolik lidí o to dnes skutečně stojí? Postmodernismus s sebou přinesl obrovskou možnost volby. Lidé v postmodernismu mají takřka neomezený přístup k informacím a zdrojům požitku. Je to opravdu doba, kdy je většina lidí uvězněna v pasti nadbytku. Není proto divu, že hédonismus, dříve zatracovaný mnoha filosofy, se dnes těší veliké oblibě. Opakem hédonismů je workoholismus a snaha v hektické době stihnout co nejvíce věcí. Jedná se o další věci, které charakterizují postmoderní společnost a postmoderní dobu:

„Člověk by měl v dnešní době vstávat hodně brzy ráno, aby všechno stihl. Na ty, kteří se v informační společnosti snaží udržet hlavu nad hladinou, číhá spousta možností, nároků a očekávání: esemesky, chaty, televizní programy, e-maily, filmy, noviny, sport, cestování, vzdělání, pracovní příležitosti, potencionální milenci nebo milenky, koncerty. Člověku, který vyrostl v bohaté zemi, život v dnešní době připravuje mnohem více možností než před dvaceti lety. Stejně ale hrozí, že rodinné stříbro takřkajíc prošustrujeme. Má se to totiž tak, že skutečně důležité věci je třeba dělat pomalu, zatímco celý svět přeřadil na nejvyšší rychlost a

⁴ tamtéž s. 188.

doporučuje nám dělat co nejvíce věcí co nejrychleji, abychom toho co nejvíc stihli. Takže nakonec skončíme tak, že nestíháme nic, protože se nám neustále zdá, že některé věci spěchají ještě víc.

V našem životě se všechno žene obrovskou rychlostí vpřed. Nic není tak zastaralé jako loňské hity nebo móda. Vysílání zpráv v televizi je tak rychlé, že hodinu po jejich skončení si většina lidí nevzpomene ani na polovinu příspěvků. Čas je přeplněný událostmi, není možnost vydechnout. Kvantita nahrazuje kvalitu. A to je hlavní problém naší supermarketové společnosti: jakmile se vše začne točit kolem toho, kolik zboží dokážeme naskládat na paletu a jak rychle ho odvezeme ze skladu, rychle začne být jedno, co na tu paletu vlastně nakládáme."⁵

Pravdivé informace o neustálém rozhodování mezi tou či onou věcí vedou ke stresu a depresi, která vede člověka k negativnímu uvažování o dnešní době a dnešním světě (postmodernu krom toliko zmiňovaného Eriksena velice dobře vystihl Wolfgang Welsch v knize „Naše postmoderní moderna“, když napsal): „*Zdá se, že krédem tohoto bezbřehého postmodernismu je, že všechno, co nedostačuje standardům racionality, nebo co reprodukuje známé věci eventuálně překrouceně, musí být, aby to bylo dobré, dokonce zdařilé, jen řádně promícháno v cocktail a smícháno s hojnými exotickými přísadami*“⁶). Je pravdou, že lidé vždy srovnávali jednotlivé časy a slyšel jsem snad stokrát od starších generací, že za jejich časů bylo lépe. Starší sportovci, jež už ukončili profesionální dráhu, se takřka vytahují na ty, kteří ještě soutěží s tím, že v jejich životní formě byli lepší. Pravdou ovšem je, že chamtivost, snobství a touha porazit druhého ve všech ohledech je nejvýraznějším rysem postmoderny. Jak jsem řekl již dříve: po pádu Sovětského svazu se jediným větším hybatelem světové ekonomiky a politiky staly Spojené státy americké. Není v silách jedné země, aby ukazovala směr zbytku světa a nevyhnula se srovnávání či případně kritice, když se náhodou mnoha lidem nebudou líbit její hodnoty a názory. Jinými slovy je dnešní doba stejná, alespoň co se týče nespokojenosti lidí. V tomhle směru se lidská nátura nezměnila.

⁵ Srov. Thomas Hylland Eriksen: *Syndrom velkého vlka*, Hledání štěstí ve společnosti nadbytku, nakladatelství DOPLNĚK, Brno 2010, ISBN 1081-3552010, s. 55-57.

⁶ Srov. Wolfgang Welsch: *Naše postmoderní moderna*, nakladatelství Praha Zvon 1994, ISBN 80-7113-104-0, s. 10.

1.2 Hledání štěstí v postmoderní společnosti

I druhou podkapitolu bych rád začal úryvkem z knihy Thomase Hyllanda Eriksena. Zejména při vymýšlení této části práce jsem se inspiroval jeho dílem:

„Když říkám, že žijeme v podivuhodné době, mám však na mysli cosi jiného než nejistotu ve vztahu k budoucnosti. My, kteří máme to štěstí a patříme ke globální střední třídě, jsme se totiž nikdy neměli tak dobře jako nyní, ovšem i tak si neustále stěžujeme. Existují výzkumy, z nichž vyplývá, že obyvatelé západního světa jsou v dnešní době přibližně stejně spokojení - či nespokojení - jako byli před padesáti lety. Jiné výzkumy ukazují, že lidé v Indii, Mexiku a Vietnamu jsou stejně spokojení jako my, i když jsou po materiální stránce mnohem chudší. A taková je taky ústřední otázka této knihy: Co je potřeba k tomu, aby se člověk měl dobře, a proč nám není ještě lépe, než nám nyní je? Máme přeci všechno, my, co žijeme v dnešní době, a máme to štěstí, že patříme k nejbohatší pětině lidstva, tedy k oněm dvaceti procentům, která spotřebovávají osmdesát procent zdrojů. A stejně si stěžujeme.

Už dlouho si kladu otázku, co je třeba k tomu, aby se člověk měl dobře. Stačí víra, naděje, láska, nebo by si měl člověk spíš pořídit chalupu na horách a několikrát za rok vyrazit k moři? Jsou bohatí lidé šťastní nebo jen frustrovaní, že nejsou ještě bohatší? Přináší náboženská víra štěstí, či spíše úzkost? Našli indičtí žebraví sádhuové smysl života, nebo na něj rezignovali? Co se stalo s lidmi, kteří mají všechno a stejně si stěžují? Můžeme se v této oblasti něco naučit od tradičních kultur, nebo se můžeme učit jen z jejich chyb?"⁷

Autor pokračuje v problematice štěstí tím, že samotné slovo je v jeho zemi téměř neslušné (nebo spíše ve skandinávském jazyce). Říká, že termín *mít se dobře* nikomu problém nedělá a je běžnější než říkat např. kvalita života. Mít se dobře je něco, co většina považuje za žádoucí a chtěné. V tomhle směru je to podobné snad všude v západní kultuře. Mnoho lidí není schopno říci věty jako *miluji tě* nebo *jsem úplně šťastný*, ale *mám se dobře* dokážou vyslovit všichni bez obtíží. Je zcela normální se zeptat druhého člověka, zda se má dobře (v naší kultuře stejně jako v německé a angloamerické je téměř tradicí, že konverzaci začínáme otázkou, jak se druhý má).

⁷ Srov. . Thomas Hylland Eriksen: *Syndrom velkého vlka. Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*, DOPLNĚK, Brno 2010, ISBN 1081-3552010, s. 7-8.

Autor pokračuje pravdivým tvrzením, že spousta vědců a společenských vědních oborů se v 20. století příliš nezajímalo otázkou štěstí. Častěji byly probírány různé druhy krizí a utrpení, jež lidskou společnost sužovaly v téže době. Nutno dodat, že 20. století bylo opravdu plné krizí a pohrom, takže je logické, že na problematiku štěstí nezbylo mnoho času. Až v posledních letech se to částečně změnilo.

Otázkou štěstí si jistě láme hlavu každý z nás. Avšak nejsou dva stejní lidé, kteří by na něj měli úplně stejný názor. Výjimkou jsou pouze vědci, kteří toto téma zkoumají z nějakého úhlu či ho nezkoumají vůbec.⁸

Výše zmíněný text nejen správně definuje otázku štěstí v dnešní době, ale i dnešní dobu samotnou. Neboli spíše postmoderní společnost, jež se zabývala předchozí kapitola. Kniha Thomase Eriksena nese název syndrom velkého vlka. Tento velký vlk symbolizuje konzum a snahu mít všeho dost nebo spíše mít všeho více než ostatní nebo více než dost, jak se tak říká. Nedá se snadno říct, co přesně je cílem člověka 21. století. Možná proto, že žádný jednotný cíl ani nemá. Jen mít se dobře nestačí, protože tento stav může být pomíjivý.

Myslím, že hledat štěstí v postmoderních časech není o nic jednodušší než bylo hledání štěstí v minulosti. Jedním z největších problémů, jež Eriksen sám uvádí fakt, že člověk někdy uvízne v „pasti srovnávání“ a „všechno je relativně relativní“:

Autor poukazuje na fakt, že v současné době se každý člověk s někým srovnává. Toto srovnávání jedinci pomáhá zjistit, na čem si stojí. Případně jaké se mu zdají jeho slabiny a co je třeba zlepšovat. Takovéto srovnávání člověku vytvářejí jeho místo a identitu ve světě. Jsou vždy varianty, kontrasty a rozdíly. Celý život nemůže svítit slunce, či nemůže být venku pořád jen teplo. Den a noc se střídají a vytvářejí tak nekonečný cyklus. A snad nejdůležitější skutečnosti, že bohatí nemůžou existovat bez chudých (myslím, že tuto skutečnost si mnoho lidí nerado připouští) a islámští teroristé bez jestřábů z Pentagonu (v tomto případě se jedná o dnešní alternativu boje proti komunismu). Jedním z častých srovnávání je srovnávání morální. Člověk si často a rád dokazuje, že je lepší a hodnější než ti druzí. Podobné srovnávání je srovnávání kulturní (z nichž vychází rozdílná náboženství). Sřet kultur je v dnešní době stejně značný, jako byl v období křížových válek. Nic moc se od té doby nezměnilo (snad jen, že by dnes bylo neslušné říkat, že můj Bůh je ten jediný správný). Kulturní a morální

⁸ tamtéž, s. 8-10.

srovnávání rovněž vede k vzájemnému obohacování. Jeden druhého ovlivňujeme a obohacujeme, když zjistíme, co nám může dát či co on může získat od nás.

Lidé, s kterými se srovnáváme, nás dělají tím, čím jsme. Utvářejí naši osobnost a identitu. Jsou muži a kvůli nim existují ženy a opačně. Obě pohlaví jsou rovnocenná, ale ne stejná. Jak je vidět, srovnávání je časté a v mnoha ohledech. V neposlední řadě se dnes lidé snad více než kdy jindy srovnávají, co se týče úspěšnosti v životě. Životní vzestup či pád do jisté míry ovlivnil nejedno přátelství. Je těžké srovnávat se s někým, kdo se cítí být lepší, protože v životě dosáhl svého cíle. Boj o prestiž a úspěch je těžký a mnohdy nemilosrdný. V nouzi člověk pozná přítele. Většinou však ti jedinci, kteří jsou natolik egoističtí a pragmatičtí, že zradí přítele, kolegu či známého jen proto, aby stoupal na společenském žebříčku, špatně dopadají. Z vrcholu se často padá. Proto je důležitý respekt a tolerance k druhému.

Jak se člověk má či jak si myslí, že se má, závisí na tom, s kým se srovnává. Opět se dá říci, že srovnávání funguje v mnoha rozdílných věcech. Člověk se rodí s určitými vrozenými dispozicemi, a ty pak narážejí na jeho okolí, které tyto dispozice formuje. Autor klade v tomto směru zajímavou otázku: Jsme pány svých životů či obětmi systému? Je to jeden z problémů sociální filosofie a není na něj žádná konečná odpověď (tak jako nikdy nebude konečná odpověď na otázku smyslu života). V našem světě tak trochu platí obojí. Člověk je nezávislý, ale je vystaven tlaku systému.⁹

Je třeba také poznamenat, že obětmi vlastního úspěchu se stává mnoho milionů příslušníků globální střední třídy. Člověk má na výběr tolik věcí, kolik může dělat a kolik by rád dělal, což ve finále vede k tomu, že nedělá nic pořádně. Ocítá se v situaci, kdy mu hrozí nebezpečí, že zná cenu všeho, ale není schopen znát hodnotu ničeho, jak řekl Oscar Wilde. Lidé se v tu chvíli ocítají v bodě, kdy už nelze jen tak popřít skutečnost, že méně je někdy více (neboli anglicky řečeno: less is more). Život jednotlivců se zcela jistě nezmění k lepšímu, když bude mít více iPodů, DVD přehrávačů, automobilů, různých značek zubních past, knižních klubů, internetových stránek, studijních programů, rádiových stanic a tak dále. Naše šatní skříň se nestačí zvětšovat současně s obrovským zvětšováním výběru v obchodech. V tomto bodě je třeba říci, že se nejedná jen o syndrom velkého vlka, ale i syndrom krále Midase ze starořeckých bájí.

⁹ tamtéž, s. 30-33.

Škodlivý vliv bohatství se stal předmětem vyprávění mnoha kultur. Král Midas byl jedním z těchto případů již v antických dobách (jehož příběh se traduje dodnes a znají ho děti na celém světě, někdy také díky přispění amerického autora Walta Disneyho). Jeho příběh se zakládá na skutečných událostech. Muž toho jména skutečně existoval a bylo tomu zhruba 800 let před naším letopočtem. Legenda stejně jako u mnoha jiných příběhů dávných dob žije vlastním životem bez ohledu na historického Midase. Dle legendy se jednalo o panovníka, který měl rád zlato tak moc, že jeho přání (darované bohem Dionýsem) bylo, aby se všechno, co se jme fyzickým dotykem, proměnilo ve zlato. Prvně se mu tato vlastnost líbila. Zlom nastal teprve ve chvíli, kdy se ve zlato proměnilo veškeré jídlo a rovněž jeho dcera.

Díky těmto skutečnostem přestal mít král Midas zlato tolik rád. Protože byl bůh Dionýsos laskavý, Midasovo původní přání vzal zpět. Po jeho pominutí došlo u Midase k určitému obrácení. Přestěhoval se na venkov, kde se po seznámení s bohem Panem dal na hru na flétnu a žil skromnější život.

Z tohoto příběhu plyne jednoduché poučení: Nikdy není pozdě na to, aby se člověk naučil hrát na flétnu. Množství vašich helikoptér se nemůže rovnat klavírnímu koncertu Beethovena. Je tomu již dávno, co jsme minuli moment, kdy se zvyšování blahobytu rovnalo přinášení lepší kvality života. Jedná se o něco, co už víme dávno. Otázkou je, proč se sami sebe snažíme přesvědčit, že to nevíme.¹⁰

Autor se k výše zmíněnému faktu staví neutrálně. Pouze popisuje věci, které se týkají lidí nejen ve společnosti nadbytku, ale které lidi řešili již dříve. Například otázka genderu, sociálního postavení a z něj vyplývající nevyhnutelné srovnávání. Na světě totiž není člověk, který by se nesrovnával s druhými. Boj o moc byl vždy a dnes je snad ještě větší než dříve, neboť je více možností se uplatnit.¹¹

„Relativita je svým způsobem doplněk k tématu srovnávání. Podle vazeb na ostatní věci je všechno relativní. To však neznamená totéž, že všechno je relativní. Země Nezemě neexistuje. Absolutní chudoba zabijí, absolutní nesvoboda formuje lidi, kteří se cítí nesvobodní. Historička Jennifer Hechtová píše, že spolehlivou cestou ke štěstí je láska, víra a umění, což

¹⁰ tamtéž s. 70-71.

¹¹ tamtéž s. 72-84.

podle ní v průběhu historie příliš nezměnilo, a je to tedy jen málo relativní. Ovšem s dalšími zdroji štěstí - Hechtová jmenuje omamné látky, peníze, tělo a oslavy - se to má jinak.

Můžeme vycházet z toho, že láska, víra a umění je něco, co v rozpoznatelné formě existuje všude na světě. Totéž se týká omamných prostředků. Pokud by měl alkohol, marihuana, halucinogenní houbičky a další jedy, které do sebe lidé dobrovolně cpou, výhradně negativní účinky, byly by omamné látky určitě méně rozšířené. Ve většině kultur umožňují omamné látky uživatelům bližší kontakt se sebou samými, často s jejich blízkými, někdy také s bohy nebo rodovými předky. Používání omamných látek je obvykle více rozšířeno mezi muži než mezi ženami a často se objevuje v souvislosti s různými svátky či náboženskými rituály.

To samé se týká těla, oslav a peněz či ekonomického blahobytu. Všude na světě lidé se svými těly provádějí různé věci, aby si zvýšili vlastní pocit pohody. Totéž se týká oslav a blahobytu. Všude souvisejí s pocitem pohody, ovšem sotva najdete dvě kultury, kde by měly stejnou formu. Ani umění, láska, omamné látky nebo víra nemají jednoznačnou podobu, ovšem existují všude a dávají životu smysl. Všechno je relativní, avšak jen relativně relativní. Člověk má svoji přirozenost."¹²

Z předchozího textu by se mohlo zdát, že autor hájí věci, které jsou většinovou společností pokládány za negativum. Teď mám na mysli právě ty omamné látky. Bylo správně řečeno, že jsou rozšířeny všude na světě a existují takřka ve všech kulturách. Zejména v západní společnosti jsou brány jako zlo, které kazí tělo i duši člověka. Je ovšem také pravda, že je to velice relativní, a záleží na tom, v jaké míře je člověk užívá. Už pár let užívám svůj vlastní morální "kodex", že věci či činy jsou dobré či špatné v závislosti na převažujícím množství. Pokud je člověk závislý na omamných látkách do té míry, že by kvůli nim zabíjel, pak jsou tyto látky jeho zlem. Myslím, že smyslem každého člověka v dnešní době (stejně jako kdykoli jindy) je najít správnou míru. Přestože umění i láska jsou vždy viděny pozitivně jako hodnoty, na kterých stojí jiné hodnoty. Příliš mnoho lásky může jedince zabíjet. Umělec, který se snaží všem nutit své umění, protože mu přijde nejlepší ze všech, se asi nebude cítit dobře, když zjistí, že všichni nejsou stejného názoru. V této věci jsem se podstatě shodl s vedoucím práce. Myslím, že mohu souhlasit, že v otázce „co je jed?“ jde často o množství. Za jed se dá pokládat i kuchyňská sůl, pokud si jí člověk vezme třeba 500 gramů. Existují však látky, které nejsou dobré ani v malých množstvích – kadmium škodí vždy, zatímco malé množství

¹² tamtéž s. 84-86.

alkoholu může mít svůj význam. Není nějaká malá prospěšná dávka. Myslím, že je to podobné i s věcmi jako jsou čokoláda, alkohol, kofein na jedné straně a kokain, heroin na straně druhé. Malé množství čokolády či kofeinu neškodí. Jejich nadbytečné množství už částečně ano. Malé množství alkoholu je pořád ještě více škodlivé než malé množství čokolády nebo kofeinu. Kokain i heroin se považují za těžké drogy, jejichž malé množství se asi nedá ospravedlnit. Jejich nebezpečí je nepoměrně vyšší než nebezpečí kofeinu, čokolády i alkoholu.

S autorem v tomto bodě souhlasím do určité míry, protože si podobně jako on myslím, že „skoro“ vše je relativně relativní (viz poznámka srovnávání jednotlivých látek). Jedná se o problematiku (pokud to vůbec je problematika), která se snad ani nedá vyřešit. Možná proto vede k tolika neshodám v dnešní postmoderní společnosti. Vedoucí mé práce pak velice dobře zohlednil rozdílnost některých látek. K tomu nemám příliš co dodat, protože má pravdu.

Na závěr této podkapitoly bych rád uvedl jisté shrnutí, které jsem našel i v knize tolika citovaného autora. Postmoderní společenství spojují následující věci:

1. Člověk je v tomto období našich dějin více motivován potřebou srovnávat se s druhými na základě podobnosti a soudržnosti. Díky podobnosti s druhými lidmi se člověk snaží vyniknout nad ostatními. Cítí druhé lidi jako konkurenty, jimiž je třeba se vyrovnat (pokud se cítí, že není tak dobrý jako oni) či je překonat v tom, co dělají (pokud si myslí, že je na stejné kvalitativní úrovni jako oni a má snahu být ten lepší). Ideální stav, kdy si řekne jedinec, že už má vše, oč usiloval a už není třeba soutěže s druhými, ani jiného snažení, bohužel neexistuje. Člověk se vždy bude cítit, že něco není dle jeho potřeb. Bude mít vždy důvod stěžovat si, že není tam nebo tam a shazovat vinu na druhé (někdo by řekl, že to dělají zbabělci, ale tzv. ego obranné mechanismy fungují všem lidem za určitých okolností).

2. Nerovnost ve společnosti dosahuje na mnoha místech velkých rozměrů. Tato nerovnost vede u většiny lidí k pocitu nespokojenosti. Spousta lidí je nešťastná a trápí se pocitem méněcennosti, pokud nedokážou dosáhnout seberealizace svých schopností v době, kdy se někteří lidé nemusí mnoho snažit a dosáhnou toho, čeho se jim ani nesnilo a na druhé straně právě lidé, kteří se celý život snaží dosáhnout svého cíle, ale štěstí jim vždy proklouzne mezi prsty. Čím méně je rozdílů ve faktických možnostech života, tím lépe pro všechny.

3. Spokojenost a štěstí, které lidé pocítují či nepocítují, mnohdy vychází z vrozených sklonnů, aktuálního stavu (zejména aktuálního rozpoložení mysli), který je ovlivněn kulturními kořeny, ve které jedinec žije (či se v dané kultuře narodil). Tuto spokojenost samozřejmě ovlivňují události, jež se ve společnosti dějí, ať už jsou pozitivní či negativní. Je těžké zachovat si pozitivní přístup, pokud se člověk pohybuje na spodním konci společenského žebříčku v době silného prvku konkurence.

4. Je nám známo, že lidé potřebují respekt a uznání druhých (mnohdy i obdiv druhých a zejména blízkých nebo potencionálních konkurentů) za to, co dělají, nebo kým pro ně jsou. Uznání druhých lze získat mnoha způsoby, protože lidé se mohou nechat zaujmout mnoha věcmi. Někoho zaujme rychlá jízda na motorovém člunu, jiného starost a péče o děti a nastavením druhé tváře v případech, kdy by člověk nemusel (či snad neměl). Lidé mají některé univerzální rysy, které se ani kulturou nemění (například silný muž bude vždy přitažlivý pro ženy a pohledná dívka bude přitažlivá pro každého muže), kultura rozhoduje, jakým způsobem budou tyto rysy vyjádřeny). V 19. století si muž jižanských států USA získal největší respekt počtem otroků, které vlastnil, šťastně provdanými dcerami (pravděpodobně za podobné otrokáře). Dnes už mnoho lidí tyto věci neocení, protože otroctví je zapomenutá věc a ženy jsou daleko více emancipované. Je však otázkou času, kdy budou ekologicky akceptovatelné metody, jak se druhým předvést. A možnost se jim přizpůsobit bude jednodušší, než se může zdát dnes.¹³

Na výše zmíněné neduhy postmoderny (společnosti nadbytku, jak je v názvu knihy) vidí Thomas Eriksen následující řešení:

„Aby se nám podařilo zbavit se syndromu velkého vlka, potřebujeme velký kolektivní projekt. Takový projekt nám dá možnost překonat sebe sama, vykonat něco důležitého a náročného, získat si za to uznání okolí, stát se součástí vřelého a pozitivně naladěného společenství a navíc činit věci, které jsou morálně správné. Takový projekt by sblížil každodenní život lidí a politiku s aktuálními potřebami světa. V současné době jsme něčemu podobnému na míle vzdáleni, nicméně dostali jsme se na historickou křižovatku, kde si toho konečně začínáme všimnout. Jak by měl takový projekt vypadat? Podrobný popis práce nemám připravený - do konkretizace takového plánu se musí zapojit mnoho dalších lidí - ale mohu navrhnout několik

¹³ tamtéž, s. 193-194.

klíčových hesel: odpovědnost k životnímu prostředí, pomalý čas, spravedlnost, výzvy pro každého jednotlivce a rozumná rovnováha mezi osobní svobodou a povinnostmi.

Standardním způsobem popisu světa se pro mnohé blazeované intelektuály stala ironie. Vždyť vlastně o nic nejde, říkali, dokud byli ještě mladí a slibní, tak proč se aspoň pořádně nezasmát, tak třeba zaženeme nudu!

Není nutné apelovat na špatné svědomí obyvatel severu, což je v poslední době obvyklý způsob komunikace, nebo lidi strašit a znepokojoval, což se politici naučili skoro stejně dobře jako vědci. Ne, je načase začít nahlas mluvit o velkém a ambiciózním společném projektu, který bude lidi inspirovat. Využití se najde pro každého, i pro důchodce a všechny ty, kteří už delší dobu mají problém s uplatněním na trhu práce. Nebude to dlouho trvat, společnost nadbytku bude překonána a my na ni budeme vzpomínat jako na velmi pohodlnou, nicméně slepou uličku vývoje. Ovšem než se tam dostaneme, musí se celá společnost vydat na lov prasátek.“¹⁴

Velký společný projekt, který by lidem pomohl najít štěstí a radost ze života je upřímně něco, co jsem nečekal, že autor použije jako možné řešení problematiky dnešní doby. Zní to velice teoreticky a většině lidí by se něco takového zdálo nesmyslné (protože si myslím, že by nevěděli, kde vlastně začít). Myslím, že příčinou je fakt, že jsme si na postmoderní styl a dobu zvykli natolik, že nějaká radikální změna není vůbec možná. Abych se sám přiznal, i na mne je autorův ambiciózní projekt příliš abstraktní a nevím přesně, co si pod ním představit. Je to rozhodně daleko lepší nápad než dnes tolik oblíbené remcání a nadávání na současný stav věcí. Nejpodstatnější z autorových úvah u projektu jsou jím stanovená hesla. Spravedlnost, pomalý čas, rovnováha mezi osobní svobodou a povinnostmi jsou hodnoty, které dnes citelně chybí nebo jsou opomíjeny. Uvidíme, co svět přinese, pokud se dnešní lidé dožijí nové éry. Začátku po konci postmoderny.

¹⁴ tamtéž s. 201-202.

1.3 Politické směry (kapitalismus vs. socialismus)

Jak bylo uvedeno v kapitole "Co je postmoderní společnost", kapitalismus a socialismus (spíše tedy komunismus) jsou politické směry, které se zrodily v období moderní společnosti a volně se přesunuly i do společnosti postmoderní. Důvodem, proč je zde rovněž uvádím a stavím proti sobě je fakt, že každý z nich reprezentuje zcela odlišnou představu politiky a stojí na opačném pólu (kapitalismus je pravice a socialismus levice). Jsou to rovněž směry, které silně ovlivňovaly nejen postoje a klima zahraničních zemí, ale i postoje a klima České republiky ve druhé polovině 20. století a na přelomu 20. a 21. století. Dalším podstatným důvodem, je skutečnost, že oba režimy měli a mají velký vliv i na úroveň a činnost sociální práce včetně hédonistických, utilitaristických a zejména pak křesťanských prvků. Řekl jsem zejména křesťanských, protože komunismus chtěl křesťanskou sociální (charitní práci) potlačit na minimum, či jí přidat na svou stranu, protože v ní viděl potencionálního nepřítele upevňování moci v zemi.

Rozdíly české společnosti v těchto dvou obdobích se blíže budu zabývat v kapitole „Rozdíly mezi společnostmi před rokem 1993 a po něm“.

Kapitalismus: Slovo odvozené od slova „Kapitál“. Kapitál v ekonomice označuje takové výrobní prostředky, z nichž je možné získat zisk. Kapitál je určen k produkci, nikoli ke konzumaci. Někdy se k němu kromě výrobních prostředků počítá i půda, práce a podnik. Tyto výrobní prostředky mohou být ve vlastnictví toho, kdo je produkuje, nebo je možné je mít pouze zapůjčené (pronajaté). Tak je definován kapitál v úzkém pojetí. V širším pojetí můžou být kapitálem cenné papíry (nemateriální, finanční kapitál), jež je možné směnit za materiální kapitál (stroje, zboží, budovy). V přeneseném smyslu se za kapitál můžou pokládat vzdělání (jež je nehmotným prostředkem získávání zisku) či sociální kontakty. V takovém případě se hovoří o kapitálu lidském, kulturním a sociálním.

Pod kapitálem kulturním se myslí jazykové schopnosti a dovednosti jednotlivce. Mezi sociálními třídami existují díky tomu nerovnosti, které vedou k třídním rozdílům (školený doktor má jiné schopnosti a dovednosti než vyučený zedník). Tyto rozdíly se následovně projevují v ekonomické nerovnosti. Každý je dle svých schopností jinak hodnocen (ať již při dosahování školních výsledků, či pracovního uplatnění).

Kapitál sociální znamená souhrn sociálních kontaktů, které jsou mu k dispozici při dosahování hmotného a nehmotného prospěchu. Jedná se o dovednosti, kdy se zisk vytváří spíše nepřímo pomocí kontaktů s jinými lidmi, kteří již rovněž nějaký kapitál mají (lidský kapitál je pojem, který označuje dovednosti, které přímo přispívají k vytváření zisku). Lidé, jež mezi sebou vytvářejí tyto směny, často vytvářejí různá sdružení a kluby, kde se jejich vztahy ještě upevňují. Dle F. Fukuyamy je kapitál sociální to, co umožňuje mluvit o občanské společnosti (soubor neformálních hodnot a norem, jež jsou sdíleny mezi členy společenství).¹⁵

Ekonomický systém rozšířený především v průmyslových zemích Západu. Mezi hlavní charakteristiky patří následující tři: 1) výrobní prostředky jsou součástí soukromého vlastnictví, b) tyto výrobní prostředky většina obyvatel nevlastní, neboť vykonává práci za peněžní mzdu, c) hospodářský proces je veden snahou producentů k rozmnožení jejich vlastního kapitálu.

Kapitalismus coby politickoekonomický směr je poznamenán několika vnitřními protiklady: cirkulace a výroba zboží nejsou plánovány a rovněž dochází k cyklickým krizím. Díky potřebě zvyšovat nadhodnotu roste produktivita práce, dochází ke vzniku nových technických a vědeckých podmínek pro uspokojení potřeb a utváří se dělnická třída. Tímto vytváří podmínky pro svůj vlastní zánik.

Zastánci kapitalismu jsou toho názoru, že se jedná o hospodářský systém, který nejuvhodněji využívá možností společnosti, protože rozhodování přenechává do určité míry majitelům výrobních prostředků, kteří jsou díky konkurenci nuceni k rozvoji nových možností výroby a uspokojování nově vniklých potřeb společnosti. Jedná se tedy o produktivní systém, neboť podněcuje výrobce k rozvoji výroby.

M. Weber byl toho názoru, že snaha o maximalizaci zisku byla přítomna v dějinách již dávno. Tohoto zisku je v kapitalismu dosahováno racionálním řízením podniků, námezdní prací, odborným zpracováním těch faktorů, které ovlivňují výrobu. Weber poznamenává, že protestantská etika přispěla k rozvoji ducha kapitalismu. Pojem kapitalismu se někdy spojuje

¹⁵ Srov. Jan Jandourek: Sociologický slovník, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-535-0, s. 118-119.

s kritikou s ideologickým podtextem, takže je někdy nahrazován pojmy jinými (například svobodné tržní hospodářství).¹⁶

Komunismus: „Označení hnutí, které chce zrušit kapitalistické uspořádání společnosti. Podle K. Marxe a F. Engelse je komunismus nikoli stavem, ke kterému se směřuje, ale hnutím, které usiluje o zrušení stávajících poměrů. Tzv. komunismus vědecký je jednou ze tří součástí marxisticko - leninské ideologie, formulující pravidla třídního boje, proletářské revoluce, převzetí moci a budování komunistického režimu (např. vedoucí role komunistické strany). Poslední fáze vývoje společnosti, která má podle marxistické teorie zákonitě a plánovitě nastat období socialismu. Teoretici marxismu podobu komunismu konkrétně nerozváděli.

K významným znakům komunismu patří: ústup byrokratických forem vlády, vznik samosprávy nahrazující dnešní podobu státu, zrušení sociálních rozdílů, zmizení rozdílu mezi městem a venkovem, kolektivní vlastnictví výrobních prostředků, překonání odcizení (alienace) a snížení podílu fyzické práce. Neodcizená práce se má stát prostředkem seberealizace.

V západních sociálních vědách i běžném jazyce se komunismem myslelo označení politického a ekonomického systému bývalého Sovětského svazu a jeho spojenců a ideologie v těchto státech vládnoucí, reálného socialismu. (Pojem socialismus, kterým uvedené státy označovaly samy sebe, byl zejména v americké ekonomické vědě užíván pro ekonomický systém sociálního státu v západní Evropě.)“¹⁷

To je pouze stručná definice obou politicko-hospodářských systémů a jejich odlišností. Na začátku této podkapitoly jsem řekl, že kapitalismus představuje pravicové smýšlení a komunismus levicové. Hlavním rozdílem je odlišné chápání člověka jako jedince a společnosti jako takové. Pravicový kapitalismus měl vždy za to, že ve společenství lidí panuje diferenciaci a jednotlivci si nejsou zcela rovni. Je na každém jedinci, jak se svým životem naloží. Osobní svoboda každému umožňuje, aby dosáhl svých cílů. Komunismus na druhé straně vždy vztyčoval rovnost společenského uspořádání. Lidé jsou si rovni a je třeba, aby se všichni měli stejně. Jsou členy jednoho společenství, takže nikdo nesmí mít více než ten druhý. Zatímco v kapitalismu stojí v popředí štěstí jednotlivce, v komunismu (socialismu) je středem štěstí lidu. Marx správně poukázal na chyby kapitalismu. Jeho ideou byla politický

¹⁶ Srov. Jan Jandourek: Sociologický slovník, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-535-0, s. 119-120.

¹⁷ tamtéž s. 127.

system, který by zaručoval větší práva všem lidem. Žil v době silného liberalismu, kdy se příliš nehledělo na práva těch nejchudších. Prvními "úkoly" komunismu byly snaha snížit tyto sociální rozdíly (výše zmíněná idea zrušení sociálních rozdílů se ukázala jako nemožná, protože sociální rozdíly existovaly ve všech politických uspořádáních v historii) a dát šanci ostatním. Hlavním negativem komunismu byla jeho revolucionářská povaha, která si za druhý "úkol" dala svrhnout nevyhovující režim a zejména pak idea třídního boje (něco, což bylo hojně kritizováno ze strany sociálního učení církve).

Socialismus se dá ještě rozdělit na několik dalších druhů. Už jsem řekl, že výše zmíněná definice definuje socialismus pouze obecně:

Rozdělujeme socialismus národní, reálný a tržní. Národní socialismus (lépe známý jako Nacionalismus či Nacismus) bylo politické hnutí, jež se nejvíce rozšířilo v Německu v první polovině 20. století (přelom 20. a 30. let). Jedním z hlavních důvodů jeho vzniku byly pro Německo tehdejší nepříznivé podmínky zapříčiněné první světovou válkou.¹⁸

„Kořeny sahají do československých Sudet, kde vznikalo v posledních dekádách existence Rakouska - Uherska hnutí socialismu národního jako reakce na to, že sociálnědemokratické strany s programem internacionalismu představovaly pro nacionalistické politické formace úspěšnou konkurenci a přebíraly dělnické voličstvo národně orientovaným politikům. Proto vznikla Česká strana národně sociální a její německý protějšek. Němečtí představitelé socialismu národního nejpozději po vzniku Československa přesídlili do Vídně, kde se s jejich učním seznámil Adolf Hitler. Od roku 1920 je hnutí organizované jako NSDAP, která se pak pod vedením Adolfa Hitlera dostala k moci v roce 1933. Ideologie nacionalismu není ucelená, ale její charakteristické znaky jsou: antikomunismus, nepřátelství k parlamentní demokracii, antisemitismus, étos boje a války, vůdcovský princí. Éra národního socialismu končí porážkou Německa v roce 1945. U nás se tak někdy charakterizuje politický systém v letech 1945 až 1948, nesoucí se na vlně vypjatého nacionalismu po osvobození od okupace s postupnou socializací hospodářství (znárodnění těžkého průmyslu, centrální plánování).“¹⁹

Národní socialismus neměl dlouhé trvání a v podstatě se stavil ostře proti socialismu komunistického ducha. Přesto jsou tyto dvě odvětví stejného politického směru dávány na

¹⁸ Srov. tamtéž s. 219.

¹⁹ Srov. tamtéž s. 220.

stranu levice. Je zajímavé, že nacionalismus (v případě Německa během druhé světové války spíše fašismus) je také brán jako levice, přestože má i pravicové rysy. Tak například socialismus komunistický vyzdvihoval rovnocennost společnosti, pokud všichni lidé patří k jedné třídě. Duchem nacionalismu byla rasa. V Německu vládlo přesvědčení, že i ten nejnižší postavený Němec je mnohokrát ceněn než nejbohatší Žid. NSDAP byla strana dělnická, ale v podstatě se jednalo o trik, jak zahrát na strunu národní hrdosti dělnické třídy (zde podobnost s komunismem), která byla v Německu nejpočetnější.

Socialismus reálný je druh socialismu, který vychází z marxisticko-leninské ideologie, kterou si přisvojil Sovětský svaz v první polovině 20. století. Sféra vlivu Sovětského svazu po celou dobu trvání studené války byla jediná, která mohla konkurovat největší zemi západu (a největším rivalem SSSR), Spojeným státům.

Reálný socialismus je typem společnosti ve východoevropských zemích. Jedná se o země, které odmítly reformní pokusy 60. let až do konce 80. let, kdy se východní blok rozpadl (teoreticky by se dalo říci, že 60. a 70. znamenali přechod mezi modernou a postmodernou). Toto politické řízení se vyznačovalo následujícími charakteristikami: silné státní vlastnictví, nomenklatura (což je výraz označující vládu komunistických kádrů), ideologickými zásahy do chodů ekonomiky, ekonomickým nedostatkem, jež byl jen částečně suplován stínovou ekonomikou, eliminací jakékoli politické opozice. Silná cenzura, která měla ještě zesílit izolaci od západního světa, ústupem občanů do soukromé sféry domácnosti. Mezi vnější faktory spadala tak zvaná Brežněvova doktrína (Brežněv byl krátce po nástupu k moci v roce 1964 označován za Neostalinistu, díky podobnému vedení politického řízení). Doktrína pojednávala o omezené suverenitě socialistických států, což v podstatě znamenalo podřízení těchto zemí Sovětskému svazu. Tato společnost měla za nepřítele západního imperialistu (tento obraz byl zesílen v první polovině 80. let, kdy byl prezidentem Spojených států Ronald Reagan), který představuje vše špatné pro socialistické řízení. Komunistické vedení označovalo tento socialismus jako socialismus rozvinutý. V americké ekonomické vědě se reálný socialismus označuje jednoduše jako komunismus.²⁰

Myslím, že socialismus reálný je pojem, pod kterým si většina lidí představí klasický komunismus. Zejména pro starší generace České republiky to není velký problém, když byl politickým systémem mnoho desetiletí. Je to ten druh socialismu, který se nejostřeji vyhrazuje

²⁰ Srov. tamtéž s. 220.

proti pravicově orientovanému kapitalismu. Nutno dodat, že Marx ani Engels si jistě nepředstavovali pod komunismem téměř diktátorskou ideologii, kterou komunismu vtiskl Josif Stalin²¹. Díky němu a mnoha jeho přísluhovačům a následovníkům je komunismus pojímán velice negativně. V tomto případě myslím, že se není čemu divit, pokud politické řízení vede k masovým vraždám a konfiskaci majetku. Zmínil jsem se o tom, že Brežněv byl neostalinistou. Byl to generální tajemník Sovětského svazu, který už sice nenařizoval masové popravy jako Stalin, ale jeho zášť vůči Spojeným státům a to, co v éře studené války představovaly, byla stejná.

Byl bych nerad, kdyby se z předchozího odstavce zdálo, že vidím komunismus čistě negativně a obhajuji pouze kapitalismus (tím spíš, že oba pojmy jsou uvedeny dosti obecně). Nejsem školený politolog, ale i jako student sociální práce jsem si plně vědom komunistické minulosti České republiky v minulém století (období modernity a studené války) a všech jejích černých stránek. Jedním z nich mohlo být právě dosti velké opomíjení sociální práce či její překrucování (například tím, že byla ignorována její křesťanská stránka).

Ještě jedním podstatným důvodem, proč jsem uvedl politické směry v této práci, je skutečnost, na kterou upozorňoval David J. Levy v knize *Politický řád*, že člověk vykonává politiku jako jednu ze základních lidských činností. Politika je člověku vlastní, protože je svou přirozeností společenskou bytostí.

Politika patří mezi lidské činnosti, která je rovněž jedinečná pro náš živočišný druh, neboť žádní jiní tvorové na této planetě politiku neprovádějí. Je mnoho druhů zvířat, které žijí sociálním způsobem (tedy ve skupinách), avšak jen člověk se dá považovat za politickou bytost. V případě člověka je forma společenského života spíše závislá na jeho rozhodování a uvažování než na rozumem neovládaných instinktech. Dle jeho rozhodnutí pak závisí, zda se ve společenství cítí dobře, či strádá. Člověku je dána svobodná vůle, což je jedna z jeho nejdůležitějších charakteristik. Závisí na jeho vlastních rozhodnutích, které podmiňují jeho vývoj či způsob jeho života. Jinými slovy je člověk rozumová bytost, která se rozhoduje vědoma si svého postavení ve světě. Lze ho rovněž označit za tvora kulturního, protože realita jeho života často závisí ve velké míře na tom, co se sebou bude dělat a jak chápe svou

²¹ Srov. Alessandro Mongili, *Stalin a Sovětské impérium*, Levné knihy KMa 2006, ISBN 80-7309-350-2.

přirozenost. Názvy jako kulturní, rozumný či svobodný člověk jsou jen alternativními pojmenováními, které nejsou nijak protichůdná k jeho přirozenosti.²²

„Politika jako oblast teoretického bádání představuje studium možností lidské existence – toho, co lidé uskutečnili v minulosti a v co mohou doufat, že učiní v budoucnu. Veškerá lidská činnost je činností jednotlivců daného druhu odehrávající se v kontextu daného, ale nikoli neměnného prostředí. Chceme-li tedy pochopit, jaké mohou být možnosti člověka, musíme se v první řadě pokusit zjistit specifickou podstatu člověka a struktury světa, které utváří omezující kontext jeho činnosti.“²³

Tímto krátkým úryvkem jsem chtěl částečně zdůvodnit, proč jsem se v této podkapitole zabýval politickými zřízeními. Tato zřízení byla nejen výplodem moderní a postmoderní společnosti, ale také jedním z jejich znaků. Politika je stejně jako v minulosti jednou z nejdiskutovanějších lidských činností. Stejně jako sociální práce je i politika a politický řád něco, co se člověku někdy velice těžko popisuje. Nicméně se jedná o činnost, která ve většině případů ovlivňuje lidské životy. Komunismus a kapitalismus byly politické systémy, které zanechaly patrnou stopu nejen v České republice a s ní související české sociální práce, ale i v celém světě postmoderní společnosti. Laicky by se dalo říci, že lidé si stále hledají způsob, jak rozlišit své dobro a právo tak, aby nepřekáželo dobru a právu těch ostatních. Zdali těmto otázkám rozumí i svět sociální práce dnešní doby a v naší zemi, zatím nevím. O tom, jak je utilitarismus a hédonismus obsažen v těchto politických systémech, bude uvedeno dále. Už na začátku této podkapitoly jsem zmínil, že politické směry ovlivňují oba filosofické směry i náboženství samotné.

1.4 SP v postmoderní společnosti

Touto podkapitolou tak trochu navazuji na předchozí dvě kapitoly, které se zabývaly moderní, postmoderní společností a hledáním štěstí v nich. Je totiž něco, co jsem možná opomenul. Následující pasáž je úryvkem z knihy Gillese Lipovetského, nazvaná Soumrak

²² Srov. David J. Levy: *Politický řád*, Praha Sociologické nakladatelství 1993, ISBN 80-901424-4-3, s. 11.

²³ Srov. tamtéž s. 11.

povinnosti, která se spíše negativně zabývá člověkem moderny a postmoderny, když poukazuje na určitý rozkol, co se týče etiky a etického rozlišování.

„Již po několik desítek let získává etika stále větší moc, zaplavuje média, podněcuje filozofické, právní a deontologické úvahy, vede ke vzniku dosud neznámých veřejných institucí, k novým záměrům a činnostem. Bioetika, charitativní akce inzerované v médiích, humanitární akce, ochrana životního prostředí, moralizace veřejných záležitostí, politiky i médií, debaty o potravních, sexuálním obtěžování a erotických telefonních linkách, zásady korektního jazyka, tažení proti drogám a kouření - znovuoživení hodnot spolu s pocitem zodpovědnosti se nám všude předkládá jako imperativ číslo jedna naší epochy: etická sféra se stala zrcadlem, v němž lze odhalit nového ducha doby. Poté co byla etika znovu povýšena do šlechtického stavu, ovlivňuje náš život kultura, v níž platí pouze kult efektivnosti a rozumných omezení, morálního úspěchu a ochranářství.

To ovšem neznamená, že by se v rámci široké společenské kontinuity zároveň nerozvíjel poplašný společenský diskurs upozorňující na úpadek hodnot, cynický individualismus a konec veškeré morálky. V současné společnosti, pohybující se mezi těmito dvěma extrémy, se tak vedou dvě zdánlivě si odporující debaty: na jedné straně je řeč o znovuoživení morálních hodnot, na druhé straně o dekadentním úpadku, jenž se projevuje nárůstem kriminality, existencí ghett, v nichž bují násilí, drogy a analfabetismus, novou chudobou a postupem korupce v politickém a hospodářském životě. Tyto dva póly spolu samozřejmě souvisejí.

Lze připustit, že obliba etiky v současnosti vede k přehodnocení soudů bezvýhradně spojujících individualismus s nemorálností a k doplnění neindividualistického modelu, jenž byl definován příliš povšechně, aniž by zahrnul jakékoli morální otázky.“²⁴

Důvod, proč jsem uvedl tuto pasáž je ten, že sociální práce jako jeden z hlavních nástrojů sociální politiky má za úkol chránit etické hodnoty a všeobecné blaho člověka i společnosti. Je to právě otázka debat, které autor uvádí. Sociální práce v má v popisu práce (a vždy měla) řešení sociálních problémů. Jsou to sociální problémy, které jsou hlavním předmětem snahy sociálních pracovníků, jak je uvedeno v této definici, jež se nachází v knize Oldřicha Matouška: *Metody a řízení sociální práce*:

²⁴ Srov. Gilles Lipovetský: *Soumrak povinnosti*, Praha Prostor 2011, ISBN 978-80-7260-237-7, s. 11-12.

Sociální práce je společenskovední disciplínou a zároveň oblastí praktické činnosti. Cílem sociální práce jako profese je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (například tedy chodby, zanedbávání výchovy dětí, delikvence mládeže, nezaměstnanosti a diskriminace některých skupin). Rámec společenské solidarity a ideál naplňování individuálního lidského potenciálu jsou opěrným bodem pro sociální péči. Úkolem sociálních pracovníků je pomoci jednotlivcům, skupinám, rodinám i komunitám dosáhnout způsobilosti k sociálnímu uplatnění nebo jí dostat zpět, pokud došlo k její ztrátě. Kromě tohoto úkolu, je zároveň v kompetenci pracovníků pomoc vytvářet pro klienty příznivé společenské podmínky. Pokud se jedná o klienty, kteří se nemohou dále společensky uplatnit, pak je sociální práce podporuje tak, aby měli co nejdůstojnější způsob života²⁵

Etika je věda, která je v sociální práci silně zakořeněná. Dekadence, již s sebou nevyhnutelně přinesla postmoderní doba, je předmětem zájmu sociálních pracovníků. Za hlavní úkol sociální práce je nalézt rovnováhu mezi požadavky sociálního prostředí a schopností jedince je zvládat (tzv. sociální fungování). Drogy, ghetta, kriminalita, analfabetismus jsou civilizační choroby, které mají být minimalizovány. Minimalizovány z toho důvodu, že v blízké době není možné je zcela vymýtit. Myslím, že autor chtěl ve výše uvedeném textu zdůraznit jisté pokrytectví dnešního člověka. Je dobře, že etika je znovu brána jako nauka, ze které by lidé měli čerpat a něco podstatného si z ní vzít. Avšak mnozí o morálních a etických zásadách pouze mluví a snaží se je předhazovat druhým. Civilizační zlo, jakým můžou být právě drogy či kriminalita jsou zcela jistě v protikladu k morálním zásadám a větší část obyvatel, ať už naší země či jakékoli jiné, se kriminality nedopouští (snad tedy ne v nějaké kritické míře). Lidé mohou mít k užívání drog stejně jako ke kriminalitě rozdílné důvody. Proto je sociální práce v těsné spolupráci s justicí dané země. Policejní složky interagují se sociálními pracovníky, protože se obě profese potkávají s pachateli trestných činů (mezi něž spadá i užívání nelegálních drog či nadužívání legálních drog, jako je například alkoholismus). Rozdíl mezi činností policie a sociální práce je v užití síly vůči pachatelům. Sociální pracovníci mají morální kodex, dle kterého se musí vzdát užití násilí vůči pachatelům trestných činů, pokud je ti nějak ohrožují.

²⁵ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 11.

Myslím, že určitý chaos postmoderní doby vede ke skutečnosti, že sociální práce dnes má více práce než kdy jindy. V předchozí kapitole jsem srovnával dva hlavní režimy, které se vystřídali jak v České republice, tak v celém světě v době studené války. Není záhadou, že sociální práce se v době komunismu moc neuchytila. Politický režim, jakým byl komunismus, se nehodlal smířit, ba si třeba jen připustit, že v jeho zemi existují sociální problémy. Proto dle přesvědčení komunistických funkcionářů není třeba oboru sociální práce, když de facto žádné sociální problémy nejsou. Proto jsem kapitolu nazval Sociální práce v postmoderní době. Je to více blízké současnosti a také realitě (pokud si lidé přiznají, že v zemích komunistických režimů se sociální práce příliš neuchytila). Kapitalismus a liberalismus byly více nakloněny existenci sociálních problémů a sociální práce jako oblasti, která se je snaží řešit. Myslím, že nejsem sám, který si myslí, že taková činnost vyžaduje mnoho sebezapření a cílevědomosti. Protože je postmoderna velice zaměřena na lidský výkon jedince, je i sociální práce jako jedna z jejich silných charakteristik činnost náročná duševně i fyzicky. V tomto směru není jiná než etika, která také vyžaduje po člověku, aby přemýšlel nad důsledky svých činů.

Fakt, že sociální práce je fyzicky i psychicky náročná profese, vede k mnoha dilematům, které většinou vyplývají z vztahu mezi vykonavatelem sociální práce (pracovníkem) a jeho klientem či vztahu, jaký má pracovník či klient k samotné profesi. Tímto se sociální práce neodlišuje od jiných pomáhajících profesí. V moderní medicíně najdeme stejně závažná dilemata. Než se však dostanu k dilematům sociálních pracovníků, měl bych blíže popsat, co se myslí sociální politikou, kterou jsem zmínil v předchozím odstavci. Sociální politika je podrobně popsána v knize Oldřicha Matouška: Slovník sociální práce a rovněž v knize Jana Jandourka: Sociologický slovník:

Sociální politika (v anglickém jazyce social policy) se chápe jako cílevědomé a soustavné úsilí státu a jednotlivých sociálních subjektů. Snahou je změna či udržení fungování sociálního systému. Sociální politika se poprvé začala vyvíjet ve 20. století v zemích západního bloku. Reagovala na nejčastější sociální problémy, které vznikaly mezi světovými válkami. Mezi tyto problémy patřila nezaměstnanost, chudoba, kvalita bydlení chudých, zdraví obyvatelstva a také přístup ke vzdělání. Po skončení druhé světové války byla ve většině západoevropských zemí snaha realizovat velice náročný a ambiciózní projekt týkající se sociálně spravedlivé společnosti. Jiné názvy jsou například sociální stát či sociálně tržní hospodářství (myslí, že tento projekt měl být odpovědí na neduhy

komunismu a kapitalismu). Zároveň se sociální politika stala vědeckou disciplínou. Přestože sociální stát působil jako správný a do té doby nevyzkoušený projekt, který by pomohl občanům dané země lépe sociálně fungovat, v období ropné krize v 70. letech se ukázal, že je příliš nákladný a ne tak efektivní, jak se očekávalo (problémy mohou být nejen finanční, ale i politické). Díky tomuto selhání se sociální politika snažila hledat alternativy. Jedním z nich byla tzv. třetí cesta. Tímto je míněna cesta mezi státním paternalismem a zcela liberální společností. Státní paternalismus vedl k zneužívání sociálních dávek a služeb a liberální společnost programově rezignovala na ideál sociální spravedlnosti. Pokud bude společnosti garantována účast všech lidí, kteří jsou schopni pracovat na ekonomice státu, pak se dle zastánců třetí cesty dá hovořit o východisku.

V posledních letech je sociální politika ovlivněna globalizačními procesy. Tyto procesy vedou ke snožování výdajů na místní, regionální a státní záležitosti.²⁶

Politika sociální je souhrnem opatření státu a ostatních příslušných institucí, které se snaží přispívat k zlepšení ekonomických a životních podmínek. Toto přispění je vždy v souladu s převládajícími hodnotovými představami dané země. V průběhu historie se měnil důraz sociální politiky. Zatímco v 19. století se jednalo o tzv. dělnickou otázku, dnes v době 21. století se jedná spíše o sociální zajištění. Sociální politika je rovněž vědeckou disciplínou, která využívá sociologické, sociálně právní a ekonomické výzkumy týkající se praktické politiky sociální. Zkoumá prostředky, které užívá a jejich účinek při řešení sociálních problémů.²⁷

Sociální politika používá sociální práci jako jeden s prostředků, jak pomáhat lidem zvládat sociální problémy. V postmoderní době je kladen veliký důraz na etické a morální zásady, jak už bylo několikrát zmíněno. A je to právě sociální práce, která má jít příkladem a ukazovat lidem směr cesty. Není proto náhoda, že samotná profese vychází přímo z křesťanské nauky. Z předchozího textu je patrné, že sociální spravedlnost je velice široký pojem a nedá se jednoznačně definovat, neboť si ho jednotlivci i společnosti vykládají po svém, zatímco výčet možných sociálních problémů se u obou disciplín (sociální politiky i sociální práce) chápe totožně. Chudoba, nezaměstnanost, špatná péče o děti a rodinu, kriminalita jsou všechno faktory, které chod společnosti a její dynamiku

²⁶ Srov. Oldřich Matoušek: Slovník sociální práce, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-549-0, s. 211.

²⁷ Srov. Jan Jandourek: Sociologický slovník, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-535-0, s. 186.

ohrožují. Je právě otázkou možností sociální politiky, jak bude schopna tyto problémy řešit. Když jsem napsal, že sociální spravedlnost je relativní pojem, měl jsem tím na mysli fakt, že lidé budou vždy říkat, že je něco nespravedlivé, zejména pak otázka osobního štěstí.

To je také jedním z důvodů, proč sociální práce dnešní doby klade velký důraz na osobní blaho klienta jednotlivce. Je v tom určitý prvek utilitarismu. Lidé, jenž vykonávají sociální práci se snaží přispívat svými schopnostmi k tomu, aby bylo možné mluvit o všeobecném blahu či o blahu většiny lidí²⁸. Z Etického hlediska by se dalo říci, že sociální práce stejně jako mnohé jiné pomáhající profese svádí neustálý boj o rovnost a spravedlnost ve světě. Jedním z hlavních problémů, které později více rozvedu v následující kapitole, je skutečnost, že sociální práce a lidé, jež ji vykonávají, nejsou zrovna štědře odměněni. Přestože se jedná o velice náročnou profesi, kdy je jednotlivec vystaven mnoha stresorům, tak se nepodařilo ji jako obor pevněji usadit v podvědomí společnosti. Velká část společnosti bere sociální práci jako pseudovědu, která lidem spíše škodí, než pomáhá. Nerad to přiznávám, ale tento názor jistě není cizí lidem 21. století. Konzumní společnost totiž velice ráda odsoudí vědu, která se snaží zmírnit její potřebu získávat další a další nepotřebné věci, kterými je postmoderní společnost přehlčena. Nebál bych se zajít až tak daleko, že je tu jistá paralela s doktorem v období komunistického režimu. Tehdy byli lékaři stejně potřební jako dnes, ale jejich platové hodnocení bylo znatelně nižší a zejména pak nebyli komunisty považováni za ten pravý dělnický ideál. Dnes už je na to medicína z tohoto hlediska lépe. Sociální politika a Sociální práce je dnes také nezbytná, protože chudí pořád existují. Otázkou je, proč si to většinová společnost odmítá přiznat.

²⁸ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 13-15.

2. Česká republika v 21. století

2.1 Rozdíly mezi společnostmi do roku 1993 a po něm

V této podkapitole se snažím přiblížit rozdíly mezi českým a slovenským národem a jejich rozdílných politicko-kulturních názorech v postmoderní době. Zejména pak rozhodnutí rozdělit federativní republiku, což se v některých věcech mohlo jevit jako utilitaristické řešení situace. Zejména pak z toho důvodu, že vedlo k větší spokojenosti určitého množství občanů (zejména pak Slováků). Právě rok 1993 přinesl pro český národ jednu zásadní změnu. Po více než 47 letech se rozdělilo společenství Čechů a Slováků, jak je podrobně popsáno v knize Romana Lukáše: Rozdělení Československa - dvacet let poté.:

Československo jako federativní republika zanikla na Nový rok 1. 1. 1993. Díky tomu tak na mapě Evropy poprvé po desítkách let vznikly dva zcela samostatné státy. Ke změně těchto států vzniklo bez jakéhokoli krveprolití (čímž vlastně Češi i Slováci zopakovali podobný postup, díky kterému došlo k svržení komunistického režimu v listopadu 1989), což bylo při rozdělování státu velice nezvyklé, neboť většinou se k tak radikálním změnám docházelo násilnou revolucí. Pro valnou většinu sociologů, komentátorů, politologů, zpravodajů a politiků ze zahraničí byl tento poklidný způsob rozdělení státu udivující, když si ho zařadili do kontextu sociopolitického dění. Bylo to pouze pár let po pádu železné opony, kdy se naopak čekalo, že dosud politicky i ekonomicky heterogenní Evropa (dále již ne západní a východní) bude snažit o odstraňování bariér, které by bránili hlubší integraci a vzájemného propojení. Naopak dochází novému rozdělení a vzniku dvou nových států, které jsou navíc přímo v srdci Evropy. Československý stát vznikl na konci 1. světové války a trval tedy více jak sedmdesát let (když vynecháme léta 2. světové války, kdy Slovensko sebe prohlásilo za samostatný stát, jen aby po porážce Německa znovu srostlo s Českem), proto nebylo divu, že pro většinu obyvatel Evropy se jednalo o velice nečekanou změnu, která však jen navazovala na pád Sovětského svazu, ke kterému došlo v roce 1992.

K rozdělení Československa došlo před více než dvaceti lety a jedná se o téma, které bylo probíráno mnoha autory mnoha publikací nejrůznějšího zaměření v rozličných žánrech.²⁹

Pádu Československé aliance předcházela pád komunistického režimu, který se této zemi pevně držel celých 41 let. Byl tak politickým směrem, který přetrval dosud nejdéle od vzniku Československa v roce 1918. K jeho vzniku a upevnění došlo v prvních poválečných letech na přelomu 20. století, kdy rovněž svět stál na prahu studené války, o které jsem se již zmiňoval v kapitole, která proti sobě stavěla socialismus a kapitalismus jako dvě protichůdné politické ideologie:

„Komunistický převrat v únoru roku 1948 definitivně přinesl konec politické, byť limitované soutěže a nastolil mocenský monopol Komunistické strany Československa, které se musela organizačně podříditi a v podstatě s ní také splynula i do té doby samostatná Komunistická strana Slovenska. Tento fakt nám může o reálné situaci v uspořádání československých vztahů napovědět mnohem více než jakékoliv jiné údaje. Ačkoliv Slovensko za vlády minulého režimu disponovalo vlastními orgány státní správy, definitivní rozhodnutí o směřování země vycházely vždy ze stranické centrály komunistické strany. Problémem při řešení československých vztahů v době po únoru zůstávala také skutečnost, že politika už nebyla vytvářena v Praze, nýbrž v Moskvě a že Československá vláda, potažmo KSČ, která prakticky soustřeďovala v rukou až do pádu železné opony všechnu moc, se vlastně stala jen vykonavatelem vůle Moskvy. Dalším významným faktorem pro formaci státoprávního uspořádání česko-slovenských vztahů byla skutečnost, že Gottwaldovo vedení v Praze pokládalo Slovensko za slabý článek řetězu, za oblast, kde revoluční vědomí dělnické třídy není dostatečně na výši a kde navíc i komunisté podléhají nacionalistickým náladám. V textu květnové ústavy sice bylo obsaženo uznání slovenského národa, ale z hlediska fungování celé soustavy ústavy se jednalo o čistě formální ustanovení.

Samotné zakotvení existence slovenského národa při vedoucí úloze KSČ opírající se o marxismus-leninismus v národnostní otázce, tedy o podřízení národnostních hledisek hledisku třídnímu, neměla žádný praktický význam, podobně jako nemělo žádný význam ani zakotvení slovenských orgánů do ústavy. Mnohem důležitější bylo, že se nad pojem národa začala stavět kategorie československého pracujícího lidu, a tento fenomén měl zdůvodnit existenci

²⁹ Srov. Roman Lukáš: *Rozdělení Československa*, Praha Mladá fronta 2013, ISBN 978-80-204-2864-6, s. 7 - 10.

*společného státu pro Čechy a Slováky. Idea československého politického národa tak byla nahrazena ideologickou konstrukcí o československém pracujícím lidu.*³⁰

Jak je z výše uvedeného textu patrné, bylo Československo po převratu roku 1948 plně podřízeno vedení Sovětského svazu. Přestože se nejednalo o zemi, která by přímo spadala do stejné oblasti, byla podřízenost této komunistické velmoci nepřehlédnutelná. Co je však pro mne novou informací, je fakt, že slovenský národ považoval "vedení" Prahy a prezidenta Gottwalda za slabý článek řetězu. Půjde mi to jako snaha degradovat už tak dosti pochybnou vedoucí funkci státu (míněno tak, že o politickém vývoji Československa stejně rozhodovali komunističtí funkcionáři z Moskvy, kteří pilně instruovali, co se má dělat až do roku 1953, kdy Stalin i Gottwald zemřeli) a pouze to přispívalo k rozdílnosti mezi dvěma spojenými národy, jímž bylo Československo. Bylo to jako by obyvatelé Slovenska pořád chtěli dokázat, že mají ve federativní republice stejný význam jako Češi, ne-li větší. Jak je patrné z poslední části: důležité bylo přesvědčení, že Češi a Slováci jsou jeden pracující lid. Nezáleží, kdo má jakou národnost, pokud se hlásí k ideje dělnictva a reálného socialismu.

K dalším neshodám mezi Slovenskými a Českými politiky vyvolala socialistická ústava z roku 1960. Ta konkrétně likvidací sboru pověřenců přinesla další krok k oslabení slovenských práv. V průběhu 60. let tak Centralistická komunistická politika vyvolávala nacionalistickou opozici. V Slovensku tak převládal názor, že má vůči Čechům nerovnoprávné postavení a je plně podřízená Praze. Z tohoto důvodu vznikl velký odpor vůči nomenklatuře prezidenta Novotného, jež se stal jednou z příčin jeho svržení. V létě roku 1968 (21. srpna) přišla vojenská intervence pěti států Varšavské smlouvy, která překazila jakékoli snahy na změnu v politickém řízení země (60. léta byla zejména v Čechách mírou nebývalé svobody vzhledem ke skutečnosti, že se stále jednalo o silně komunistickou zemi).³¹

„Nastavení ústavních parametrů pro společnou koexistenci politických elit z dvou různých zemí, tak jak byly ustanoveny v roce 1968, mohlo z dlouhodobého hlediska jen stěží udržet společný stát Čechů a Slováků, protože schválený model absolutně nevyhovoval podmínkám fungování dualistického federativního státu ve svobodných demokratických poměrech. Ústava, ve svém jádru komunistická, se stala základem pro skutečné parlamentní rozhodovací procesy, a získala tak roli, pro kterou nebyla vytvořena. V československé ústavě tak byla

³⁰ tamtéž, s. 35-37.

³¹ tamtéž s. 37.

kvůli záказu majorizace naprogramována neřešitelná ústavní krize a po převratu v roce 1989 se stalo jen otázkou času, kdy tato krize vypukne. Parlament-Federální shromáždění- byl totiž od roku 1969 tvořen dvěma komorami: Sněmovnou lidu a Sněmovnou národů. Pro platné usnesení pak byla nezbytná shoda obou komor.“³²

Je zvláštní vědět, že přestože rozdělení federativní republiky, jakou bylo Československo, znamenalo nečekanou změnu v politickém a geografickém uspořádání Evropy na začátku 90. let, tak k této události směřovalo již více než dvacet let nazpět. Komunisté nebyli schopni udržet takovou formu vlády, aby dva silné a rozdílné státy mohly dále fungovat jako jeden celek.

„Když se ale u nás po vzoru ostatních východoevropských zemí komunisté v roce 1989 rozhodli k předání moci, stal se tento akt spouštěčem, který nakonec přinesl rozdělení Československé federace. Zhruba v polovině 80. let se v komunistické straně vynořila dvě křídla: umírnění, jímž se podařilo prosadit určité ekonomické reformy, a stoupení tvrdé linie, kteří se v listopadu 1989 pokusili užít sil policie proti nevinným demonstrantům a rozpoutali tak vlnu mohutných protestů. Jakmile Moskva dala na srozuměnou, že nehodlá intervenovat, učinili umírnění ústupky, které vedly k rozhovorům u kulatého stolu mezi umírněným Ladislavem Adamcem a Václavem Havlem a k nenásilnému konci režimu. Nakonec se ukázalo, že klíčovým problémem nové moci nebude jen vymýcení socialismu a narovnání nenormálních ekonomických vztahů, nýbrž i vypořádání se s federací. Zatímco první problém se zpočátku zdál těžší a složitější, už velice brzy se ukázalo, že nad naše síly byl právě problém federace. Pád komunistů tak v konečném důsledku neodstranil jen zločinný režim, ale nakonec i Československo, které jím bylo tak dlouho drceno.“³³

Jméno Václava Havla ve spojitosti se sametovou revolucí a rozpadem Československa je uváděno velice často. Budoucí prezident této země se do historie zapsal tučným písmem. Jedná se také o politika, který je znám v celém světě. Snad za to může až hollywoodsky laděný životní příběh: politický vězeň a nepřítel komunistů se stane prezidentem Československa a následně České republiky. Jak to tak bývá, s velkou slávou přichází zodpovědnost a i Václav Havel se v době své politické kariéry dočkal zášti a kritiky. Tady se trochu dotýkám tématu hledání štěstí v době nadbytku. Lidé, kteří se v životě dočkali úspěchu,

³² tamtéž s. 38.

³³ tamtéž s. 40.

nebudou vždy oblíbení u všech. Nikdo se nezavděčí všem. Nicméně většina lidí se shodne na skutečnosti, že Václav Havel byl jednou z klíčových postav, která stála za pádem komunistického režimu v Československu. Tímto jsem trochu odběhl od tématu, jak se vyvíjela společnost před rokem 1993 a po něm. Jak však bylo řečeno už předtím: federace jakou bylo Československo, neměla slibnou budoucnost, protože v ní fungovaly dva národy, které se netajily mnoha názorovými rozdíly (jak bude uvedeno v dalším odstavci). Avšak po pádu komunistů v roce 1989 ještě většina lidí neviděla důvod, proč by se Československo mělo rozpadnout.

Československo bylo federací, která se vyznačovala jistou asymetrií v jejím uspořádání. Dle politologa Arenda Lijpharta se asymetrické federace vyznačují diverzitou. Po pádu režimu nastalo období klidu a tolerance a v takové atmosféře dle Lijpharta dochází v asymetrické federaci častěji k diverzi společnosti. Tato diverzita dodává společnosti novou energii. Pokud ve společnosti narůstá asymetrie, roste i tlak na vedení státu. Zdá se, že v samotném Československu bylo asymetrických prvků opravdu velmi mnoho. Rozdíly mezi oběma státy byly citelné a promítaly se v oblasti sociální, ekonomické i kulturní. Tyto prvky měli na další vývoj společného bytí mezi Čechy a Slováky klíčový vliv. Tyto výše zmíněné rozdíly mezi národy zde byly již při vzniku federativní republiky. Vždy se mluvilo spíše o společnosti české na jedné straně a společnosti slovenské na druhé straně. Málokdo mluvil o společnosti československé. Tento fakt se rovněž promítal ve vztahu k politice státu. Trvalo 70 let, než se Československo rozpadlo a byly to právě kulturně-politické rozdíly, které měly hlavní podíl na tom, že se tak stalo (důvody pro rozpad navyšovaly po listopadu 1989).

Když byla řeč o sociálních a ekonomických rozdílech, pak hlavním z nich byl rozdílný názor na formu tržního hospodářství a také k privatizaci. Pro většinu Čechů znamenalo tržní hospodářství nezbytnost a považovali ho za nutné. Naopak na Slovensku se k tržnímu hospodářství hlásila pouze jedna třetina. Rozdílné postoje na tržní hospodářství vedly k názorovým neshodám ve volbách. Češi hlasovali pro reformy, Slováci proti. Ve volbách roku 1992 byla politická národohospodářská koncepce strukturně neslučitelná, co se týkalo české politické reprezentace a slovenské politické reprezentace.³⁴

Rozdíly v názorech vedení republiky byla jedna věc. Přestože rovněž vedly k vzájemným neshodám mezi Čechy a Slováky, za další významný faktor byly považované vzájemné

³⁴ tamtéž s. 41-43.

vztahy obou národů. Již výše bylo zmíněno, že tomu tak bylo již u vzniku společenství dvou rozdílných národů. K tomuto faktu se trefně zmiňuje disident Milan Šimečka. Tvrdí, že on sám se dívá na vztahy Čechů a Slováků shovívavě. Nemyslí si, že by Slováci cítili k Čechům nenávisť, pouze určitou žárlivost a pocit méněcennosti (tohle je možná silné slovo, nicméně mnoho Slováků určité komplexy nezapře), z toho, že byli vždy bráni jako ti druzí. Vždy bylo Československo, ne Slovenskočesko. Praha je větší než Bratislava stejně jako celá česká země je větší a má více obyvatel než Slovensko. Na Slovensku vždy panovalo nacionalistické smýšlení a touha, aby okolní svět uznal jejich vlastní identitu. Jednalo se o potřebu, která vedla ke vzniku nové ústavní smlouvy. Naopak Češi se k národnímu cítění Slováků stavěli zdráhavě a spíše podporovali ideu jednotného státu. Není divu, že tento postoj ještě přizivil nacionalistické vášně Slováků. Dalo by se možná říci, že zde nebylo žádné transformační období, kdy by se vyjednávalo o uchování federace, takže úspěch jejího trvání neměl mnoho šancí.³⁵

Všechny neshody a snad i rozbroje mezi Čechy a Slováky tedy skončily roku 1993, kdy se obě země staly samostatnými. Myslím, že nikdo nemůže s přesností tvrdit, že toto rozdělení bylo pouze dobré či špatné. Z předchozích úryvků je znát, že k němu směřovalo už dávno a snad i zabránilo dalším neshodám mezi státy, které již necítili potřebu jednotného názoru. Je zajímavé zde vyznívat rozdílnost například od států bývalého sovětského svazu, kde snad kromě Ruska (které bylo vždy známo tím, že miluje, když je považováno za velmoc) žádný jiný stát nad jeho rozpadem netruchlil, ba naopak jistě to bral jako vítanou změnu. I dnes můžeme slyšet mnoho lidí, kteří by radši byli občany federace zvané Československo než menších států, které známe jako Česko a Slovensko. Další zemí, která se pro srovnání nabízí, jsou Spojené státy americké. Tato země nese přímo v názvu fakt, že se jedná o federaci. Ale mám za to, že by žádný z těch hrdých občanů amerických neměl chuť, kdyby se jejich země rozdělila na samostatné státy. Vzniklo by pak celých 50 nových států. Myslím, že k takovému rozpadu nikdy nedojde, neboť Američané jsou velice hrdý a pyšný národ, který věří ve svou věc. Tady se dostávám k bodu, co se dělo po roce 1993 teď už pouze s Českou republikou. Prezidentem stále zůstal Václav Havel. České území se nezmenšilo, jen na mapách Evropy už bylo odříznuto od Slovenska. Co tedy zůstalo v této společnosti stejně a co se změnilo?

³⁵ tamtéž s. 43-44.

Myslím, že není od věci říci, že rozpad Československa neznamenal stejně velkou změnu, jakou byla sametová revoluce v roce 1989. Tohle zní trochu naivně a já nemohu mluvit za celou zemi, ale přece jen mám dojem, že listopad 1989 je datum, které se častěji připomíná, než přelom let 1992 a 1993. Jednalo se o událost, na kterou vzpomíná celá generace lidí, kteří ji zažili. Byl to konec několika desítek let dlouhé vlády bolševiků, který se dlouho chlubil tím, že ho nic nemůže ohrožit. "Se sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak" bylo slavné heslo, které chtělo lidem namluvit, že komunistický režim ve východní Evropě v čele se SSSR je tak silný a mocný, že už nikdy nebude třeba jiného. A přesto padl. Není však vyloučeno, že se jednou tento režim vrátí v plné síle. Důkazem toho mohou být četné názory českých občanů již dnes v roce 2013, kteří by byli rádi, kdyby se vrátil. Tehdy před rokem 1989 a rokem 1993 se totiž možná většině lidí zdálo vše jednodušší. Nebyl takový výběr jako teď. Výběr na poli hospodářském, politickém, kulturním, ekonomickém, sociálním i duchovním. Zde se opět vracíme ke kapitole Hledání štěstí v moderní společnosti. Modlu utopického komunismu vystřídala idea utopického konzumu. Jedná se o filosofickou otázku, která se nedá snadno zodpovědět.

2.2 Úloha Sociální péče v ČR

Stručná definice sociální práce již byla uvedena v kapitole SP v postmoderní společnosti. Jedná se tedy o vědeckou disciplínu i oblast praktické činnosti. Tuto dualitu sociální práce naplňuje i v České republice. V kapitole 1.4 jsem rovněž napsal, že sociální práce se příliš nevyužívala či neuchytila v éře totality. Přestože jedním z jejích hlavních úkolů je pomoc lidem se zvládnutím sociálních problémů, komunisté byli toho názoru, že žádné skutečné sociální problémy nejsou či nejsou tak závažné, aby si s tím sám stát neporadil. Po převratu v roce 1989 se sociální práce začala více rozvíjet v Čechách stejně jako v jiných zemích. Řekl bych, že kapitalismus je více nakloněn představě sociální práce, než jím byl komunismus, proto jsem věnoval jednu kapitolu srovnání těchto dvou režimů, které se rovněž vystřídaly v České republice. Co vlastně sociální práce u nás zastupuje, či čeho je součástí a co je třeba o ní vědět, je uvedeno v knize Oldřicha Matouška: *Základy sociální práce*:

„V soudobém demokratickém státě je sociální práce součástí systému sociálního zabezpečení občanů, v ještě širším pohledu je součástí sociální politiky.

Potřeba začít diskurs o teoretických základech sociální práce je u nás vysoká. Teprve před deseti lety zde vznikly první vysokoškolské katedry sociální práce. Tyto katedry zaměstnaly jako učitele pedagogy předtím působící v sousedních disciplínách (v sociologii, pedagogice, psychologii, právu), a to z jednoduchého důvodu - vysokoškolsky vzdělaní sociální pracovníci u nás nebyli. Podobně tomu bylo na vyšších odborných školách, kterých existuje již několik desítek. Příslušně vysokoškolsky kvalifikovaní učitelé jsou k dispozici teprve v posledních letech, ti však zase nemívají praktické zkušenosti. Obroda vzdělávání v sociální práci tedy začala neřízenou, individuální rekvalifikací pedagogů, bez kvalitních učebních textů, bez zpětných vazeb z praxe, s oporou v zahraničních modelech výuky, v teoriích, které jsou praxi sociální práce někdy dosti vzdálené, často metodou pokusu a omylu. Obroda oborové praxe je neméně složitá. Sociální pracovníci působící v praxi dodnes čekají na zákony, metodiky a příležitosti k postgraduálnímu vzdělávání, které by jim umožnily prosadit nutné inovace v sociální práci.“³⁶

Autor knihy dobře poukázal na fakt, že sociální práce v České republice je stále ve vývoji. Jedná se o profesi, která měla dlouhý start a nebyla vyučována zkušenými vysokoškolsky vzdělanými pracovníky, protože do nedávné doby žádní nebyli. Já osobně to vidím jako jeden z důvodů, proč je u nás většinovou společností často přehlížena nebo špatně chápána. Jako student oboru etiky v sociální práci sám vím, že je někdy těžké popsat svou budoucí zaměřenost náhodným lidem, jež se mne na to ptají. Důvod je ten, že zaměření v sociální práci je velice široký pojem, neboť u SP se jedná o multidisciplinární činnost. Což ve stručnosti znamená, že čerpá z mnoha jiných příbuzných věd:

Během dekád celého 20. století se sociální práce obohacovala o modely teorie z jiných disciplín. Mezi tyto disciplíny patřily psychiatrie, sociální psychologie, sociologie a ekologie. Krom čerpání z těchto věd se pokoušela o vytvoření vlastních teoretických modelů, jakým byl antiopresivní přístup, přístup orientovaný na úkoly a jiné.

Jako akademická disciplína se sociální práce rovněž dotýká věd, jako jsou religionistika, filosofie, právo. Filosofie dala sociální práci mnoho zejména v oblasti rozlišování dobra a zla. Morální kodex je základem každého sociálního pracovníka jak v Čechách, tak v zahraničí. Tento kodex by měl pracovníkům usnadnit řešení dilemat, ke kterým během činnosti dochází. Podstata lidské vzájemnosti, tolerance a smysl lidské existence jsou všechno důležité věci,

³⁶ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Základy sociální práce*, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-473-7, s. 11.

kteří ovlivňují dnešní sociální práci. Právo trestní je oblast, ve které se pracovníci musí bezpečně orientovat, neboť se velice často dostávají do situací překročení zákona ze strany jejich klientů. Znalost legislativy naší země je nezbytnost každého sociálního pracovníka. Nemělo by se ale jednat o věc, kterou pracovník musí znát tzv. za trest. Zákony, pokud jsou definovány správně, by měly sloužit všem lidem a ne aby lidé sloužili jim. Sociologie ovlivňuje sociální práci zejména v oblasti společenských vlivů a jejich formování lidských životů. Nabízí vysvětlení sociálních konfliktů a možných způsobů jejich řešení. Psychologie a politologie mají svůj zásadní vliv na utváření sociální práce. Znalosti psychologie pomáhají sociální práci při posuzování okolností, které vedly k jednání klientů. Psychologické stanovení normy a toho co je ve společnosti obvyklé a normální a od toho odvozené odchylky, které vedou k asocíálnímu jednání některých jedinců. Teorie učení, interpersonální vztahy i princip hédonismu (bude probrán více v dalších kapitolách) jsou všechno důležité poznatky, kterými psychologie obohacuje moderní sociální práci, ať už v práci s jednotlivcem, či se skupinou (proto existuje osobní psychologie a sociální psychologie) Politologie je relevantní pro sociální práci v případech, ve kterých popisuje politické mechanismy prosazování individuálních a skupinových potřeb.³⁷

Všechny výše uvedené vědy pomáhaly (pomáhají) formovat sociální práci jako takovou. Dávají jí formu a dělají ji efektivní. Z výčtu všech věcí, které od nich jako akademická disciplína získala, je patrné, že se jedná o oblast, která nemá jasně vymezené jednotlivé zaměření, neboť samotný termín sociální problémy či sociální fungování se dá vykládat z mnoha rozdílných úhlů. O této skutečnosti se hovoří i v České republice. O tom, že sociální pracovníci nemají jen jedno konkrétní zaměření a tvorba zákonných norem, které by je v ČR určovaly, vypovídá následující úryvek:

„Ministerstvo práce a sociálních věcí v současnosti připravuje zákonné normy týkající se sociálních služeb a sociálních pracovníků, které mají definovat i kvalifikační předpoklady profesionálů pracujících v sociálních službách. Předpokládá se, že teoretickou průpravu pro specializaci by sociální pracovníci získávali v rámci - zatím neexistujícího - systému celoživotního vzdělávání. Bylo by nesprávné pokoušet se definovat postavení sociálního pracovníka v týmu organizace poskytující sociální služby bez ohledu na potřeby klienta a bez ohledu na fázi práce s ním. Pokud by fungování organizace bylo řízeno těmito zřeteli, nemělo

³⁷ tamtéž, s. 10-11.

by nic bránit tomu, aby se sociální pracovník stal klíčovým pracovníkem čili pracovníkem, který je v daném období nejzpůsobilejší k tomu, aby péči koordinoval, případně aby klientovi poskytoval ten druh pomoci, který klient potřebuje ze všeho nejvíce.

Existuje ještě další důvod toho, proč pojednání o práci s jednotlivými ohroženými skupinami nemůže a priori vymezit, co přesně je při práci s určitou cílovou skupinou úlohou sociálního pracovníka a co jí není. V organizaci A je sociální pracovník považován za zcela způsobilého k tomu, aby vedl vyjednávání mezi rozvedenými rodiči o tom, jak má probíhat styk tohoto rodiče s dítětem. V organizaci B je tímto úkolem pověřován pouze psycholog a sociální pracovník je využíván k tomu, aby šetřením v rodině získal informace o tom, jak jsou naplňovány základní potřeby dítěte. V organizaci C s takovým případem sociální pracovník do styku nepřichází, je pověřován jinými úkoly. V organizaci D, která se také zabývá problémy rozvedených manželů a výchovou jejich dětí, není sociální pracovník zaměstnán vůbec.

Kompetence sociálních pracovníků zatím neurčuje žádná platná právní norma natolik, aby bylo vedoucím organizací vždy jasné, čím mají sociálního pracovníka pověřovat a čím ne. Zejména nestátní neziskové organizace, které po roce 1989 vybudovaly množství předtím neexistujících sociálních služeb, nejsou vázány tradicemi ani předpisy k tomu, aby vůbec sociální pracovníky zaměstnávaly a aby jim svěřovaly úlohy určitého druhu.“³⁸

Je zcela možné, že díky neexistenci platné normy, která by určovala přesné vymezení kompetencí sociálních pracovníků, se česká sociální práce obrací na zahraniční kolegy. V případě kompetencí tedy na americké sociální pracovníky a jejich Radu pro vzdělávání v sociální práci, jak je uvedeno v knize *Metody a řízení sociální práce*:

„Podle této rady se jedná o kompetence neboli schopnosti a dovednosti, které jsou žádoucí u sociálních pracovníků s dosaženým akademickým titulem (úroveň magistr). Výčet je následující:

1. Pracovník by měl být schopen kriticky uvažovat v rámci pracovního kontextu, do čehož se počítá i schopnost uplatnit teorie v praxi.
2. Je nutno pracovat v souladu s etickými normami a principy sociální práce.
3. Schopnost profesionálního využití vlastní osobnosti.

³⁸ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Sociální práce v praxi*, Praha Portál 2005, ISBN 80-7367-002-x., s. 14.

4. Schopnost rozlišovat jednotlivé formy utlačování a diskriminace, znát způsoby, jak docílit ekonomické a sociální spravedlnosti.

5. Být schopen orientovat se v současných tématech a podobách sociální práce + rozumět historii sociální práce.

6. Znalosti, které pracovník má, je třeba užívat při práci s cílovými skupinami a to na všech úrovních.

7. Schopnost uplatnit své schopnosti a znalosti při řešení specifických problémů.

8. Provádět kritickou analýzu a využití znalostí biopsychosociálních činitelů, jež ovlivňují vývoj jedince.

9. Být schopen rozumět interakci mezi jednotlivcem a jeho sociálním prostředím (či sociálními systémy různých úrovní). Provádět analýzu vlivu sociální politiky na život klientů, sociálních pracovníků i organizací, jež mají poskytovat sociální služby. Prokázat schopnost ovlivnit zásady sociální politiky.

10. Provádět sociální výzkumy a hodnotit jejich výsledky a schopnost sdělit je jiným. Tyto výsledky poté uplatňovat v praxi.

11. Být schopen empirickým způsobem hodnotit vlastní činnosti a činnosti druhých subjektů.

12. Umění používat účinnou komunikaci při kontaktu s různými typy klientů, kolegů na pracovištích či s veřejností samotnou.

13. Pracovník musí umět užívat supervize a konzultace v oblasti vlastní specializace.

14. Být schopen pracovat v hierarchii organizace, v oblasti poskytování sociálních služeb a v případě nutnosti být schopen prosadit potřebné organizační změny.³⁹

Jak je vidět, kompetenci mají kvalifikovaní pracovníci v ČR mnoho. Důvodem je již zmíněná rozsáhlost sociální práce jako profese. Sociální označuje společnost. Proto sociální práce v ČR operuje na třech samostatných úrovních, které jsou vzájemně propojeny, protože se pouze liší jiným počtem klientů, se kterými je pracovník nucen spolupracovat (jinému počtu musí pracovník přizpůsobit i metody práce stejně jako je musí změnit při rozdílném typu klientů).

„První úroveň je tzv. mikroúroveň. Touto úrovní máme na mysli práci s jednotlivcem. Tato činnost má mnoho názvů, z nichž nejběžnější nazýváme případovou prací. Je to v podstatě

³⁹ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 15.

základ sociální práce, protože jedinec stojí v centru pozornosti cílů sociální práce, jak je uvádí Americká asociace sociálních pracovníků, kterou převzali sociální pracovníci České republiky:

- „1. Podpořit schopnost klienta řešit problém, adaptovat se na nároky a vyvíjet se.*
- 2. Zprostředkovat klientovi kontakt s agenturami, které mu mohou poskytnout zdroje, služby a potřebné příležitosti.*
- 3. Napomáhat tomu, aby systémy podpory klientů pracovaly humánně a efektivně.*
- 4. Rozvíjet a zlepšovat sociální politiku.“⁴⁰*

(Cíle jsou seřazeny od základního po ty, ke kterým je třeba více lidí).

Druhou úrovní je meziúroveň, která zahrnuje práci s menší skupinou klientů. Patří do ní práce s rodinou, či s malou skupinou lidí, které spojuje stejná problém či zaměření (například uživatelé drog, oběti domácího násilí, apod.). Třetí úrovní je makroúroveň, která zahrnuje největší spektrum klientů. Do makroúrovně spadá práce s komunitou, s konkrétní organizací či působení na sféru vlivu veřejného mínění. Každá úroveň vyžaduje jinou specializaci, přestože základní znalosti a dovednosti pracovníků by měly být stejné. Pracovník musí být schopen provádět účinnou komunikaci s klientem, který se ocitl v obtížné životní situaci a plánovat postup řešení jeho problému a stejně tak musí být schopen účinně komunikovat s menší či větší sociální skupinou, která má rovněž problém, se kterým si není schopná poradit či s i s ním nechce dělat starosti.⁴¹

2.3 Klady a zápory Sociální péče v ČR

V této podkapitole se budu blíže zabývat pozitivními a negativními stránkami sociální práce jako profese. Budu přímo vycházet z předchozích dvou podkapitol, kde byly probírány podrobnosti ohledně sociální práce dnešní doby a sociální práce konkrétně v České republice.

⁴⁰ tamtéž s. 13-15.

⁴¹ tamtéž s. 14-15.

Už dříve jsem naspal, že jako profese si bere mnoho věcí z jiných věd a profesí a je jimi velice ovlivněna. Inspirace jinými vědami u ní vede k určité složitosti a nejednotnosti. Jsem pouze na začátku „analýzy“, takže předem nemohu říci, která stránka převažuje, zda pozitivní či negativní. Stejně jako u jakékoli jiné profese záleží na tom, kdo jí provádí, jak jí provádí a zejména jaký má k ní postoj. Sociální práce je vysoce náročná psychicky i fyzicky a proto vyžaduje mnoho pozitivního přístupu. Stejně jako v jiném zaměstnání musí být pracovníci zapojení s určitým nadšením. Pokud svou odbornou činnost provádí se znechucením, pak tato činnost zcela ztrácí svůj význam. Tento fakt neplatí jen u sociální práce. Platí u jakéhokoli zaměstnání. Pokud člověk nemá sebemenší radost ze své práce, pak ubližuje nejen všem ostatním kolegům a klientům, ale i sám sobě. Není moc jiných věcí, které člověku pokazí život než chodit do práce rozzloben a otráven.

Lidé jako společnost jsou předurčení k práci, za kterou jsou hodnoceni. Ne všichni mají stejnou vnitřní dispozici k pracovní činnosti. Jedním z úkolů sociální práce je pokoušet se tyto dispozice v lidech najít či vytvořit a proto musejí jít sami pracovníci příkladem⁴². Každý člověk má v sobě zakořeněn princip hédonismu⁴³. Každý člověk se pokouší maximalizovat příjemné a minimalizovat nepříjemné. Vše je o rovnováze sil. Pokud je pro sociální práce potěšením a naplňuje ho, pak se nemusí tolik bát syndromu vyhoření, který je v této profesi tak častý (stejně jako v medicíně, kde jsou lékaři rovněž vystaveni vysokému stresu při kontaktu s jinými lidmi). Otázkou tedy je, jak moc pozitivní je sociální práce ve vztahu k lidem, co jí vykonávají či klientům, jež má pomoci. Je to v určité míře můj subjektivní názor a snad se mi některé názory podaří objasnit v kapitole, která bude pojednávat o pojednání dobra z hlediska hédonismu, utilitarismu a křesťanství.

Pokusím se začít s výčtem pozitivních stránek sociální práce. Za první a velice důležitý klad považuji už samotný základ sociální práce (vysoce křesťanský, ale o tom později). Cílem sociální práce je pomoci člověku s jeho problémy. Pomoci jedinci zvládat náročné situace, se kterými se setkává každý den, ať už jako dítě ve škole, či jako dospělý v zaměstnání. Už jsem jednou zmínil, že cílem je napomoci sociálnímu fungování jedince. Jedná se o stav, kdy jsou v souladu nároky sociálního prostředí a schopností člověka je zvládat. Sociální práce má

⁴² Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 13-15.

⁴³ Srov. Hédonismus - GCHD, dostupné na <http://gchd.web.cz/hedonismus/>, aktualizováno 22.8.2013.

základ v práci s jedincem a na tom pak buduje ostatní odborné činnosti, kdy se snaží pomoci většímu počtu lidí. Člověk jako lidská bytost má některé základní atributy a potřeby, které jsou všem stejné, a proto je tak důležitá práce s jednotlivcem. Dobro jednoho člověka může vést k dobru společnosti. Myslím, že proto jsou následující cíle sociální práce seřazeny v tom pořadí, v jakém jsou:

- „1. Podpořit schopnost klienta řešit problém, adaptovat se na nároky a vyvíjet se .
2. Zprostředkovat klientovi kontakt s agenturami, které mu mohou poskytnout zdroje, služby a potřebné příležitosti.
3. Napomáhat tomu, aby systémy podpory klientů pracovaly humánně a efektivně.
4. Rozvíjet a zlepšovat sociální politiku.“⁴⁴

Nejdříve je třeba pracovat u samotného klienta. Stavět na jeho silných stránkách a vést ho k tomu, aby svou náročnou situaci byl schopen řešit vlastními silami. Základem pomoci je působit tak, aby si byl člověk schopen pomoci sám. Myslím, že je to velice těžký cíl, protože mnoho klientů se vyznačuje pasivním přístupem, kdy se spíše snaží přesvědčit pracovníka, že si není schopen pomoci a potřebuje, aby ho pracovník vodil za ruku. Tímto způsobem ale u klienta nedojde k žádné změně a bude spíše směřovat k naučené bezmocnosti. Takovým případům se sociální práce snaží vyhnout. Od pracovníka se očekává plné nasazení a ochota přijmout klienta takový jaký je. Sociální pracovník by měl být empatický profesionál, který je schopen potlačit své vlastní emoce, a to zejména v oblasti hodnocení klienta z hlediska sympatie a antipatie. Je to velice těžký úkol, protože sympatie a antipatie v dnešní společnosti jsou tolik běžné a dají se považovat za základní dynamiku vzniku lidských dvojic. Pracovník není veden k tomu, aby klienta bezmezně miloval, naopak je třeba, aby zachoval pokud možno neutrální postoj. Jak říká první cíl: pracovníci sociální práce se snaží podpořit schopnosti klienta, aby se mohl adaptovat, a co mi přijde ještě důležitější, aby se vyvíjel. Mnoho klientů se již vyznačuje naučenou bezmocností, protože si nejen nevědí rady s problémem, ale ani nechtějí. Jsou si vědomi, že řešení některých problémů vyžaduje mnoho práce a nejsou ochotni potřebné úsilí vyvinout. Je prací sociálního pracovníka, aby udělal patřičný dojem a klienta vedl k tomu, aby měl sílu řešit náročnou životní situaci.

⁴⁴ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 13-15.

Jsou případy, kdy činnost jednoho pracovníka není pro případ dostačující. Proto za další plus považuji cíl číslo 2. Pracovníci by měli být vybaveni potřebnými kontakty na agentury, které jsou s nimi ve spolupráci. V předchozí kapitole jsem napsal, že sociální práce má široký záběr a zahrnuje mnoho odlišných věcí. Proto je nezbytná spolupráce mezi jednotlivými organizacemi.

Za další plus sociální práce považuji její odbornost a inspiraci jinými vědními disciplínami. O této skutečnosti jsem se zmínil již v předchozí kapitole, kde jsem vyčetl část vědních disciplín, které měly vliv na vývoj sociální práce jako profese. Kdybych měl vzít tři disciplíny, které dle mého názoru byli největším přínosem pro sociální práci, pak je to zcela jistě etika, psychologie a právo. Profesní etika je přímo vepsána do metod a řízení sociální práce, přestože v naší sociální práci není přesně definována. Nicméně etické principy v sociální práci pomáhají při zdůvodnění morálního rozhodnutí pracovníků a to zejména v situacích vyžadujících řešení etických problémů či etických dilemat.

Problémy etické jsou ty, jež nastávají v situacích, kdy se zdá evidentní, jak by měl sociální pracovník rozhodnout, jenže takové rozhodnutí se mu osobně nezdá. Jako příklad etického problému se dá brát situace, kdy je sociální pracovník toho názoru, že by klientovi měla být poskytnuta potřebná pomoc, ale nemůže jí dostat, protože zatím nesplňuje institucí stanovená kritéria, které má instituce zadané a v níž sociální pracovník působí.

K etickým dilematům dochází v situaci, kdy pracovník stojí před dvěma či více stejně nevhodnými možnostmi, jež ve své podstatě představují rozpor principů morálky. V těchto situacích není zcela jasné, které z daných rozhodnutí bude více přijatelné. Zatímco jedna věc je pro někoho technická otázka, může být pro někoho jiného (jiného sociálního pracovníka) etickým problémem či dilematem. Na čem v této oblasti záleží, je rozdílná osobnost sociálního pracovníka – jak chápe situaci, jaké má zkušenosti s morálním rozhodováním a jakou má svou osobní hierarchii hodnot.⁴⁵

Do situací, které s sebou přináší etická dilemata či etické problémy se sociální pracovníci dostávají velice často a je to právě znalost a orientace v etických základech, která pokud je použita správným způsobem, přináší pozitivum jak pro pracovníka, tak i pro klienta a kvalitu činnosti sociální práce. Myslím, že v tomto směru hraje velkou roli i znalost psychologie,

⁴⁵ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 24.

protože sociálním pracovníkům pomáhá lépe chápat klientovu psychiku, z čehož vyplývají důvody jeho rozhodnutí apod. Klienti mají stejně jako pracovníci hierarchii hodnot, která vyplývá z jejich psychického stavu. Je široké množství klientů, ale není zase tolik emocí, které sociální práci doprovázejí. Myslím, že teorie o emocích je jedním z největších přínosů ze strany psychologie. Možná jsem mylně řekl, že není tolik emocí v sociální práci. Myslel jsem to tak, že druhy emocí mají všichni lidé stejné. Závisí spíše na tom, které emoce u nich převažují a které emoce jsou společností považovány za žádoucí. Psychologie samozřejmě zahrnuje více než jen studium emocí. Avšak znalost lidských emocí pomáhá sociálním pracovníkům nejlépe při plánování postupu s nimi. Všichni sociální pracovníci by se měli vyznačovat empatickým přístupem ke svým klientům. Je to signál značící vnitřní vyrovnanost pracovníků, která může kontrastovat s emocionální nevyrovnaností některých klientů. Pracovníci jsou si plně vědomi svého postavení a skutečnosti, že musí působit klidně a vyrovnaně, aby si získali klientovu důvěru. Klienti se daleko více otevřou v přítomnosti přátelského a klidně vyhlížejícího pomocníka. Právě při studiu psychologie se pracovník zdokonaluje ve svém vystupování.

Poslední disciplínou, kterou jsem zmínil jako nejvíce ovlivňující sociální práci, je právo. Znalost legislativy daného státu (v našem případě České republiky) slouží krom jiného jako ochrana pracovníka při práci s klientem. Pokud totiž selžou všechny naučené postupy, které pracovník zná, pořád ještě se může odvolat na příslušné zákony, které přesně vymezují jeho pravomoc ve vztahu ke klientovi. Znalost zákonů je zde pro blaho lidí a ne naopak. Rovněž tato znalost pomáhá pracovníkovi lépe pochopit stav sociální politiky jeho státu (čímž by se dalo parafrázovat předchozí, že zákony uvádějí na pravou míru, co je v kompetencích sociálních pracovníků). Vzhledem k časté změně zákonů je třeba mít k dispozici jejich plný výčet vždy v aktualizované podobě. Mít přístup k těmto informacím je v sociální práci bráno za samozřejmost.

Kromě výše zmíněných disciplín (věd) sociální práci pozitivně ovlivňuje náboženství, kterým je křesťanství⁴⁶. Už dříve jsem se okrajově zmínil o jeho vlivu. Důležité je však poznamenat, že je velká část pracovníků, která se k této víře nehlásí, což nezastiňuje fakt, že pokud se pro tuto práci rozhodli, pravděpodobně to bylo z důvodu určitého sociálního citění. To myslím, že

⁴⁶ Srov. Michal Opatrný, Lehner a kol.: *Teorie a praxe charitativní práce*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta 2010, ISBN 978-80-7394-214-4, s. 7.

je dalším kladem nejen této profese, ale i dnešní demokratické společnosti, kdy platí silný multikulturalismus, což nebrání žádnému pracovníkovi, aby se hlásil k jakémukoli známému náboženství. Pokud je však jedno jediné, které má lví podíl na chodu sociální práce (a které de facto ovlivnilo chod sociální politiky většiny zemí Evropy), pak je to křesťanství.

Tím jsem skončil s výčtem pozitivních stránek sociální práce. Samozřejmě, že se nejedná o všechny, které znám. Je to pouze můj subjektivní názor na věc. To, co je dobré a pozitivní pro sociální práci, dle mého názoru nemusí sedět někomu jinému. Záleží na hierarchii hodnot a morálním rozhodování. Však všichni lidé se ale shodnou na skutečnosti, že každá věc na světě má své klady i zápory. Ne jinak je to u sociální práce. Opět bych rád upozornil, že následující zápory jsou uvedeny dle mého subjektivního názoru.

V předchozí kapitole jsem uváděl výčet kompetencí, které by sociální pracovník měl být schopen zvládat při vykonávání své profese. Obsahuje více než 10 kompetencí, které jsou následující:

1. Pracovník by měl být schopen kriticky uvažovat v rámci pracovního kontextu, do čehož se počítá i schopnost uplatnit teorie v praxi.
2. Je nutno pracovat v souladu s etickými normami a principy sociální práce.
3. Schopnost profesionálního využití vlastní osobnosti.
4. Schopnost rozlišovat jednotlivé formy utlačování a diskriminace, znát způsoby, jak docílit ekonomické a sociální spravedlnosti.
5. Být schopen orientovat se v současných tématech a podobách sociální práce + rozumět historii sociální práce.
6. Znalosti, které pracovník má, je třeba užívat při práci s cílovými skupinami, a to na všech úrovních.
7. Schopnost uplatnit své schopnosti a znalosti při řešení specifických problémů.
8. Provádět kritickou analýzu a využití znalostí biopsychosociálních činitelů, jež ovlivňují vývoj jedince.
9. Být schopen rozumět interakci mezi jednotlivcem a jeho sociálním prostředím (či sociálními systémy různých úrovní). Provádět analýzu vlivu sociální politiky na život klientů,

sociálních pracovníků i organizací, jež mají poskytovat sociální služby. Prokázat schopnost ovlivnit zásady sociální politiky.

10. Provádět sociální výzkumy a hodnotit jejich výsledky a schopnost sdělit je jiným. Tyto výsledky poté uplatňovat v praxi.

11. Být schopen empirickým způsobem hodnotit vlastní činnosti a činnosti druhých subjektů.

12. Umění používat účinnou komunikaci při kontaktu s různými typy klientů, kolegů na pracovištích či s veřejností samotnou.

13. Pracovník musí umět užívat supervize a konzultace v oblasti vlastní specializace.

14. Být schopen pracovat v hierarchii organizace, v oblasti poskytování sociálních služeb a v případě nutnosti být schopen prosadit potřebné organizační změny.⁴⁷

Myslím si, že nejsem jediný, kdo si myslí, že výčet je to velice obsáhlý a zahrnuje schopnosti a dovednosti, za které by se nemusel stydět ani agent James Bond⁴⁸ se svým motem „Nikdo to neudělá lépe“. Možná jsem to teď trochu přehnal, avšak podívejme se blíže na některé z těchto kompetencí. S kompetencemi číslo 1a 2 nemám žádný problém a myslím, že jsou zásadní pro výkon sociální práce jako profese. Etické normy jsem rovněž uváděl jako kladnou část a nevidím důvod, proč by měly být zároveň zápor, jak tomu u některých věcí bývá. Stejně tak nevidím potíže ve schopnosti kriticky uvažovat a znalost teorie v praxi. Opět je to tak trochu subjektivní, protože osobnost každého pracovníka je jiná a liší se i jeho schopnost kriticky uvažovat a užívat teorie v praxi efektivně.

Potíže vidím v definici kompetencí číslo 3 a 6. Kdybych byl puntičkář, jistě bych našel potíže i v ostatních. Problémy, které vidím, souvisí spíše se samotnými definicemi těchto kompetencí.

3. Kompetence poukazuje na osobnost pracovníka a její profesionální využití. Přijde mi, že tato definice je velice abstraktní a nevím přesně, co si pod ní mám představit. Jak jsem řekl, osobnost každého pracovníka je vždy trochu odlišná, takže nechápu, co se myslí profesionálním využitím. 6. Kompetence hovoří o znalostech pracovníka, které má využívat při práci s klienty, a to na všech úrovních. Zřejmě se tím myslí na mikroúrovni, střední úrovni

⁴⁷ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 15.

⁴⁸ Srov. Ian Fleming: *Goldfinger*, XYZ 2012, ISBN 978-80-7388-588-5, překlad: Ivan Němeček.

a makroúrovni. Je pravda, že každý pracovník má naučené základy, které zná ze své praxe, avšak mnohdy se liší metody, které používá při práci s jednotlivcem a při práci se skupinou. Vidím zde problém týkající se specializace. Předpokládá se, že sociální pracovník, který je zvyklý pracovat na případové práci je rovněž plně způsobilý vést skupinovou terapii? Vidím zde něco, co bych nejspíše nazval narážením profesí, pod kterými se spojuje samotný název sociální práce. Jde o profesi tak rozšířenou, že se někdy od pracovníků požadují téměř nadlidské schopnosti. Pokud se najdou jedinci, kteří tyto schopnosti mají, pak to rovněž musí být lidé, kteří se spokojí s minimálním platovým a osobním ohodnocením, což jsou další zápory, které jsem chtěl zmínit.

Účelem sociální práce je pomoci lidem v náročných životních situacích a ne maximalizace zisku. To ovšem neznamená, že sociální pracovník nemá stejné potřeby jako klienti, se kterými pracuje. Stejně jako klienti potřebuje peníze, kterými si zabezpečí své potřeby a potřeby rodiny, pokud nějakou má. Sociální práce je jedním ze zaměstnání, kdy v mnoha případech plat pracovníků jen lehce převyšuje minimální mzdu⁴⁹. Studenti, jež se několik let trénují a učí na školách všechny možné znalosti a dovednosti sociální práce nakonec skončí se stejným platem jako lidé, kterým mají pomoci z jejich finanční tísně. Možná, že se zde pohybují na tenkém ledě, když srovnávám platy sociálních pracovníků a lidí s minimální mzdou. Dle mého názoru se však nejedná o tak malé rozdíly, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Kromě platového hodnocení vidím rovněž jistý problém v oblasti osobního hodnocení a celkové spolupráce v kolektivu svých spolupracovníků. Sociální práce je stejně jako medicína v mnoha případech týmovou prací a její výsledky často odpovídají schopnosti týmové práce. Již mnohokrát jsem si mohl zkusit během odborných praxí, jaký je rozdíl mezi dobrým pracovním kolektivem a špatným pracovním kolektivem. Řekněme si tedy, co považuji za dobrý pracovní kolektiv. Dobrý pracovní kolektiv je takový, ve kterém bude nejen příjemné pracovat pro pracovníka, ale i příjemné spolupracovat s ní, pokud se jedná o klienta. Člověk se nevyhne určitému napětí v případech, kdy činnost není dle jeho představ či dle představ jeho nadřízených. Dobrý pracovní tým je však natolik efektivní, že takové problémy daleko

⁴⁹ Srov. Veronika Kolesářová: *Plat sociálního pracovníka? Nespravedlnost*, dostupné na http://olomoucky.denik.cz/zpravy_region/plat-socialniho-pracovnika-nespravedlnost20090722.html, 23. 7. 2009, aktualizováno 24. 3. 2014.

lépe zvládá, protože na něm pracovníci spolupracují jako jeden tým. Dobré vztahy mezi spolupracovníky jsou úplně stejným základem, jakým je dobrý vztah mezi spolužáky či členy rodiny. Na tom se nic nemění.

Špatný pracovní kolektiv je tedy přesný opak. Je to takové společenství, kde dobré vztahy nejsou. Sociální pracovníci jsou stejně jako kdokoli jiný náchylní k negativním emocím. A pokud jsou tyto emoce vedeny proti lidem, kteří mají být našimi kolegy, pak je to ještě horší, než pokud jsou tato negativa nasměrována proti klientům. Důvodem je, že taková společnost nemůže fungovat dostatečně efektivně. Důvod je prostý. Pracovníci nenašli způsob, jak pomoci sami sobě, takže jejich pomoc klientům skončí v prázdnu (v podstatě se dostávají do role klientů samotných).

Tím bych rád ukončil tuto podkapitolu. Z výše zmíněných údajů nechci dělat předčasné závěry, zda je sociální práce spíše dobrá či naopak. Ono samotné slovo dobrý je velice subjektivní pojem a je právě předmětem zkoumání následujících částí této práce.

3. Hédonismus, utilitarismus a křesťanství v literatuře české sociální péče

Ještě dříve než se dostanu k samotným definicím hédonismu, utilitarismu a křesťanství, je dobré říci, co mají tyto tři věci společného a proč je vůbec uvádím do souvislosti se sociální péčí. Jako student Teologické fakulty jsem měl mnoho možností seznámit se s etikou a teologií. V první vědě jsou zahrnuty směry hédonistické a směry utilitaristické. V druhé vědě je probíráno křesťanství (teologie z něj přímo vychází). Jak etika, tak teologie se zabývá člověkem v mnoha směrech jeho existence. Zejména pak v otázce štěstí. To je důvod, proč jsem se v jedné podkapitole zabýval hledáním štěstí člověka. Otázka štěstí je vždy nahlížena trochu rozdílně, ať se jedná o hédonisty, utilitaristy (přestože hédonismus je etický směr, který je zahrnut v utilitarismu samotném) či křesťany (křesťanství není etický směr, ale je náboženstvím, které může být žito v kontextu různých etických směrů). Co je společné, je fakt, že všechny tři směry jsou důležité pro sociální práci, a to zejména v dnešní moderní společnosti (proto bylo tolik stránek věnováno popisem postmoderní společnosti). Důležité například ve vztahu hledání odpovědí na to, proč člověk není šťastný a co by s tím mohl dělat.

V dnešní době se opravdu nesluší, aby člověk říkal, že je šťastný. Je tomu spíše naopak. Daleko více lidí řekne, že jsou nešťastní. Je to stav, do kterého se můžou dostat jak příznivci idey hédonistické, či utilitaristické, či křesťané a už vůbec nezáleží na tom, zda se jedná o pracovníka v sociální práci či klienta v sociální práci. I sociální práce si během let své existence prošla mnoha změnami. Dnes se označuje za nástroj sociální politiky, který slouží k tomu, aby člověk byl schopen sociálně fungovat. Jedná se o vztah jedince a společnosti či jedince a jeho prostředí. Otázka štěstí se nedá jednoznačně definovat stejně jako otázka dobra. Štěstí v očích jedince vždy označuje pozitivní věc, tedy něco, co je dobré, avšak co je dobré nebo co je dobro (či štěstí), se definovat nedá. Je to něco, co se spíše cítí, než určuje. Co je jisté, že dobro i štěstí se ve většině případů váže k lidem. Bez vztahu k lidem (ať už jednotlivcům či skupinám) by štěstí i dobro byly pouze prázdnými pojmy. Teprve v souvislosti s člověkem dostávají svůj význam a to, jak moc člověka ovlivňují.

Protože hédonismus je směr, který vznikl dříve než utilitarismus i křesťanství (jeho původ sahá až do časů antických filosofů), rozhodl jsem se, že se mu budu věnovat prvněmu. Jedná se o filosofický směr, který je povětšinou brán pouze negativně, protože jedná o slasti a

blaženosti člověka. Slast je termín, který většinou nezní moc příznivě ve společnosti orientované na výkon (což je trochu ironie, když vezmeme v úvahu, že i psychologie vidí v principu hédonismu absolutní impuls, který člověk měl, má a bude mít, protože je neměnný i fakt, že požitků je v dnešní době více než kdy předtím).

3.1 Co je hédonismus?

U hédonismu se musí rozlišovat mezi dvěma základními. Jedná se o hédonismus psychologický a hédonismus etický. Pod pojmem psychologický hédonismus se myslí ten, jež vidí člověka jako někoho výhradně toužícího po potěšení a uspokojení. Dle etického hédonismu je základním cílem člověka dosahovat největšího potěšení nebo největšího štěstí. Tou nejjednodušší formou hédonismu v etice je ta, jež hlásá: Cokoli způsobí potěšení, je správné, cokoli způsobí utrpení, je špatné.

S etickým hédonismem byl nejvíce spojován starořecký filozof jménem Epikúros (342 – 270 př. Kristem), který učil, že lidským životním cílem by měla být snaha minimalizovat bolest (či strast) a maximalizovat potěšení. Epikúros ztotožňoval potěšení a duševní klid a zároveň dával přednost redukování tužeb před nezřízeností užívání si. Díky těmto postojům byla Epikúrova etika překrucována a napadána jako vulgární hédonismus. D. Diderot nazýval epikureisty nejčestnějšími lidmi s nejhorsí pověstí.

Epikúros napsal dopis Menoeceovi, kde se zastával svých postojů a názorů. Napsal, že potěšení pro epikurejce znamená vlastní dobro, dle něhož provádí každý výběr. Potěšení se vrací ve chvíli, kdy používáme pocit jako měřítko. Měřítko, dle kterého určují dobro ⁵⁰

„Předpokládat, že život nemá (jak říkají) žádný vyšší cíl než potěšení – žádný lepší a vznešenější předmět touhy a snažení – to pokládají za naprosto nízké a přízemní, za nauku hodnou jen vepřů, k nimž byli v rané době s pohrdáním připodobňováni následovníci Epikúra. Neméně uhlazenými příměry častují moderní přívržence této nauky její němečtí, francouzští a angličtí odpůrci.

Když byli takto napadáni, epikurejci vždycky odpovídali, že lidskou přirozenost neukazují v zahanbujícím světle oni, ale jejich žalobci, neboť obžaloba předpokládá, že lidé jsou schopni pouze potěšení, jehož jsou schopni vepři. Kdyby byl tento předpoklad pravdivý,

⁵⁰ Srov. Hédonismus - GCHD, dostupné na <http://gchd.web.cz/hedonismus/>, aktualizováno 22.8.2013.

obvinění by nemohlo být odmítnuto, ale pak už by to nebylo obvinění: protože kdyby zdroj potěšení byl pro lidi i pro vepře stejný, pak by pravidlo života, jež je dosti dobré pro jednoho, bylo dosti dobré i pro druhého (zde je možné srovnání s názorem Aristotela na slast a činnost člověka, když tvrdil, že slast nevznikne bez činnosti, naopak každou činnost zdokonaluje a dovršuje. Tato skutečnost je dle Aristotela zapříčiněna druhovou rozdílností činností a slastí, z čehož by mělo vyplývat, že potěšení lidí a vepřů nelze hodnotit stejně⁵¹). Přirovnávání epikúrejského života k životu zvířat se pocituje jako degradující právě proto, že zvířecí potěšení neuspokojuje lidské představy o štěstí. Lidé mají vyšší schopnosti než jen živočišné žádosti, a když si je jednou uvědomí, nepokládají za štěstí nic, co nezahrnuje jejich uspokojení. Nemyslím ovšem, že epikúrejské schéma důsledků je zcela bezchybné. Má-li být dostatečné, je třeba, aby bylo doplněno mnoha stoickými i křesťanskými prvky. Neexistuje ale žádná známá epikúrejská teorie života, která by potěšením rozumu, citů a představitosti a mravního citu nepřisuzovala jakožto potěšením mnohem vyšší hodnotu než potěšením pouhé smyslovosti.“⁵²

Už jsem se zmínil o určitém negativním postoji ze strany moderní společnosti vůči hédonistickému způsobu života. Problém je již v samotném základu, který říká, že věci, které způsobují potěšení, jsou dobré (ať jsou jakékoli) a věci, které způsobují strast, jsou špatné (opět jakékoli věci). V dnešní společnosti máme široký výběr věcí, které nás můžou těšit, ale ve stejné míře jsou věci, které nás mohou tížit. Myslím, že určitý problém vidím už v interpretaci samotné slasti. I mě samotnému se vybaví něco tak říkajíc požitkářského či dekadentního. Řekl bych, že je to stejně zavádějící název jako označení knihomol či cinefil pro příznivce knih a kinematografie. Tím jsem chtěl říci, že si to někteří lidé můžou brát osobně. Já třeba nemám rád označení knihomol či cinefil, protože to daný koníček vidí tak nějak v negativním či posměšném duchu. Pokud někdo vyznává hédonistický přístup k životu, pak ještě není povalečem nebo dekadentem. Důležitá je rovnováha. Balanc jsem zmínil již v předchozí kapitole, kde jsem se ptal po otázce štěstí v postmoderní společnosti.

Rovněž je rozdíl v slasti smyslové a mimosmyslové. Druhý jmenovaný se označuje jako „Psychologický hédonismus“:

Mnozí (avšak ne všichni) etičtí hédonisté podporovali své hédonistické přesvědčení oblibou apelem na psychologickou doktrínu známou též jako psychologický hédonismus. Tato teorie

⁵¹ Srov. Aristotelés: *Etika Nikomachova*, Praha 2013, ISBN 978-8086207-35-3, s. 232 - 233.

⁵² Srov. John Stuart Mill: *Utilitarismus*, Praha Vyšehrad 2011, ISBN 978-807429-140-1, s. 43 – 44.

nabrala během historie několik forem. Význam pro každou z nich dle etických teoretiků tedy musí být vždy brán odděleně pro každou zvlášť. Co však mají společné je přesvědčení, že určitý druh činů či přání se odvíjí na míře libosti či nelibosti, ať byla prospěšná v minulosti, přítomnosti či bude prospěšná v budoucnosti. Důležitost této teorie však transcenduje svůj vztah k etickému hédonismu: jistí psychologové dneška inklinují k přijetí některých jeho forem jako základu lidské motivace (viz princip hédonismu).

Hlavním cílem je slast. Vztah mezi etickým a psychologickým hédonismem může být vysvětlen následujícím argumentem, jež je často uváděn etickými hédonisty. Jako hlavní premisa je přijata skutečnost, že něco je instinktivně žádané (chtěné), jen a pokud po tom samotném lidé touží. Méně významná premisa je, že cílem je slast v teoretickém slova smyslu, že lidé chtějí slast jen pro ni samou. Dochází se tedy k přesvědčení, že slast je jediná instinktivně chtěná. Spisovatel Doigenes Laertius z třetího století řekl o Epikurovi: „Jako důkaz, že slast je koncem (cílem), uvádí fakt, že všechny živé bytosti hned po narození dobře přijímají slast a zošklivují si bolest, pobízení z přirozeného důvodu.⁵³

Myslím, že v dnešní době stejně jako v době minulé byla mimosmyslová slast brána jako vznešenější než smyslová. Rozum člověka je důležitější než jeho tělesné tužby. To je opět velice subjektivní názor. Avšak opět se vrací myšlenka rovnováhy a vyrovnanosti. Myslím, že je to jádro věci. Rozumová slast i smyslová slast patří k životu (vzhledem k negativnímu zabarvení slasti jako slova bych raději dále používal termín potěšení). Princip hédonismu je stále živý a přítomný dnes jako vždy jindy. Rovnováha mezi potěšením a povinností udržuje člověka v jeho vnitřní stabilitě. Dekadence či povaleč jsou označení pro někoho, kdo nezná míru užívání smyslových a mimosmyslových potěšení. Někdo, kdo například je uživatelem návykových látek, si postupně ničí život, protože nadmíra takového užívání vede ke ztrátě kontroly nad situací (což již bylo zmíněno v kapitole 1.). Velice negativně se k hédonistickému směru dnešní doby stavěl francouzský profesor Gilles Lipovetský v knize *Soumrak povinnosti*:

„Nic již nemá kazit konzumní štěstí občana-televizního diváka, dokonce i lidské tragédie se stávají příležitostmi k lidské zábavě. Na pozadí znovuoživené dobročinnosti se opět potvrzuje masová hédonistická kultura: charitativní byznys nevyjadřuje rehabilitaci staré dobré morálky, nýbrž její postmoralistický rozklad. Získali jsme individualistické právo na život bez

⁵³ Srov. *Encyclopedia of Philosophy*: Ed. Donald M. Borchert. Vol. 4. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA, 2006. COPYRIGHT 2006 Gale, Cengage Learning
Richard B. Brandt s. 256.

*nudy moralistických kázání. Ve světle reflektorů, při přehlídce pestrosti i vyděděných, smíchu i slz být i morálka slavnost.*⁵⁴

Přestože s autorem v mnoha věcech nesouhlasím (například s někdy trochu odsuzujícím nádechem jeho prohlášení), je třeba přiznat, že lidé dnešní doby opravdu odsunuli morální kázání na druhé místo a přednost byla dána právu na zábavu. Otázkou je, do jaké míry je tento fakt útekem od dob, kdy bylo lidem vštěpováno, co se smí a co se nesmí. Tím myslím zejména časy tvrdé totality, kdy pojem demokracie nehrál významnou roli. Opět se totiž dostáváme do pasti srovnávání extrémů. Na jedné straně máme člověka konzumenta, který dbá jen na své individuální blaho a potěšení, a na druhé straně člověka, který se pevně drží morálních kázání. Myslím totiž, že ani v jednom případě se nedá hovořit o štěstí či dobru. Morálka a spravedlnost jsou ctnosti lidí pro lidi a ne dogmatickými povinnostmi, které poté brání štěstí jednotlivců. Jedná se o dilema, kterým se nevyhne ani sociální práce. Co je štěstí? Jak se liší jednotlivé štěstí od štěstí toho druhého? Je například spravedlivé poukazovat na druhé a kritizovat jejich slabost pro představení a show, když jim to pomáhá se vyrovnat s vlastním pohnutým osudem? Pan Lipovetský pravděpodobně chtěl poukázat na nebezpečí konzumní společnosti, které může nastat, pokud lidé začnou jednat jako masa a nebudou schopni si utvořit vlastní názor na věc. V tomto bodu s autorem souhlasím a myslím, že správně identifikoval moc médií jako možného manipulátora s lidskou představou o dobru či štěstí. Lidem je každý den servírováno doporučení, co by měli dělat (samozřejmě vždy je to vylíčeno v tom „dobrém“).

V předchozím odstavci jsem zmínil lidskou slabost pro show a představení jako možný útek před nepřízní v jejich životech (doslova jsem napsal s pohnutým osudem). Přijde mi, že Lipovetský takovou slabost bere jako jednu ze změkčilostí této doby (postmoderny). Lidé se utíkají k zábavě, aby utekli před povinnostmi, které na ně v jejich životech čekají. Zábava a požitky jsou hédonistickými prvky této doby. A lidé mají mnoho způsobů zábavy. Člověk by řekl, že až nadbytek. Lidé se totiž od nepaměti báli nudy a prázdnoty. Utíkat před starostmi může někomu přijít jako slabost a rozhodně se nejedná o čistě pozitivní věc. Člověk musí najít odvalu a postavit se těžkostem v životě. Je to v podstatě i krédo pomoci v sociální práci. Pomoci tak, aby už nebylo pomoci třeba ze strany pomáhajícího. Pracovat na lidských kladech a minimalizovat to, co ho oslabuje. I člověk, který vede hédonistickou ideu života, zažije v životě chvíle, kdy se musí rozhodnout pro něco nepříjemného. Příjemné a nepříjemné

⁵⁴ Srov. Gilles Lipovetský: *Soumrak povinnosti*, Praha Prostor 2011, ISBN 978-80-7260-237-7, s. 152.

je ve vzájemném vztahu, který člověka provází celou historií. Člověk někdy musí živořit, aby věděl, jaké je to vyhrívát se na slunci. Zábava člověku mnohdy funguje nejen jako útek před nepříjemnostmi, ale i jako určitý druh odměny za námahu. Mezi lidmi se říká nejdřív práce a pak zábava. Jedno nemůže být bez druhého. I v Bibli je řečeno, že člověk má šest dní pracovat a šestý den odpočívat. Jedna lidská činnost střídá druhou. Člověku pomáhá lépe poznat, co je pro něj dobré a co špatné

V otázce hédonismu dnešní doby bych se měl vrátit k části práce, která se zabývala rozdílem mezi komunismem a kapitalismem. Přestože se na první pohled může zdát, že ani jedna se hédonistickým smýšlením nevyznačuje, určité prvky tohoto směru obsahují obě. Rozdíl je v tom, co bude považovat za příjemné kapitalista a co komunista. Zejména komunisté se budou bránit tím, že jejich cílem je dobře pracovat a budovat silný stát. Určitě to budou spíše komunisté, kteří budou ukazovat prstem na zlé kapitalisty jako množitele zisku za cenu nespravedlivých podmínek. Teď se ovšem neptáme, co je spravedlivé, ale co je pro jednu či stranu hédonisticky příjemné (ať už s tvrzením komunistů souhlasím či ne). Řekněme tedy, že kapitalista bude rád, když bude mít peníze, které mohou sloužit jako prostředek k zábavě a slasti. Příjemným v komunismu zřejmě bude, když všichni lidé budou s chutí vykonávat práci, která jim byla dána.

Otázkou je, do jaké míry ovlivňuje hédonismus sociální práci, ať už jako vědu v samotném základu, či ve vztahu mezi pracovníkem a klientem. Už dříve jsem zmínil skutečnost, že sociální práce je profese, která je náročná jak psychicky, tak fyzicky. Pokud si někdo zaškatulkuje hédonistický přístup jako přístup, který má za cíl získat živočišnou slast, pak mnoho pracovníků řekne, že takový přístup se sociální práci nedá slučovat. Cílem sociálních pracovníků je pomoci lidem v náročné situaci, ze které se neumějí dostat vlastními silami. Nabízí se otázka, co pak? Zastánce hédonismu řekne, že cílem je, aby klient dosáhl slasti a zbavil se strasti, která je způsobena nevyřešeným problémem. Princip hédonismu je zcela jistě přítomen jak v případě klienta, tak v případě pracovníka. To ovšem stále hovořím o omezujícím vyjádření hédonismu. Za hédonistické se může považovat i fyzické zdraví člověka, z něhož vyplývá celkový klid a uvolnění organismu. Cílem lékařů je uzdravit pacienta tak, aby necítil žádnou bolest. Bolest se snadno dá zaměnit za strast. Člověk strádá, když fyzicky trpí. Když dosáhne vyléčení, je šťastný a spokojený, protože ho nic nebolí a cítí se dobře. Cíl sociální práce není až tolik odlišný z tohoto hlediska. Samozřejmě, že sociální pracovník nemá dostatečné medicínské znalosti, aby byl klienta schopen vyléčit z nemoci, má však schopnosti, díky kterým může klientovi pomoci získat štěstí či vnitřní vyrovnání se

situací. Klient, který vyřeší svůj sociální problém natolik, že je schopen lépe sociálně fungovat, se zcela jistě cítí šťastný a spokojený stejně jako nemocný, který díky lékařům znovu nabude ztraceného zdraví.

Za hédonistické vlivy se dají považovat i následující dva obecné předpoklady a dovednosti, které by pracovník měl mít, když chce vykonávat sociální práci:

„Zdatnost a inteligence

Američtí autoři vycházejí z toho, že pomáhat druhým je těžká a vysilující práce, proto na první místo kladou fyzickou zdatnost. Předpokládají, že člověk, který chce pomáhat druhým, respektuje svoje tělo, a proto pracuje v jeho prospěch, a ne proti němu. Znamená to, že si udržuje fyzickou kondici cvičením a správnou stravou, protože tělo je prvotním zdrojem energie.

Předpokládá se dobrá inteligence, touha stále obohacovat své znalosti, seznamovat se s novými teoriemi a praktickými technikami, číst odbornou literaturu, výsledky své práce shrnovat do vlastního výzkumu, který ukazuje dosahované výsledky. Předpokládá se také emoční a sociální inteligence, resp. Socioemoční dovednosti na vysoké úrovni, které by se měly stát přirozenou složkou osobnosti.

Přitažlivost

Přitažlivost vyplývá nejen z fyzického vzhledu, ale i z toho, jak dalece klient vnímá určitou názorovou příbuznost, myšlenkovou slučitelnost, příp. i citový příklon k pracovníkovi. Pracovník se tedy pro může stát přitažlivým nejen pro svůj fyzický vzhled a pro to, jak se obléká a chová, ale i pro odbornost a pro pověst, které se těší, a konečně i kvůli tomu, jak jedná s klienty. Jde-li např. o alkoholismus a pracovník je abstinující alkoholik, potom může být ve hře bezpočet společných prožitků a situací. Jindy může jít o věkovou příbuznost, nebo naopak vztah mladšího ke staršímu, zralejšímu. Výsledkem může být spontánní náklonnost k pracovníkovi.“⁵⁵

Zejména zdatnost a přitažlivost se mi jeví jako hédonisticky orientované „ctnosti“, kterými má pracovník ukázat, že je hoden své profese. V tomto směru se nejedná o nic negativního. Člověk, jež je od přírody fyzicky přitažlivý a zdatný, je naopak výrazem určité smyslové ctnosti, naopak inteligence a touha po poznání je ctností duchovní. Je ovšem otázkou, za by fyzická zdatnost byla považována za předpoklad sociální práce v jiné době než dnešní. Velice se mi líbí již původní věta, kdy se hned výraz přitažlivost rozšiřuje na něco víc než jen

⁵⁵ Srov. Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 52.

fyzicky na pohled pěkný vzhled pracovníka. Jakoby si autor sám uvědomoval možné škatulkování ze strany čtenářů. Být krásný už přece dnes není důležité, když si lidé rozumí a mají správnou osobnost pro jednání s lidmi. To je myslím důvod, proč se přitažlivost vnímá spíše v přístupu k osobnosti pracovníka. Pracovník je tedy spíše přitažlivý pro své schopnosti získat si přízeň klienta svým vystupováním a porozuměním klientově situaci.

Myslím, že to však dobře vyjadřuje skutečnost, že dnešní doba je opravdu naučena zvykat si na pohledné a přitažlivé lidi. Je mi třeba záhadou, proč sociální práci dělá daleko více žen než mužů. Sociální práce se tak může někdy jevit až jako mateřská pomoc (spíše než tedy otcovská pomoc) a role dnešní ženy, ať již prošla mnoha proměnami, má stále v sobě vysoce zakořeněný mateřský pud. Ovšem ne všichni pracovníci jsou pracovnice a ne všechny jsou fyzicky přitažlivé. Dobře se však na příkladu z výše zmíněné knihy dá zjistit, na co lidé budou slyšet. Celá definice přitažlivosti v knize Oldřicha Matouška působí tak trochu podbízivým dojmem. Názorová příbuznost, přitažlivost, myšlenková slučitelnost. V podstatě by pracovník měl klientovi dokázat, že je schopen se nejen vcítit, ale snad i napodobit myšlení klienta. Vzhledem k tomu, že jsem studoval obor sociální práce již několik let, sám vím, že vcítění do klientovy situace je jednou z podmínek pro výkon profese. To ovšem neznamená, že by se měl ke klientovi chovat podbízivě, přestože se to v pomáhajících profesích tak trochu očekává. Je to stejné jako v případě medicíny. Doktoři a zdravotní sestry mají v popisu práce etiketu, která jim poroučí chovat se nejlépe, jak to jen jde. Je velice těžké najít hranici mezi společenskou empatií a snahou zalíbit se za každou cenu. Zde by se dalo snadno zaplout do oblasti utilitaristické teorie. Řekněme, že nejlepší chování vůči klientovi ať už na hranici se zachováním osobní důstojnosti se z dlouhodobého hlediska jeví jako užitečné a přinese pro práci pozitivní výsledky.

Bohužel se musím přiznat, že v tomto směru vidím další potíž nejen se sociální prací, ale s dnešní společností jako takovou. Někteří lidé mohou být hodní a slušní a ostatní je přehlížejí či je vidí jako podivíny a mnozí jiní se chovají neslušně a arogantně a jejich sociální postavení je daleko lepší. Velmi často to právě souvisí s vzhledem jednotlivých lidí. Pokud se žena chová povýšeně a se svými podřízenými zachází neuctivě (v případě vyšší funkce v oblasti sociální péče), tak to vůbec nevádí, pokud je přitažlivá a má mnoho vlivných přátel, kteří jí budou v jejím chování podporovat. Nerad bych se na takovou situaci díval skepticky, ale mnohdy jsem se setkal se situacemi, kdy se sociální pracovníci nechovají dle předem daných zásad. A je jedno, jestli jsou hezcí nebo oškliví. Nastavení morálních hodnot v dnešní době někdy velice pokulhává. Zvláště pokud se i v sociální práci bere vzhled jako základní hodnota,

kteřá má pomoci navázat lepší vztah s klientem. Řekl bych, že se jedná o dvousečnou zbraň. Vzhled by nikomu neměl být na škodu, avšak také by neměl být výsadou. Sociální práce by neměla přebírat zvyklosti z Hollywoodu (čímž myslím, že by se lepší vzhled jednoho člověka bral jako výrazné pozitivum například pro získání práce).

3.2 Co je utilitarismus?

Utilitarismus pochází z anglického názvu utilitarianism. Jedná se o sociálně filozofický směr, který považuje užitečnost jako své měřítko morálního jednání. Zakladateli utilitarismu byli Jeremy Bentham a J. S. Mill, kteří ho definovali jako teorii užitečnosti (v originále tedy utility theory), která objasňuje sociální jednání. U utilitarismu se za hnací motor jednání považuje užitečnost, tedy snaha dosáhnout co největšího užítku s co možná největším nasazením prostředků. Zde se však objevuje první problém. Není totiž vůbec snadné určit obsah toho, co se považuje za užitečné. V tradiční společnosti stejně jako v moderní či postmoderní to může být například slast, zisk, sociální postavení, šťastná rodina atd. Utilitarismus tvoří základ liberalismu jako ekonomické teorie. Dle této teorie je maximalizace blaha jednotlivce to, co zároveň vede k maximalizaci všeobecného blaha celku společnosti. Této idey odpovídá stát, v jehož vedení je zasahování do hospodářství omezeno na minimum a je kladen důraz na snahu jednotlivce.⁵⁶

Rozlišuje se několik druhů utilitarismu. Všechny mají svůj základ v ideje užitečnosti určitého jednání: normativní a deskriptivní utilitarismus.

Utilitarismus může být pokládán buď za systém normativní etiky, což je žádost, jak máme přemýšlet o vedení. Rozdíl mezi normativním a deskriptivním utilitarismem nebyl vždy vykládán. Je důležité, aby si člověk opatrně rozlišoval mezi deskriptivním utilitarismem a utilitarismem normativním. Zejména skutečnost, že námitky vůči objektivnímu utilitarismu nemusí vždy korespondovat s námitkami vůči utilitarismu normativnímu.⁵⁷

„Slovo utilitarismus se jako název filozofického směru vskutku rozšířilo Millovou

⁵⁶ Srov. Jan Jandourek: *Sociologický slovník*, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-535-0, s. 267.

⁵⁷ Srov. *Encyclopedia of Philosophy* Ed. Donald M. Borchert. Vol. 9. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA, 2006. COPYRIGHT 2006 Gale, Cengage Learning
J. J. C. Smart, s. 604.

zásluhou, ojedinělé užití termínu je však doloženo již v Benthamově dopisu z roku 1781. V Millem citovaném, dnes již málo známém, románu skotského autora Johna Galta *Letopisy jedné farnosti* je termínu *utilitarismus* užito v pejorativním smyslu při líčení negativního dopadu industrializační činnosti na sociální a náboženský život obyvatelstva.

Mill hájil *utilitarismus* proti námitce, že je nauka hodná vepřů. Kteří francouzští a němečtí autoři se takto vyjadřovali, není mi známo, pokud jde o anglické, má Mill zřejmě na mysli skotského, kalvinismem ovlivněného historika a filosofa, Thomae Carlylea, který ve svých *Latter-Day Pamphlets* mluví o *utilitarismu* jako o *pig-philosophy*. Podobně ostré útoky proti *utilitarismu* nacházíme v Carlyleho autobiografickém románě *Sartor Resartus, The Live and Opinions of Herr Teufesdröckh (Přešitý krejčí)*. Přes hluboké filosofické a světonázorové rozdíly byl Carlyle s Millem po delší čas spřátelen a měl vliv na směr, jímž Mill dále rozvíjel *utilitarismus* převzatý od Benthama.⁵⁸

John Stuart Mill byl největším zastáncem utilitaristické teorie a jeho kniha *Utilitarismus* je dílem, které má nejen vysvětlit co *utilitarismus* je, ale i do jaké míry je správný a ospravedlnitelný. Spojitost mezi užitečností a spravedlností popisuje v části nazvané *O souvislosti mezi spravedlností a užitečností*:

„Největší překážka při přijetí nauky, že kritériem správnosti a nesprávnosti je užitečnost a štěstí, byla ve všech dobách spekulativního myšlení odvozována z pojmu spravedlnosti. Silný pocit a zdánlivě jasná představa, kterou toto slovo s rychlostí a jistotou připomínající instinkt vyvolává, se většinou myslitelůjevily jako důkaz, že to, co je spravedlivé, je vnitřní kvalita věcí a že to musí mít existenci v přirozenosti jako něco absolutního, co se podstatně liší od jakékoli formy užitečnosti a co je ve svém pojmu jejím protikladem, třebaže (jak se obecně uznává) nikdy není od užitečnosti nakonec fakticky odděleno.

V případě tohoto pocitu, stejně jako v případě jiných našich mravních pocitů, neexistuje nutná souvislost mezi otázkou jeho původu a otázkou jeho závaznosti. Fakt, že je nám nějaký cit dán od přirozenosti, nutně neospravedlňuje všechno, k čemu nás tento citpodněcuje. Cit pro spravedlnost by mohl být zvláštní instinkt, a přece by mohl vyžadovat, jako jiné naše instinkty, aby byl řízen a osvětlován vyšším rozumem. Ale nakolik je se subjektivní duševní cit pro spravedlnost liší od citu, který je obvykle spojen s prostou užitečností, a nakolik – kromě

⁵⁸ Srov. John Stuart Mill: *Utilitarismus*, Praha Vyšehrad 2011, ISBN 978-807429-140-1, s. 162-163.

krajních případů citu pro užitečnost – je ve svých požadavcích mnohem naléhavější, připadá lidem obtížné vidět ve spravedlnosti jen zvláštní druh nebo zvláštní odvětví obecné užitečnosti a soudí, že její závaznost vyžaduje zcela jiný původ.“⁵⁹

Mill pokračuje v otázce spravedlnosti a užitečnosti tím, že spravedlnost považuje za emotivní cit. Něco, co člověk cítí v duchu, tedy ne něco, co by chápal kognitivně. V dalších bodech představuje různé otázky, které se zabývají původem citu pro spravedlnost a jaké jsou jeho závazky pro nás, abychom se jím řídili. Mill je toho názoru, že cit pro spravedlnost je odlišný od citu pro užitečnost, což je vlastně důvod, proč oponenti utilitarismu popírají možnost, že by spravedlnost byla jakýmsi odvětvím spravedlnosti. Názor, že by spravedlnost vycházela z užitečnosti, zamítají. Mill se tento názor snaží změnit a přesvědčit je o opaku. Jeho způsob přesvědčení o opaku je takový, že se pokouší najít vlastnost či vlastnosti, které jsou společné pro různé typy nespravedlivého chování. Pokud je možné tyto vlastnosti vysvětlit z hlediska obecných zákonitostí emocionálního života.

Dle Millova přesvědčení je pro spravedlnost charakteristické takové jednání, které je nejen správné, ale i žádoucí ze strany ostatních. Správně tedy může jednat ten, kdo jedná dobročinně, protože tím ovlivňuje i ostatní. Opakem správného jednání je jednání nesprávné, tedy to, kdy se jedinec dopouští něčeho protiprávního (Mill ztotožňuje zákon se spravedlností, tedy že jedinec jednající v souladu se zákonem jedná dle práva, které od něj může být vyžadováno). Cit pro spravedlnost dle Milla spočívá v tom, že jedinec chce potrestat toho, kdo se dopustil bezpráví. Tato touha vyplývá z dvou silných pudů (pud sebeobrany a pud sympatie). První pud má společný se zvířaty. Pud sympatie však projevuje ve vztahu k druhým lidem, kdy brání nejen sebe, ale i ostatní. Tento pud se u někoho může rozšířit na celé lidstvo.

Mill na některých příkladech uvádí rozdíly v pojetí spravedlnosti v oblasti trestního práva či v problematice spravedlivé mzdy. Jeho cílem je dokázat, že tento zmatek má jediné řešení, a tím je utilitarismus. Protože pokud víme, co je užitečné pro jedince i společnost, jsme schopni se lépe orientovat v tomto chaosu. Mill dochází k závěru, že spravedlností jsou nazývány mravní pokyny, které mají vyšší stupeň sociální užitečnosti, a tím pádem jsou spojeny s vyšším mravním citem než mravní pokyny jiného druhu. To je dle Milla důkazem, že

⁵⁹ tamtéž s. 111–113.

princip užitečnosti má v oblasti morálky univerzální platnost a rovněž se vztahuje na spravedlnost. Touto skutečností je utilitarismus obhájěn proti jediné opravdu vážné námitce.⁶⁰

Stejně jako hédonismus byl i utilitarismus mnohdy kritizován pro svou ideu. Mnozí kritici si brali za cíl zejména samotné principy, které jsou dle nich mnohdy v rozporu se společným morálním cítěním lidí:

Je celkem jednoduché poukázat na skutečnost, že jak čin utilitarismu, tak jeho pravidlo jsou v nesouladu s obvyklou ideou etiky či lépe řečeno s tím, co je běžně nazýváno jako společné morální cítění. Z principu obou systému nás povede k obhajobě činů, které jsou pro obyčejného člověka považovány za špatné. Můžeme mít na mysli například případ tajného slibu, jež dáváme umírajícímu člověku. Abychom zjednodušili jeho trápení, slíbíme mu, že doručíme částku peněz, kterou nám svěřil, jeho bohatým a profitujícím příbuzným. Nikdo jiný neví ani o slibu, ani o částce peněz. Z utilitaristického principu by se zdálo, že bychom neměli slib umírajícímu dodržet (či slib dodržet). Rozhodně totiž můžeme dát peníze k daleko lepšímu využití, kterým může být třeba potřeba nemocnice. V tomto případě bychom udělali mnoho dobrého a žádnou škodu. Nemusíme se bát, že ublížíme člověku, kterému jsme slib dali, protože už je mrtvý.

V normálním případě samozřejmě utilitaristický čin povede k tomu, že slib umírajícímu člověku bude dodržen, přestože jeho přímé důsledky nebudou profitující, protože nepřímý efekt, jaký má projev nedůvěry, je tolik škodlivý. Toto zvážení zcela jistě nejde aplikovat v současném případě. Obyčejný člověk by si byl docela jistý tím, že slib umírajícímu člověku by měl být dodržen. V této situaci máme však zřejmý případ, kdy je utilitarismus nekonzistentní s cestou, kterou ve větší míře lidé fakticky přemýšlí o moraliť.⁶¹

Utilitarismus se v literatuře české sociální práce nachází v souvislosti s profesní etikou. I zde se poukazuje na skutečnost, že užití utilitaristické perspektivy není bez problémů. Načež je shrnuje do následujících bodů:

⁶⁰ tamtéž s. 178–180.

⁶¹ Srov. *Encyclopedia of Philosophy* Ed. Donald M. Borchert. Vol. 9. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA, 2006. COPYRIGHT 2006 Gale, Cengage Learning
J. J. C. Smart, s. 605-606.

Štěstí je relativní – je zde uváděn příklad na hlasité hudbě. Některým lidem může vadit a přijít velice nepříjemná a někomu jinému vůbec vadit nemusí. To ovšem nemůžeme s přesností určit, protože lze jen těžko porovnat množství štěstí člověka s množstvím štěstím druhého člověka.

Jednání, které maximalizuje štěstí v krátkodobé perspektivě, se může z dlouhodobé perspektivy jevit jako zcela nevhodné pro maximalizaci celkové sumy štěstí. Nikdy nemáme jistotu přesně určit, jakých následků se dočkáme svým jednáním. V případě určité specifické situace se jakékoli jednání může jevit jako morálně správné (příkladem třeba nedodržení slibu v případě ochrany druhého člověka před nebezpečím) – utilitarismus může vést k činům, jež by člověk neudělal za normálních okolností a ani by je nemohl za těchto okolností tolerovat.

V sociálním principu utilitarismu se sociální užitek chápe jako suma užitku či užitek průměrný. Tím se odsouvá hledisko podílové spravedlnosti. Pomocí průměrného užitku pak není možno určit žádnou informaci o užitku pro konkrétního jedince.

V utilitarismu dochází k nespravedlnosti v případech, kdy se štěstí jedince obětuje ve prospěch skupiny či štěstí jedné skupiny lidí ve prospěch skupiny jiných lidí.⁶² Poslední věta v předchozím odstavci je pro mne velice důležitá. Rád bych se totiž vrátil k části, kde jsem popisoval rozdíly mezi politickými směry kapitalismem a komunismem. Konkrétně tedy komunismus a vliv utilitarismu, který je v něm obsažen. Přestože samotní komunisti takovou věc nikdy nebrali v úvahu, je fakt, že individuální štěstí bylo téměř anulováno ve světě beztrždní společnosti. Všechno všem bylo jedno z komunistických hesel. Stejně tak dobře by mohlo znít nikomu nic. Diskuze o osobním štěstí a štěstí kolektivu (či společnosti) a vzájemná souvislost mezi nimi je stále tíživou otázkou, protože nikdo není schopen přesně vyjádřit, co je víc nebo čeho je třeba více. Komunistické myšlení však zcela zapomínalo na vzájemný vztah mezi dobrem jednoho a dobrem všeobecným. V jejich vidění byl jeden celek, který funguje jako stroj. Jako by úplně zapomněli, že individuální dobra v demokratické společnosti dají dohromady dobro společné. Pokud se lidé budou cítit šťastní jako jednotlivci, povedou ke spokojené společnosti. Člověk a rodina je základ státu.

Pokud komunistická společnost pouze potlačuje práva a povinnosti jednotlivců a bere je jen jako nástroje, pak nemůže čekat společné dobro či spokojenost celku. V despoticke

⁶² Srov. Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2, s. 29-30.

společnosti, jakou byl komunismus v Československu, se dosahováním společných cílů dosahovalo donucením. Lidem bylo kladeno, jak se mají chovat a co mají říkat, protože je to dle bolševického ducha správné a utilitaristicky užitečné. Naopak v kapitalistickém režimu, který přišel se sametovou revolucí v roce 1989, nahradil represi konsenzus jednotlivých občanů. Utilitaristicky užitečným už nebylo to, co říká jedna strana, která káže všem, ale to, na čem se většina lidí shodla. Politika je pořád politika. A i ona sama, ač provází člověka od samotného začátku, je ve svém základu utilitaristická. Důležitá je přece efektivnost, s jakou si lidé umějí vládnout. Víím, že už se opakuji, ale i vláda je subjektivní a záleží na jednotlivých individuích, jak svou účast na vládnutí země pochopí a co je pro ně významné. V době komunistů zřejmě převládala idea, že všichni lidé myslí stejně a mají stejné potřeby a zájmy. Historie se sice opakuje, ale už mnohokrát nám bylo ukázáno, že lidé nejsou stejní. Rozdílnost lidí všude na světě ovlivňuje veřejné dění a s ní i sociální práci jako profesi. Co je užitečné pro mě, nemusí být užitečné pro tebe.

Dle mého názoru je utilitarismus citelně znát i v kapitalistické společnosti. Rozdíl je v tom, jak je užíván a pro koho. Pokud v komunistickém státě převažuje utilitarismus cílený na blaho státu a kolektivu, pak v kapitalisticky orientované politice bude spíše směřovat k blahu jednotlivců. Kapitalismus jako pravicově orientovaný systém má úzký vztah s liberalismem. I liberalismus klad velký důraz na osobní svobodu jednotlivců. Každý jedinec je v tomto směru zodpovědný sám za sebe. Kapitalismus a liberalismus kladl důraz na diferenciaci společnosti. Pokud je tedy každý zodpovědný sám za sebe, je i zodpovědný za to, jak dobře si povede. Pravice i levice vždy viděli užitečnost v rozdílném pohledu na diferenciaci a rovnoměrnosti, co se týče společenského uspořádání. Zatímco pravice měla za to, že třídní rozdíly jsou přirozené a vycházejí z podstaty lidské kultury, levice v podobě komunismu považovala třídní rozdíly jako zlo kapitalismu, proti kterému je třeba se postavit. Laicky řečeno by se dalo říci, že utilitarismus ve světle kapitalismu vězí v tom, že lidé jsou rozdílní a naopak ve světle komunismu je utilitarismus v tom, že je každý člověk stejný. To ovšem zaměňuje stejnost s rovností. I dnes po pádu komunismu se často doslycháme o rovnosti. Rovnost byla i heslem francouzské revoluce (rovnost, volnost, bratrství), tedy zhruba 100 let před vznikem komunismu jako ideologie. Otázkou je, zda si lidé mohou být rovni a zároveň být každý jiný. Či zda v tom či onom vidí své vlastní dobro (užitek). Nutno dodat, že ač byl komunismus silně utilitaristický, tak zcela opomíjel fakt, že již v základní definici tohoto směru je, že blaho

jedince vede k blahu společnosti a že se jedná o základ liberalismu, který byl právě trnem v oku bolševismu (ano, komunismus byl plný těchto zvláštních paradoxů).

Kapitalismus i komunismus jsou utilitaristicky orientované systémy, avšak ani jeden není perfektní ve svém základu. Jedná se totiž o dva extrémy, které (jak už jsem řekl) jsou utilitaristické každý jiným způsobem. V politice a hospodářství budou vždy otázky, které budou lidi trápit, zejména protože na některé není snadné najít odpověď. Chtěl jsem tímto poukázat na fakt, že utilitarismus jako směr je prodchnut v obou politických systémech a hraje velkou roli nejen v České republice v postmoderně, ale i v celém západním světě. Lhal bych, kdybych řekl, že v jeho duchu často nesmýšlím i já. Dobré je to, co je praktické. A praktické je to, co se nám hodí ze všeho nejvíce. Dle užitku se rozhodujeme v důležitých okamžicích našeho života (například, když si chceme pořídit dům či založit rodinu), i v těch zcela banálních (například jaké si vezmu oblečení, abych vypadal co nejlépe). Utilitarismus je v určité míře i v křesťanském smýšlení (přestože je to pro křesťany mnohdy těžké přiznat). Negativum přichází ve chvíli, kdy dochází ke střetu zájmů, protože svobodné rozhodnutí jedince na základě užitečnosti může narážet na rozhodnutí (či bránění v tomto rozhodnutí) někoho docela jiného.

Utilitarismus je nejen v části literatury, kterou jsem uvedl v této části práce. Nutno dodat, že utilitaristické myšlenky jsou sociální prací prodchnuté daleko více. Stačí, když se vrátím k popisu cílů sociální práce a ke kompetencím sociálního pracovníka. Jednotlivé věci se dají zcela jistě interpretovat i jiným způsobem. V této chvíli bych se na ně však rád podíval z hlediska utilitarismu.

Základní cíle české sociální práce, jak jsem uvedl v části 2.3 Klady a zápory Sociální péče

(„1. *Podpořit schopnost klienta řešit problém, adaptovat se na nároky a vyvíjet se.*

2. *Zprostředkovat klientovi kontakt s agenturami, které mu mohou poskytnout zdroje, služby a potřebné příležitosti.*

3. *Napomáhat tomu, aby systémy podpory klientů pracovaly humánně a efektivně.*

4. *Rozvíjet a zlepšovat sociální politiku.*“⁶³) jsou koncipovány tak, aby se při jejich splnění dosáhlo sociálního fungování ve společnosti. Už samotné slovní spojení naznačuje, že se

⁶³ tamtéž s. 13-15.

jedná o něco, co v sobě nese něco pozitivního. Není to ještě přesně praktičnost či užitečnost. Tím spíše, že si pod tím termínem každý může představit něco jiného. Avšak jen málokdo si pod tím představí něco jiného, než pozitivní stav, kdy se lidé mohou cítit dobře (když něco funguje, není třeba nic opravovat). První cíl klade důraz na podporu lidí při řešení jejich problémů, které jim brání v jejich sociálním fungování (či utilitaristicky řečeno jim brání být šťastnými a užitečnými). Pracovník má za cíl pomáhat druhému a stavět na jeho silných stránkách (pomoci mu, aby si dokázal pomoci sám), protože ho tím vede k jeho vlastní užitečnosti. Z celkového hlediska je daleko důležitější naučit bezmocného získat schopnost než mu pomáhat tak, aby u něj vznikla závislost na pomáhajícím. Jedinec, který se nenaučí zvládat potíže a adaptovat se nárokům není užitečný ani pro sebe, ani pro společnost. Když se to řekne takto, pak je člověk jen nástroj, který musí zvládat těžké úkoly. To nijak nesouvisí se štěstím či dobrem. Když lidé jednají jako dav, pak to mnohdy vede k potížím. Pokud se však vrátím zpět k Millovi a jeho souvislosti užitečnosti a spravedlnosti, pak pomoci druhému tak, aby sám zvládal nástrahy společnosti, je nejen užitečné, ale i spravedlivé, protože sociální práce není represivní činnost. Klient přichází s žádostí o pomoc, ta pomoc mu ze strany sociální práce není vnucena. Myslím, že v tomto směru se sociální práce drží principu užitečnosti, protože z dlouhodobého hlediska je užitečnější, když se člověk chová tak, aby obtížné situace lépe zvládal.

V podstatě všechny zmíněné cíle se dají vyložit z utilitaristického hlediska, protože zdůvodňuje jejich platnost. Humánnost, efektivita a lepší sociální politika jsou atributy dobře fungující a spravedlivé společnosti. Když si před každým cílem položíme otázku, proč má sociální pracovník dělat tohle a tohle, pak se snadno nabízí odpověď, protože je to užitečné a spravedlivé. Jak už jsem řekl, je možné na tyto věci nahlížet i z jiného hlediska, avšak díky jejich jednoduché interpretaci se snadno nabízí právě utilitaristické pojetí.

Stejně tak tomu může být u kompetencí sociálního pracovníka. Zkusím se zaměřit na ty, kde je princip užitečnosti nejvíce znát. A jen dojdou k závěru, že všech 14 je koncipovaných tak, aby bylo jasné, že sociální pracovník má být schopen fungovat na jedné straně spravedlivě a na druhé straně tak, aby byl prospěšný sobě i druhým. Teď se může zdát, že vidím utilitarismus za vším. Myslím, že se jedná o filosofický směr, kterým se vyznačuje celá západní společnost.

Stejně jako kompetence sociálního pracovníka se mohou z utilitaristického hlediska vzít také předpoklady a dovednosti, jenž byly zmíněny v souvislosti s hedonismem:

Zdatnost a inteligence

Američtí autoři kladou na první místo fyzickou zdatnost. Uvádějí jí z toho důvodu, že pomoc druhým je vysilující a těžká práce. Dle jejich předpokladu je člověk, jež chce pomáhat druhým, zároveň člověkem, který chce respektovat vlastní tělo, takže pracuje v jeho prospěch, a ne v jeho neprospěch. Z toho důvodu si udržuje fyzickou kondici zdravým jídlem, cvičením (nemusí přímo posilovat), neboť tělo je prvotním zdrojem energie. Dobrá inteligence je dalším předpokladem, jež zahrnuje touhu po obohacování svých vlastních znalostí, seznamování s novými teoriemi, praktickými technikami, čtení odborné literatury. Do inteligence se zahrnuje rovněž její sociální a emoční složka, respektive socioemoční dovednosti na vysoké úrovni. Tyto schopnosti a dovednosti by měly být přirozenou složkou osobnosti.

Přitažlivost

Pod přitažlivostí se nemyslí pouze fyzický vzhled, ale i vnímání klienta určité názorové příbuznosti s pracovníkem (případně i citový příklon k pracovníkovi). Přitažlivým pro klienta může být pracovník tedy nejen svým fyzickým vzhledem, ale i pro svou odbornost a pověst, které se těší. Ve finále může být rovněž přitažlivým už jen pro své jednání s klienty (profesionální nestranný přístup se považuje za vysoce žádaný). Příkladem může být problematika alkoholismu. Pokud je pracovník abstinující alkoholik, pak mohou mít s klientem bezpočet společných situací a prožitků. V jiných případech může jít o příbuznost věkovou, nebo naopak vztah staršího a zkušenějšího vůči mladšímu a nezkušenějšímu. Tyto věci mohou být výsledkem spontánní náklonnosti k pracovníkovi.⁶⁴

V hédonistickém pojetí je přitažlivost, tělesná zdatnost něco, co se jeví jako smyslová ctnost. Ctnost, která může pozitivně ovlivnit spolupráci mezi klientem a pracovníkem. Podobně tomu tak může být i v souvislosti s utilitarismem. Rozdíl je však v tom, že hédonisticky (jednoduše řečeno příjemně) se zdatnost a inteligence budou jevit klientovi, kdežto pracovníkovi pomohou být své profesi více užitečný. Zde se ovšem jedná pouze o užitečnost a praktičnost.

⁶⁴ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, ISBN 80-7178-548-2., s. 52.

Nevím, jak moc by se dala zdatnost a přitažlivost brát jako projev spravedlnosti ze strany sociální práce. Pracovníkovi dovednosti a předpoklady jsou pouze začátkem, který mu má pomoci spravedlivým se stát ve vztahu ke klientovi a ke své profesi. Myslím, že se jedná o dva atributy, ve kterých se hédonismus a utilitarismus mísí sociální práci. Dobré může být to, co je prospěšné pro jedince i pro společnost a zároveň to může být něco, co ho pozitivně ovlivňuje. Pracovník pro své schopnosti fyzické či psychické může být klientovi příkladem (v horším případě v klientovi vyvolá závist).

Myslím, že něco takového bylo řečeno už v kapitole 1.2 Hledání štěstí v postmoderní společnosti (Nerovnost ve společnosti dosahuje na mnoha místech velkých rozměrů. Tato nerovnost vede u většiny lidí k pocitu nespokojenosti. Spoustu lidí je nešťastných a trápí se pocity méněcennosti, pokud nedokážou dosáhnout seberealizace svých schopností v době, kdy se někteří lidé nemusí mnoho snažit a dosáhnou toho, čeho se jim ani nesnilo a na druhé straně právě lidé, kteří se celý život snaží dosáhnout svého cíle, ale štěstí jim vždy proklouzne mezi prsty. Čím méně je rozdílů ve faktických možnostech života tím lépe pro všechny.⁶⁵).

Pracovník svými schopnostmi nabízí pomoc druhému a snaží se být prospěšný sobě, klientovi a společnosti tím, že svou práci vykonává kvalitně a disciplinovaně. Jedním z podmínek pro její vykonávání, je zachovat určitou nestrannost, což se nemusí jevit vždy jako užitečné, ale je to otázka spravedlivého jednání (přestože i pracovník jedná na základě sympatií a antipatií, musí se snažit zachovat neutrální postoj).

Sociální práce by se dala brát jako profese, která je nastavena tak, aby byla prospěšná a spravedlivá pro široké spektrum lidí. Námitky přijdou ve chvíli, kdy se štěstí jednotlivce obětuje ve prospěch jiného jedince či skupiny lidí (jak jsem už uvedl dříve). Sociální práce však není činnost, která má řešit všechny neduhy společnosti. Záleží opět na rovnováze sil. Čím více klady a štěstí lidí převažují nespokojenost a neštěstí lidí, tím lépe. Jsem toho názoru, že utilitarismus je pro sociální práci větším přínosem, než se na první pohled zdát. Jeho otázky po spravedlnosti a štěstí se týkají celého světa již velice dlouho.

⁶⁵ Srov. Thomas Hylland Eriksen: *Syndrom velkého vlka, Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*, nakladatelství DOPLNĚK, Brno 2010, ISBN 1081-3552010, s. 193-194.

3.3 Křesťanství v literatuře české sociální péče

Teologie a sociální práce mají mezi sebou vztah, který není možné redukovat pouze na využívání poznatků z teologie pro výkon sociální práce jako profese. Sociálnímu pracovníkovi nestačí, aby měl například znalosti o tzv. spirituálních potřebách člověka a tím byl automaticky lépe připraven poskytnout svým klientům pomoc. Je už z podstaty teologie samotné, že vede člověka k různým otázkám a rovněž ho vede k společnému hledání tyto otázky zodpovědět. Sociální práce je lidská činnost, která vnímá člověka ve všech souvislostech (jež se týkají jeho života a jež rovněž kriticky zkoumá), tedy není pouze technologií pomoci, naukou o tom, jak co nejefektivněji (nejpraktičtěji) pomoci člověku, v případech, kdy se dostane do obtížné životní situace. Jedna se o podstatu těchto dvou věd, která jasně poukazuje na jejich vzájemnou blízkost. Otázky vyvolané zkušenostmi, jež vykonává sociální pracovník při výkonu sociální práce, se snaží teologie pomoci identifikovat a zodpovídat. Jedná se o otázky, se kterými se člověk setkává v životě velice často (přestože si je mnohdy nechce přiznat). Mezi tyto otázky můžou patřit otázky týkající se smyslu života, smyslu utrpení a smrti, otázky identity samotného pomáhajícího či otázky rozlišování dobra a zla ve světě.

Teologie je jinak řečeno (tedy alespoň v základním pojetí katolickém) kritickou reflexí křesťanské víry rozumem: Víra člověka by měla být podrobena kritickému zkoumání rozumu a stejně tak by měl být rozum díky křesťanské víře konfrontován s limity, které má. Z této skutečnosti vyplývá, že teologie může inspirovat sociální práci a stejně tak může sociální práce ovlivňovat křesťanské pojetí diakonie.

Avšak ne až tak teologie coby rozumová reflexe víry, ale křesťanství coby praxe víry je neopomenutelným zdrojem, díky jimž vznikly pomáhající profese.⁶⁶ Pokud je teologie rozumovou reflexí víry, ze které vznikly pomáhající profese, pak je to právě křesťanská víra, která sociální práci nejvíce ovlivňuje. v mnoha publikacích, jež se zabývají sociální prací a charitní činností se autoři snaží čtenáře sblížit s většinou světových náboženství. Je to však právě katolicismus (zejména tedy diakonie), ze kterého by měl sociální pracovník čerpat

⁶⁶ Srov. Michal Opatrný, Lehner a kol.: *Teorie a praxe charitativní práce*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta 2010, ISBN 978-80-7394-214-4, s. 7.

nejvíce. Toto jen potvrzuje kniha Oldřicha Matouška: *Základy sociální práce*, kde se přesně píše:

Křesťanství je sociální náboženství, neboť není orientováno pouze na vztah jednotlivého člověka k vyšší moci, nevede jedince jen k sebezdokonalování, ale snaží se i o zlepšení mezilidských vztahů a podmínek života společenství.⁶⁷

V dnešní době existují názory, že sociální práce může fungovat i bez křesťanských vlivů a zejména pak bez křesťanského přesvědčení těch, kteří jí vykonávají. Existují tři druhy diskusí na téma existence rozdílu mezi církevní sociální prací a sociální prací sekulární, tedy humanisticky motivovanou sociální prací.

*„V prvním modelu se křesťanská povaha sociální práce situuje spíše do interpersonální sféry. V tomto případě se klade důraz na křesťanskou motivaci, respektive na identifikaci sociálního pracovníka s tradičním profilem zbožnosti křesťana v souladu s danou konfesí. V takovém pojetí je křesťanský nárok na sociálního pracovníka promítán jen do sféry jeho soukromého duchovního života. Transport křesťanských prvků/inspirací do procesů pomáhání a organizace práce je zde zcela nahodilý a neřízený. K tomuto modelu může svádet i konstrukce použitá v encyklice *Deus caritas est*, která v církevní sociální práci pečlivě odlišuje profesní kompetence od osobnostní kultivace pracovníků.*

Ve druhém modelu se spatřuje specifická povaha křesťanské sociální práce v souladu mezi křesťanskou sebeidentifikací pracovníka a používáním odpovídajících metod práce v odpovídajícím organizačním prostředí. Specifika na úrovni profesních kompetencí a metod práce jsou zde spatřovány jednak v doplňkové sociálně - pastorační kompetenci, která umožňuje pracovníkovi aktivně reagovat na existenciální a náboženské souvislosti problému klienta, nebo v etických důrazech používání repertoáru metod sociální práce. Metoda práce specifická jen pro křesťansky ukotvenou sociální práci dosud není známa.

Ve třetím modelu se paradoxně nepožaduje ani specifická motivace ani žádné specifické pracovní metodické postupy. Už samotné naplňování profesních standardů sociální práce je považováno za naplnění křesťanského specifika sociální práce.

⁶⁷ Srov. Oldřich Matoušek a kol.: *Základy sociální práce*, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-473-7, s. 35-36.

*Na pozadí těchto tří pozic je možné shrnout, že křesťanská povaha sociální práce se hledá na straně pomáhajícího, anebo na straně procesu pomoci samotné, přičemž jednoznačně větší pozornost je věnována osobě pomáhajícího.*⁶⁸

„Myslím, že faktem, který je často přehlížen či není chápán správně, je lidskost křesťanství jako takového a ne něco nadstavbového k lidsky obecnému. Zde se to týká zejména vzájemného vztahu mezi humanitou a christianitou. Člověk není povinen snažit se dosáhnout transcendence a opustit vše lidské a přirozené. Kdo miluje druhé lidi a jejich osud mu není lhostejný, stává se tzv. anonymním křesťanem (což je termín, který je velmi diskutovaný). Tímto člověkem se může stát záměrně i nezáměrně.

Křesťanství a humanita mají mezi sebou vztah, který se dá připodobnit ke vztahu přirozenosti a milosti (je lidsky přirozené, že jsme schopni projevovat soucit k druhým). Otázkou je, co tato skutečnost znamená pro vztah křesťanské a sekulární sociální práce.⁶⁹

Je docela jisté, že křesťanství má silný vliv na výkon sociální práce. Přestože mnoho sociálních pracovníků se nehlásí ke křesťanskému náboženství, některé jeho hodnoty mají téměř univerzální platnost. Milost k druhému se dá nahradit respektem. V obou případech je třeba projevit určitý pozitivní vztah k člověku, kterému se snažím pomoci.

Je tak trochu ironií osudu, že komunismus, který byl v této práci již několikrát zmiňován, zachovával dvojaký vztah ke katolické církvi a tím spíše u nás v České republice. Vzpomínám si na knihy Václava Vaška a Karla Kaplana⁷⁰, kde bylo podrobně popisováno, jak se komunistická strana snažila ovlivnit katolickou církev. Jednalo se totiž o organizaci, která se rozhodně nehlásila ke komunistickému vidění světa. Naopak se stavěla do opozice. A stejně se komunistům podařilo částečně jí zlomit a přeformulovat si některá její poselství dle sebe. Ježíš byl přece zastáncem chudých a byl synem pracujícího člověka. Byl tedy vzorným

⁶⁸ Srov. Opatrný, Lehner a kol.: *Teorie a praxe charitativní práce*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta 2010, ISBN 978-80-7394-214-4, s. 24 - 25.

⁶⁹ Srov. Tamtéž, s. 25 - 26.

⁷⁰ Srov. Karel Kaplan a Pavel Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister a Principal, Brno 2001, ISBN 80-8547-75-7, Václav Vaško, *Neumlčená I*, ZVON, české katolické nakladatelství, Praha 1990, ISBN 80-7113-035-4.

příkladem předchůdce komunistů. Vůbec se nebralo v potaz, že Ježíš byl nejen zastáncem chudých, ale rovněž slabých a nemocných. To byla cílová skupina, která pro komunisty neměla mnoho praktického využití (opět se zde dotýkám utilitarismu v komunismu). Dle bolševické ideje mají totiž všichni stejně a pracující lid je tak dobře veden, že není nemocných ani chudých. Všichni se mají dobře. Zde se opět křesťanství a komunismus silně rozcházejí. Katolická církev se již od začátku moderní společnosti ostře stavěla k sociální otázce společnosti. V žádném církevním dokumentu nebyla zmínka o tom, že by komunismus byl schopen tyto otázky řešit. Komunismus rovněž vycházel z marxistické ideologie a ta se neztotožňovala s vírou v Boha (Karl Marx nebyl věřící). Jedná se o dva naprosto odlišné přístupy k životu jedince i společnosti. Ani jeden z nich není bez chyby, avšak svými rozdíly si budou vždy velice vzdálené.

Na druhou stranu, kapitalismus se ke křesťanství nestavil ani pozitivně ani negativně a spíše zachovával neutrální postoj. Opět je třeba zmínit fakt, že kapitalismus je široký pojem, jež vyjadřuje „pravičácké“ představy o uspořádání společnosti a má mnoho forem. Co však má zcela jistě společné s křesťanstvím, že více dbá na jedinečnost člověka a úlohu jedince ve společnosti⁷¹. Tato práce pojednává ve větší míře o katolické formě křesťanství, protože ta převládá u nás v České republice, takže když se pokouším srovnávat křesťanství s kapitalismem, mám na mysli katolickou církev a její vliv na společnost. Už samotné církevní dokumenty známé jako Sociální učení církve (SUC) jsou dílem konkrétních papežů, což jsou vrchní představitelé katolické církve. Je nutné tedy dodat, že v dnešní kapitalistické době (myšleno České republice) je stále velice malý počet věřících. To je něco, co se od dob komunismu příliš nezměnilo. Lidé se stále více staví do role ateistů či experimentují s jinými náboženstvími. I v sociální práci je naprostá svoboda náboženského vyznání, takže křesťanská povinnost už zdaleka není taková jako dřív. Důvodů by se našla celá řada. V dnešní přemodernizované době mají lidé daleko větší přístup k informacím. Navenek vycházejí informace, které dříve nebyly dostupné, či je nikdo tolik neřešil. Mnoho lidí vidí katolickou církev jako ideologii, která nutí lidi přemýšlet určitým způsobem a jejíž představitelé se v minulosti dopustili mnoha krvavých činů. Lidé vidí v církvi něco pokryteckého, co už dávno nemá moc, kterou měla o několik desítek let dříve. Myslím, že upadající zájem o tradiční náboženství v naší zemi je dán také větší svobodou, než byla za komunismu. Zatímco za bolševismu se na církev hledělo jako na něco zbytečného či podvratného (u komunistů

⁷¹ Srov. Jan Jandourek: Sociologický slovník, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-535-0, s. 118-119.

nepřicházelo v úvahu, aby se jim někdo stavěl do cesty, tím spíš pokud se jednalo o tak silně organizovanou společnost, jako byla katolická církev). V dnešní kapitalistické době se katolická církev jeví spíše jako přežitek, což myslím, že přešlo z dob moderní společnosti, kdy víru v Boha nahradila víra ve vědu a pokrok⁷². Nicméně myslím, že mnoho lidí se dnes k víře vrací, protože jí vidí jako možnost, která jim v podstatě nepřikazuje, co mají dělat. Nebo by se dalo říci, že lidé žijí v době, kdy jim celý svět radí, co mají dělat, ať už ve vztahu k sobě, či k druhým (myslím tím třeba média a tisk), takže víra v Boha jim mnohdy může přijít jako útěk před moderním světem, kde se vše může a za vše se platí. Co je však s podivem a zmínil jsem se o tom již ve své bakalářské práci, že katolická církev je stále silná a vlivná organizace, která má stále silný vliv na většinu lidí západního světa. Říkal jsem, že se mnoho lidí nehlásí ke katolické církvi. To ovšem neznamená, že nerespektují hodnoty, které jim dává. Celá euroamerická společnost má hodnotové orientace stále založené na konkrétní interpretaci desatera přikázání z Nového zákona. Lidé pořád vidí rodinu, život, vztah k povinnosti a etice jako základní hodnoty, které je třeba brát za své. Rozdíl je v tom, že se objevují nové hodnoty, které s těmi základními „soupeří“. Protože mají lidé více svobody než kdy dříve, odpadá potřeba regulace. A to je jedním z důvodů, proč se mnozí lidé jen napůl hlásí k určitému vyznání. I z desatera vycházejí určitá práva pro člověka, což se lidem postmoderní éry líbí (dnes se více než kdy jindy dovoláváme svých práv), jenže už si nechtějí připustit skutečnost, že z nich vycházejí také povinnosti, které je třeba mít na paměti. Je snazší něco moci dělat než něco muset dělat. Opět se zde dostávám do souvislosti s rovnováhou sil. Despotické mocnosti, jako bylo nacistické Německo či komunistický Sovětský svaz, dávaly takový světonázor, že je naprosto nezbytné něco muset dělat. Jenže jejich povinnosti byly postaveny tak, že porušovaly základní hodnoty, které jsem popsal výše. Povinnost i právo jsou dány v zákonu, ale zákon má sloužit lidem a jejich dobru. Ne aby lidé sloužili zákonu, protože tím se degraduje lidská důstojnost (přestože pojem lidská důstojnost je něco, co by mohlo být tématem na jinou diplomovou práci).

Sociální pracovníci nejsou vedeni k tomu, aby milovali každého jednotlivce, kterému mají pomoci. Mají však zachovat úctu k jeho osobnímu štěstí. Zde bych řekl, že se utilitarismus, hédonismus a křesťanství částečně doplňují. Rozdíl je v cílových hodnotách, přestože všechny tři oblasti zahrnují dobro lidí. Cílem katolíka by mělo být vést dobrý a počestný život. Cílem utilitaristy by měl být užitečný a prospěšný život. Cílem hédonisty bude vést život tak, aby

⁷² Srov. Jan Jandourek: *Sociologický slovník*, Praha Portál 2001, ISBN 80-7178-535-0, s. 162.

dosáhl maximálního osobního blaha. Otázkou je proč? V případě křesťanství je to jakási vyšší povinnost nejen vůči druhým, ale i vůči Bohu. Bůh nám dal morální kodex, který bychom měli dodržovat, pokud chceme zůstat v jeho přízni. Utilitarista by zde kontroval tím, že je to užitečné, protože to člověku přinese štěstí (laicky řečeno: chovej se slušně a dobře a bude ti dobře). V hédonistickém směru není tolik vyznačena povinnost. Jedná se spíše o variantu, jak člověk život může vést. Hédonismus a utilitarismus se ve velké míře doplňují. Utilitarismus v podstatě poupravuje myšlenky hédonismu a snaží se jim dát vyšší cíl. Všechny tři styly ve velké míře ovlivňují sociální práci. Prvky všech tří směrů najdeme téměř ve všech oblastech sociální práce. Mnozí si zřejmě myslí, že sociální práce není hédonistická. Pokud je jejím cílem, aby byl klient živý, zdravý a soběstačný, pak hédonistická zcela jistě je. Pokud je cílem sociální práce vést klienta k dobru a pomoci mu, protože mi tak radí náklonnost k němu, pak je práce vysoce křesťanská. Pokud je cílem sociální práce pomoci druhému, protože tak pragmaticky pomáhám své i jeho užitečnosti, pak je práce vysoce utilitaristická. Myslím, že sociální práce obsahuje všechny tři složky. Hédonismus je dnes viděn vysoce negativisticky, takže spojovat ho se sociální prací se může zdát jako nemístné. Myslím však, že jsem uvedl již mnoho případů, kde se hédonismus sociální práce bezprostředně dotýká.

4. Otázka dobra a zla z různých úhlů pohledu

Poslední kapitola této práce se bude zabývat otázkou dobra, jak z pohledu hédonismu, tak z pohledu utilitarismu a křesťanství. V práci byly postupně rozebírány pojmy jako štěstí, užitečnost, smysl a dobro. Dobro ve smyslu dobro klienta a pracovníka ve vztahu sociální práce či dobro pro společnost. Utilitarismus, hédonismus i křesťanství se zabývá dobrem jako takovým, přestože nic z toho přesně neuvádí, co vlastně dobro je. Nenašel jsem žádný text z jakékoli oblasti, kde by bylo řečeno, co je dobro. Utilitarismus a hédonismus jsou filosofické směry, křesťanství je jedno ze světových náboženství. Co je dobro? Jedná se o otázku, která je stejně těžko určitelná jako otázka po životním smyslu a přesto se jedná o otázky, které člověk musí řešit. Myslím, že dobrý příklad byl uveden v kapitole pojednávající o utilitarismu, když tam byla zpochybňována myšlenka utilitarismu v souvislosti s těžkou životní zkouškou (jakou byl v tomto případě dodržení slibu umírajícímu člověku na jeho poslední přání). Zpochybňována v tom, že nesouhlasí s lidskou ideou morálky a morálního rozhodnutí. Načež by se dalo oponovat, že utilitaristická myšlenka má svůj kořen ve spravedlivém rozhodování. Spravedlnost je vlastně jeden z pojmů, který jsem v počátečním výčtu věcí opomenul zmínit. Spravedlnost, morálka, etika jsou všechno oblasti dobra. V etické nauce je přímo zmíněno, že zlo je nedostatek dobra. Laik by si takovou definici mohl vyložit tak, že každé zlo je ospravedlnitelné, protože pouze ukazuje na chybu, která nastala, když se vytratilo dobro, nebo bylo ve větší míře omezeno (opět se zde objevuje můj oblíbený motiv rovnováhy sil). Rád bych zmínil pasáž z knihy Bolest a naděje: deset esejí o osobním zrání od autorů Gebattel, Guardini, Weizsacker, Buber, Buytendijk, Plugge a Teilhard de Chardin, která se zabývá významem lidského utrpení:

„Lidské utrpení rozptýleného v každém okamžiku po celé Zemi – to je nesmírný oceán. Co však tuto masu tvoří? Jsou to snad temnoty, zející mezery a odpad? Ne, opakujeme znovu, je to možná energie. V utrpení je skryta vzestupná síla světa v mimořádné intenzitě. Celý problém spočívá v tom, uvolnit ji, dát jí vědomí toho, co znamená, a toho, co může. Jaký obrovský skok by svět musel udělat k Bohu, kdyby všichni nemocní obrátili svá trápení ve společnou touhu, aby království boží rychle zráló skrze dobývání a organizaci Země. Všichni trpící, spojení k tomu, aby se utrpení světa stalo jediným velkým aktem vědomí, sublimace a

sjednocení – nebyla by to jedna z nejvyšších forem, jakých může před našima očima nabýt tajemné dílo stvoření?

A nebylo by tomu tak právě proto, že v pohledu křesťana se stvoření dovršuje v utrpení Ježíšově? V kříži možná nevidíme než individuální utrpení a akt odpykávání, shlazení vin. Tvořivá moc této smrti nám uniká. Podívejme se šířeji a zpozorujeme, že kříž je symbol a ohnisko akce, jejíž intenzitu nelze vyslovit. Ani z čistě pozemského hlediska, ovšem plně pochopeného, není ukřižovaný Ježíš ztracen či poražen. Je naopak tím, který nese tíži a strhuje stále výš, směrem k Bohu, všechny pokroky vesmíru. I to bychom měli dělat jako on, abychom s ním byli sjednoceni celou svou existencí.“⁷³

Autor v podstatě poukazuje na pozitivní hodnotu utrpení, čímž jí tak trochu převrací naruby, protože ve většině případů je utrpení jednotlivce i většiny bráno jako nutné zlo, kterému je třeba předejít či ho alespoň minimalizovat. V tomto případě se však jedná o příběh Ježíše Krista, tedy oběť pro lásku k druhým. Je zajímavé, že v křesťanském myšlení je sebevražda brána (Ježíš se nechal usmrtit úmyslně) jako smrtelný hřích (absolutní zlo člověka vůči sobě i Bohu), avšak v případě jeho namíření pro dobro druhých je bráno jako oběť, která člověku snáze přinese spásu. Jde v podstatě o důvod, s jakým člověk umírá. Zde se opět slučuje zejména utilitarismus a křesťanství v otázce dobra. Příběh Ježíše Krista je tak známý a tak fascinující, že i pohané v něm vidí jistý symbol hrdinství a sebeobětování. Umřít dobrovolně násilnou smrtí je i dnes považováno za akt dobra. Stejně tak je brán jako dobro v oblasti utilitarismu. Pokud jednotlivec umře, aby jiní mohli žít a jeho smrt si vzali jako vzor hodný následování, pak se jedná o něco, co je utilitaristicky zcela jistě dobré, protože to přinese prospěch velkému množství lidí. Křesťan by v tomto směru oponoval tvrzením, že taková úvaha je omezující a pouze poukazuje na jednoduchý svět utilitaristů. Laik by zase tvrdil, že Ježíšova smrt nebyla ničím jiným, než zoufalým činem, který nepřinesl nic jiného než další století válek a vzájemné lidské nenávisti, která mnohdy vznikla z rozdílných náboženských přesvědčení. To už však nebyla záležitost Ježíše, který svou smrtí poukazoval na zcela jinou věc, než je rozdílnost kultur.

Hlavní důvod, proč jsem poukázal na kompletní proměnu špatného činu v dobrý na příkladu sebevraždy a oběti je ten, že to dobře demonstruje tenkou linii mezi oběma extrémy. Stejně

⁷³ Srov. *Bolest a naděje: deset esejů o osobním zrání* od autorů Gebattel, Guardini, Weizsacker, Buber, Buytendijk, Plugge a Teilhard de Chardin, Praha Vyšehrad 1992, ISBN 80-7021-056-7, s. 255.

tak je to v životě každého z nás. V tomto směru se sociální práce neliší od žádné jiné profese, protože ve všech je třeba nést zodpovědnost za své činy. Co je však výrazným rysem sociální práce, je závažnost dilemat, kterými si obě strany prochází (klient i pacient). Při dilematu se vždy musíme rozhodnout, jakou variantu zvolíme. Ve většině případů zvolíme variantu, která nám připadá nejlepší. A zde se zas ozývá otázka spravedlnosti, užitečnosti a dobra samotného. Pro koho bude rozhodnutí lepší? Pro klienta? Pro pracovníka? Či možná pro celý národ? To vše záleží na dvou věcech: osobnosti pracovníka (protože on je většinou nositelem rozhodnutí) a podmínek, za kterých k dilematu dochází (jaké budou následky). Věřím tomu, že mnoho dilemat je pro pracovníky těžko řešitelných, protože se velice často či možná vždycky týkají otázky dobra a spravedlnosti. Jenže tyto dvě věci se rovněž odvíjejí od politiky a náboženské kultury dané země. Politika i náboženství mají určité směrnice, jak se chovat správně a důstojně. Rozdílné kulturní orientace mnohdy vedou k rozdílnému chápání dobra. Ale možná úplně nejtěžší je určit, zda je dobro vůbec nutné. Je přece daleko jednodušší být ten, kdo je zlý. Je zvláštní, že zlo se zdá být snáze definovatelné než dobro. Je to porušení určitých základních pravidel, ukázání absolutní svobody jednotlivce či národa. Pravidla se daleko snáze porušují, než dodržují. Je to také otázka disciplíny. Zlý člověk nemá disciplínu, aby se řídil určitým řádem (ať už se jedná o řád náboženský či politický), a tak hledá zkratky, jak řád obejít. Jak jednat bez něj. Abych obhájil své tvrzení, že zlo je snáze určitelné než dobro, řeknu jen, že zlý čin má daleko méně otázek než čin dobrý. Proto je také dnes daleko snazší někoho kritizovat za zločiny, které spáchal, než dobré skutky, které vykonal. Dobré činy jsou stále více zpochybňovány.

Co však vidím jako ještě horší znak dnešní doby, je překroucení dobra ve zlo a naopak. Zde se opět ukazuje tenká hranice mezi oběma. Zcela se změnil názor na rodinné hodnoty, které byly po staletí pilířem tradiční a moderní společnosti. Dnes se vyznává volný a zcela svobodný život, kdy dochází k neustálým porušováním těchto hodnot. Lidé mají stále více nemanželských dětí a nemanželských styků. Alkoholismus je v určitých případech brán jako projev revolty a kuráže (myslím tím takové situace, kdy je jednatel pod tlakem přátel, aby pil tak moc, až se mu udělá špatné, protože to je přece dobře). Mohl bych počítat dál, ale nejhorší ze všeho je příkaz poslušnosti, který lidstvo vypěstovalo už před mnoha staletími. Myslím tím pravidlo: „když nejsi s námi, tak nemůžeš jít ani proti nám“. Je to jeden z bodů kritiky vůči křesťanství, který mám, přestože se hlásím k jeho hodnotám. Nutit někoho násilím, že musí poslechnout za každých okolností, ukázat poslušnost, je dnes již trochu

zkostnatěl. Nejen zkostnatěl, ale vede ke špatné interpretaci morálky. Ježíš hlásal bratrskou lásku, ale rovněž poslušnost. Upřímně se nedivím, že velká část kritiky ze strany nekřesťansky orientovaných znalců vychází právě z těch pasáží Bible, kde se Ježíš nechová zrovna jako ten „nejhodnější člověk na světě“, jak by si ho definovali lidé, kteří by ho chtěli za vzor pro své děti. Přesto si myslím, že Nový zákon je to, z čeho vychází nejvíce dobra v dnešní době. Víím, že brát Boha a proroky ve Starém zákoně jako pomstychtivé a nemilosrdné bytosti je velice omezující a nechápe to plný význam jeho sdělení (tím spíš, že Boží desatero je v podstatě i dnes jakým si základním manuálem k pochopení lidských práv a svobod), avšak Nový zákon opravdu působí jako nová naděje pro lidi. Hlavním úkolem Ježíše totiž skutečně bylo ukázat novou cestu. Nový směr toho, že nic není ztraceno a lidé, kteří nevěří, se pořád mohou změnit. Je možné tvrdit, že je to někdy bráno trochu do extrémů, ale rozhodně je zde vidět pokrok ve vztahu Boha a člověka od dob Starého zákona. Bůh dovolil lidem, aby se vyvinuli a pochopili smysl dobra a zla⁷⁴. Přestože se jedná o otázky, na které se nikdy nepodařilo zcela odpovědět. V práci byl zmiňován komunismus jako politický směr. Stejně tak význam sociální práce. Je zajímavé, jak se obě věci, ač rozdílné (jedno je profese a druhé je politické přesvědčení) spojují v křesťanském učení. Rozdílnost je právě v rozdílném chápání Bible. Teď jsem možná trochu překročil mez, když jsem řekl, že komunismus se také vidí v křesťanském učení, přestože jeho zakladatel Karl Marx byl zapřísáhlý ateista. Jenže komunistická idea si některé prvky křesťanství vzala za své. Bohužel se jedná o prvky, které ve skutečnosti v křesťanství nehrají až tak velkou roli. Myslím tím věci jako moc nad druhými lidmi, snaha o jednolitou společnost, ovlivňovat to, jak budou lidé myslet, když tak myslet nebudou, tak je stihne trest. Jenže komunisté zapoměli na to hlavní, což je podle mého názoru láska a víra k Bohu, sobě a ostatním. To jsou ty prvky, které si osvojila sociální práce a myslím, že jsou to dobra, která nevyvolávají toliko otázek, jako dobra, která jsou často dnes brána za své. Myslím, že málokdo bude tvrdit, že láska k sobě a k druhým je něco špatného. Vyjadřuje to určitou naději ve svět, který si lidé vytvořili.

Myslím, že naděje je zcela určitě jeden z příkladů dobra, o kterém není třeba mnoho pochybovat. Lidé, kteří dávají druhým naději, jsou blahorečení. Naděje je to, co zůstává, když všechno ostatní pomine. Je to taková poslední záchrana lidí. Když člověk ztratí i to, není moc v co doufat. Mnoho klientů sociální práce se dostává do situací, kdy si s něčím neví rady,

⁷⁴ Rád bych uvedl Bibli jako zdroj informací týkajících se Ježíše, Nového a Starého zákona. Pravdou však je, že tyto informace a názory jsem převzal ze skoro 20 let staré tradice chodit na nedělní mši do kostela.

ztrácejí víru, a tak se snaží vyhledat odbornou pomoc. V tomhle směru se lidé klienti tolik neliší od věřících, kteří se dostali do těžké zkoušky a pochybují o své víře. Protikladem naděje a víry by mohla být tzv. nicota:

„Pokus prozkoumat stav nudy, jakož i některé chorobné syndromy, jejichž základní struktura se zdá být příbuzná se strukturou nudy, nás dovedl ke zkušenosti nicoty, která se pak znovu a znovu potvrzovala při dalším zkoumání průběhu rozmanitých nemocí. Šlo přitom o značně různorodé stavy a procesy, od organických onemocnění přes projevy náruživosti až ke struktuře sebevražedného pokusu, u nichž jsme po důkladném demaskování vždy narazili na působení této nicoty, kterou si právě proto, že není ničím, tak těžko dokážeme představit, a která nás neustále svádí k tomu, myslet nakonec přece jen na něco, co se v člověku projevuje jako ničivá moc či substance. V těchto našich nálezech a úvahách jsme konstatovali dalekosáhlou shodu s názory V. E. von Gebstela a došli k přesvědčení, že toto působení nicoty se v hlavních aspektech kryje s tím, co S. Freud chápal jako pud smrti - i když nás od S. Freuda dělí několik zásadních názorových rozdílů, např. že v těchto projevech nevidíme ani pud, ani vůbec něco psychologického.“⁷⁵

Myslím, že výše uvedený objev či myšlenka dobře zapadají do oblasti etiky v sociální práci. Pokud je předmětem tohoto oboru zejména psychologie a etika, pak je dobré poukázat na skutečnost, že Zikmund Freud se svou teorií o nevědomí⁷⁶ má stále medvědí podíl na tom, kam až se psychologie dostala a jak moc ovlivnila sociální práci. Myslím, že jedním z hlavních důvodů proč se autoři domnívají, že na tom nelze hledat nic psychologického, je už proto, že etika na rozdíl od psychologie vždy hledá podstatu v dobru a zlu. Proč je něco správné či není. Dobro a zlo hraje svou roli i v psychologii (stejně jako všude jinde), avšak hlavním je docílit nových objevů v poznávání lidské psychiky. Etika je v podstatě teorií morálky. Člověk se má chovat správně. Chovat se správně je chovat se spravedlivě. Otázkou je, zda se člověk někdy nevystavuje zlu, když cítí prázdnotu či nudu. Myslím, že se zde znovu setkáváme s hédonistickým hlediskem. Člověk maximalizuje příjemné a minimalizuje nepříjemné. Nuda a prázdnota je nepříjemná, ať se o ní bavíme, jak chceme. V mnoha případech se jí člověk nedokáže vyhnout a někdy se pak uchyluje ke zlu. Člověk hledá změnu,

⁷⁵ Srov. *Bolest a naděje: deset esejů o osobním zrání* od autorů Gebstela, Guardini, Weizsacker, Buber, Buytendijk, Plugge a Teilhard de Chardin, Vyšehrad, Praha 1992, ISBN 80-7021-056-7, s. 238.

⁷⁶ Srov. Sigmund Freud: *Vtip a jeho vztah k nevědomí*, Psychoanalytické nakladatelství Praha 2005, ISBN 80-86123-21-9, s. 219.

aby se vyhnul nudě a prázdnotě. Nuda a prázdnota představují něco jako překážku, kterou je třeba překonat. V tomto směru se sociální práce neliší od žádné jiné profese. I sebezarytější sociální pracovník se dostane do stavu, kdy se buď nudí (v lepším případě) nebo kdy se cítí vyprázdněný (v horším případě). V prvním případě se pokusí najít jinou smysluplnou činnost, v druhém rezignuje na to, co dělá (druhý případ mnohdy vede k syndromu vyhoření). Je až neuvěřitelné, co vše je člověk schopen dělat, aby se vyhnul jedné nebo druhé věci. Myslím, že je to jedním z důvodů, proč se konzumní společnost vyznačuje tak velkou mírou možností. Jak dobře poukázal Thomas Hylland Eriksen, když řekl, že lidstvo potřebuje velký společný projekt⁷⁷, protože jen tak se začne svět znovu otáčet tak, jak má.

Když jsem o pár řádek výše zmínil autora knihy *Syndrom velkého vlka*, chtěl jsem se tím znovu vrátit ke skutečnosti, že naděje i prázdnota patří k dnešní době stejně, jako k ní patřila vždycky. V tomto bodu se dnešní éra neliší tolik od těch předchozích. Co se však zcela jistě změnilo, je pohled na křesťanství či hédonisticko-utilitaristický pohled k životu. Zejména ve vztahu masové společnosti ke křesťanství se dnes může těšit větší oblibě v Čechách, než tomu bylo v době komunismu. Většinou se však Češi upínají ke katolicismu ve chvíli, kdy ztrácejí naději nebo životní smysl. Být věřícím je pro ně možnost, jak se této ztráty zbavit nebo se jí vyhnout. Je však trochu ironické, že mnoho lidí to dlouho nevydrží, protože nejsou ochotni vydržet určitý řád, který křesťané mají dodržovat. Jednoduše řečeno, přijde jim nudný a zbytečný. Zde se opět dostáváme k bodu, kdy je vše relativní, stejně jako dobro či zlo. Nebo tak alespoň uvažuje většina lidí. Opět je řeč o rovnováze. Nic se nesmí přehánět. Křesťané mají dán přísný režim, avšak není naprosto nezbytné být až bigotním katolíkem. Ne každý člověk musí chodit každý den do kostela, nebo chodit každý týden ke zpovědi. Důležité je spíše, aby respektoval dobra, která z tohoto náboženství vyplývají. Nejvíce lidé hřeší proti sobě i proti jiným, když se hlásí ke křesťanství, a pak se jen pomlouvají a myslí na závist či škodolibost. Pokud už se jednou rozhodnu být křesťanem, pak tyto věci musím potlačit či jich alespoň litovat. Křesťanství je sociální náboženství a je neuvěřitelné, že stojí na učení jednoho člověka (totéž se dá říci o Islámu). Obraz Ježíše je stále tak silným symbolem, že fascinuje lidi po celém světě. Je to příklad hodný následování. Ne však o sebeobětování pro druhé vlastní smrtí, ale tolerancí a respektem, který má jedinec mít pro druhé. Snad každý člověk cítí pocit uspokojení a radosti, když udělá něco dobrého pro druhé. Pocit, že je něco tak, jak

⁷⁷ Srov. Thomas Hylland Eriksen: *Syndrom velkého vlka, Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*, nakladatelství DOPLNĚK Brno 2010, ISBN 1081-3552010, s. 201-202.

má být. Takové stavy myslím nemají jen ti lidé, kteří mají poruchy ve svědomí. Svědomí je takový náš regulátor morálky. Když uděláme něco špatného, pak se svědomí zcela jistě ozve. Je to instance, které by mělo být podřízeno i právo určité země. Tento názor je mnohdy středem mnoha dilemat. Zejména v případech, kdy si lidé dogmatizují zákony jako něco absolutního. Pravým opakem je anarchie, která vidí zákony jako něco, co omezuje osobní svobodu. Svoboda je tak postavena do protikladu k bezpečí. Ani anarchie, ani byrokracie nemohou mít obojí zároveň. Svoboda vždy znamená určitou míru nebezpečí a bezpečí s sebou vždy nese určitou úroveň nesvobody, z čehož vyplývá, že se lidé musí podřítit určitým mezím. Otázka svobody a bezpečí je také předmětem rozlišování dobra a zla a obě věci se dají relativizovat.

Problémem je pak přílišná relativizace neboli oblíbená věta „Svoboda jednoho začíná, kde končí svoboda druhého“. Z podobné interpretace se pak dá také vyvodit, že nikdo nemá žádnou svobodu, pokud se netýká jen jeho samotného. To tak trochu nejde v lidském společenství, kdy je člověk vždy odkázán na kontakt s druhými lidmi. Určitým projevem svobody byla i situace, kdy se Slovensko oddělilo od Čech. Bylo to svobodné rozhodnutí obou zemí, aby tak ukončily po několika desetiletích silné pouto dvou národů. A přesto jsem toho názoru, že šlo nejen o rozhodnutí svobodné, ale i rozhodnutí správné. Dnes a denně se potýkáme s určitou mírou xenofobie a ne jinak to bylo i v době federace (i ve vztahu Čechů a Slováků). Sice často slyšíme, jak jsou Slováci naši bratři a my jejich bratry, přestože mnoho z nich zastává názor, že "Čecháčci" jsou póvl apod. Tyto vzájemné předsudky tu byly vždycky. Sociální pracovník je veden tak, aby se předsudků vyvaroval, ale lepší je říci, že se je snaží potlačit. Samotná xenofobie často pramení ze strachu z cizinců. Zejména v zemi, jako je Česká republika, to není nic neobvyklého, když se jedná o stát, který byl půl století pod vládou komunistů, kteří ho tak trochu odřízli od všech ostatních. Strach z cizinců se však týká snad všech zemí na světě. Nebo ještě hůře, když je člověk cizincem v jiné zemi. V takových chvílích si nemůže být jist, co ho potká. Není to jeho domov, pokud to tak necítí. Vždy by však měl zachovat respekt a uznání. Jsou to vlastnosti, které se snad dají označit za dobré.

Když jsem mluvil o absolutní relativizaci, tak kromě svobody se velice často relativizuje i dobro⁷⁸. Lidé už se nechtějí řídit etickým kodexem, protože je příliš obtížný, či nepřijemný.

⁷⁸ Srov. Wolfgang Welsch: *Naše postmoderní moderna*, nakladatelství Praha Zvon 1994, ISBN 80-7113-104-0, s. 10.

Na jednu stranu mám pro takovou věc pochopení. Život je plný obtíží a nesnází. Lidské tělo je tak křehké, že zdraví a dobrý fyzický stav jsou celkem vzácností, takže je někdy velice těžké je znovu najít. Proto se nedivím, že člověk se někdy ubírá k ideje hédonismu a snahou vyhybat se nepříjemným věcem, nebo je minimalizovat. Utilitarista zase půjde za tím, co prospěje jemu a ostatním. Křesťan půjde za tím, co cítí. Spousta lidí (včetně mne samotného) se dá označit za kombinaci všech tří směrů.

Moje poslední věta může znít velice alibisticky. Tím se sám tak trochu stavím do pozice postmoderního člověka, který není „ani ryba, ani rak“. Řekl bych, že je to možná jeden důvod, proč se má diplomová práce zdá, že přeskakuje z tématu na téma. Snad může být omluvou fakt, že téma hédonisticko-utilitaristických a křesťanských vlivů sociální práce v naší zemi je téma rozsáhlé a musí zasahovat do vícero oblastí najednou. Kdybych měl poslední kapitulu shrnout, pak mne napadá jediná věc. Utilitarismus, hédonismus, křesťanství i sociální práce chápe, jak by dobro mělo vypadat a společně tvoří něco důležitého, co dobro může tvořit (dobro týkající se lidí bude vždy patřit do oblasti lidské činnosti a vzájemné interakce), ale dobro jako takové žádnou jednoduchou definici nemá.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo nejen poukázat na poměrně značný vliv filosofických směrů a světového náboženství na ducha sociální práce jako profese, ale i na skutečnost zapeklivosti otázek dobra a spravedlnosti, zejména co se týče moderního člověka 21. století. Abych tohoto cíle dosáhnul, použil jsem metodu přímou a komparativní. Jednalo se o dosti těžký úkol a myslím, že nebude od věci přiznat, že mnohé věci nebyly zcela vyřešeny a zůstává nad nimi viset otazník.

Důvod, proč jsem začal nejdříve popisovat postmoderní společnost, byl kvůli určitému časovému zařazení, které je pochopitelné zejména, když jsem se snažil zkoumat sociální práci dneška a v naší zemi. V tomto směru nemůžu než vynachválit knihu *Syndrom velkého vlka*, neboť jsem toho názoru, že autor skutečně vystihl problematiku vztahů naší doby a zejména západní konzumní kulturu (to je také důvod, proč je první část tolik inspirována právě touto knihou). Člověk má dnes více možností než kdy jindy a má také více svobody, než kdy dříve měl. To se týká zejména České republiky, neboť po pádu komunismu v roce 1989 se otevřely hranice a občané mohou bez problémů cestovat tam, kam chtějí. Potíží je, že mnozí to nepovažují za nutné, či si to finančně nemohou dovolit. Ti, jež o cestování nestojí, si v sobě možná nesou trochu toho komunistického ducha, kdy byla v zemi silný strach z ciziny. Jak se říká: Všude dobře, doma nejlíp. Díky těmto obtížím v rozhodování a rozdílnosti názorů na věc jsem rovněž zmínil vztah komunismu a kapitalismu jako dvou opačných konců politického spektra. Cílem bylo poukázat na nezanedbatelný vliv politického klimatu na společenské smýšlení. Stejně jako politika ovlivňuje lidi, tak ovlivňuje sociální práci, a naše země nebyla výjimkou. Není tajemstvím, že komunismus sociální práci moc nepřál, a tak se sociální práce začala u nás prosazovat až v éře nové demokracie.

V dalším bodě jsem tak trochu navázal na srovnávání rozdílných společností (zejména moderní a postmoderní, protože ke změně došlo v druhé polovině 20. století) v souvislosti s Českou republikou jako takovou a jejími proměnami na přelomu tisíciletí. Srovnávat Čechy a Slováky jsem v práci začal, abych poukázal na rozdílnost mezi dvěma národy, které byly tak dlouhou dobu zvyklé žít jako jeden stát. Chtěl jsem také poukázat na určité předsudky, které oba státy vůči sobě mají a na skutečnost, že sociální práce jako pomáhající profese bere tyto předsudky jako negativum, kterému je třeba se vyhnout. Sociální práci jsem popsal jako

profesi, která funguje jako jakási ochrana společnosti před zmatkem. Myslím si, že je to velice zodpovědný úkol a jedním z negativ ze strany společnosti je fakt, že tomu nepřikládá velký význam. Sociální práce je tedy dle toho, co jsem zjistil, i toho, co už vím, složitá profese, což je její největším záporem, ale i kladem (záleží na tom, jak to člověk vnímá).

V posledních dvou částech práce jsem řešil otázky vlivu utilitarismu, hédonismu a křesťanství na sociální práci, a to zejména v otázkách dobra a spravedlnosti. Jedná se o věci, které jsou velice subjektivní, a přesto se dá říci, že ač dobro či spravedlnost nemá jednu konkrétní definici, pak všechny čtyři „disciplíny“ mají společné tzv. zlaté pravidlo: „nedělej druhým to, co nechceš, aby ono dělali tobě“. Je to jediné univerzální pravidlo, které platí ve většině případů. Snad nejsem jediný člověk, který si myslí, že se jedná o pravidlo, které zatím v otázce dobra a spravedlnosti nebylo překonáno.

Použité zdroje

Literatura:

Alessandro Mongili, *Stalin a Sovětské impérium*, Levné knihy KMa 2006, ISBN 80-7309-350-2

Aristotelés: *Etika Níkomachova*, Praha 2013, vyd. 4., ISBN 978-8086207-35-3

David J. Levy: *Politický řád*, Sociologické nakladatelství Praha 1993, ISBN 80-901424-4-3

Ed. Donald M. Borchert: *Encyclopedia of Philosophy* Vol. 9. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA, 2006. COPYRIGHT 2006 Gale, Cengage Learning

Ed. Donald M. Borchert: *Encyclopedia of Philosophy*: Vol. 4. 2nd ed. Detroit: Macmillan Reference USA, 2006. COPYRIGHT 2006 Gale, Cengage Learning

Gebattel, Guardini, Wezsacker, Buber, Buytendijk, Plugge a Teilhard de Chardin: *Bolest a naděje: deset esejů o osobním zrání*, Vyšehrad, Praha 1992, ISBN 80-7021-056-7

Gilles Lipovetský: *Soumrak povinnosti*, Praha Prostor 2011, ISBN 978-80-7260-237-7

Ian Fleming: *Goldfinger*, XYZ 2012, ISBN 978-80-7388-588-5, překlad: Ivan Němeček.

Jan Jandourek: Sociologický slovník, Praha Portál 2001, vyd. 1. ISBN 80-7178-535-0

Jaromír Pavlíček, *Československé dějiny a evropská politika ve 20. Století*, OPTYS, Opava 2008, ISBN 978-80-85819-65-6

John Stuart Mill: *Utilitarismus*, Praha Vyšehrad 2011, vyd. 1., ISBN 978-807429-140-1

Karel B. Muller: *Politická sociologie*, vyd. 1., Portál, Praha 2008, ISBN 978-807367-380-2

Karel Kaplan: *Československo v poválečné Evropě*, Karolinum, Praha 2004, ISBN 80-246-0655-0

Karel Kaplan a Pavel Paleček, *Komunistický režim a politické procesy v Československu*, Barrister a Principal, Brno 2001, ISBN 80-8547-75-7

Michal Opatrný, Lehner a kol.: *Teorie a praxe charitativní práce*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta 2010, ISBN 978-80-7394-214-4

Oldřich Matoušek a kol.: *Základy sociální práce*, vyd. 1., Portál, Praha 2001, ISBN 80-7178-473-7

Oldřich Matoušek a kol.: *Metody a řízení sociální práce*, Praha Portál 2003, vyd. 1. ISBN 80-7178-548-2

Oldřich Matoušek a kol.: *Sociální práce v praxi*, Praha Portál 2005, vyd. 1. ISBN 80-7367-002-x

Oldřich Matoušek: *Slovník sociální práce*, Praha Portál 2003, vyd. 1., ISBN 80-7178-549-0

Roman Lukáš: *Rozdělení Československa*, Praha Mladá fronta 2013, vyd. 1., ISBN 978-80-204-2864-6

Sigmund Freud: *Vtip a jeho vztah k nevědomí*, Psychoanalytické nakladatelství, Praha 2005, ISBN 80-86123-21-9

Thomas Hylland Eriksen: *Syndrom velkého vlka, Hledání štěstí ve společnosti nadbytku*, nakladatelství DOPLNĚK, Brno 2010, ISBN 1081-3552010

Václav Vaško, *Neumlčená I*, ZVON, české katolické nakladatelství, Praha 1990, ISBN 80-7113-035-4.

Wolfgang Welsch: *Naše postmoderní moderna*, nakladatelství Zvon, Praha 1994, ISBN 80-7113-104-0

Internetové zdroje:

Hédonismus - GCHD, dostupné na <http://gchd.sweb.cz/hedonismus/>.

Abstrakt

HENDRYCH, Vlivy hédonismu, utilitarismu a křesťanství v České sociální práci. České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra filosofie a religionistiky dějin. Vedoucí práce doc. Tomáš Machula, Ph.D., Th.D.

Klíčová slova: hédonismus, utilitarismus, Česká sociální práce, štěstí, potřeba...

Práce se blíže zabývá literaturou českého odborníka na sociální práci Oldřicha Matouška a autorů zabývajících se podobným tématem, přesněji řečeno na etickou část jejich děl. Zejména se snaží klást důraz na ty části, kde je vliv utilitarismu, hédonismu a křesťanství. Vliv utilitarismu, hédonismu a křesťanství ve smyslu definování dobra jako věci, kterou se všechny tři disciplíny zabývají ve vztahu k sociální práci jako pomáhající činnosti.

Abstract

HENDRYCH, Influences of hedonism, utilitarianism and christianity in Czech social work. Czeck Budweis 2014. Dissertation.

Key words: hedonism, utilitarianism, Czech social work, luck, happiness, need...

This Dissertation deals with Czeck social work literature written by Oldřich Matoušek and other writers who write about similiar topics. Moreover, it is about ethical parts of social work literature. Especially about influences of hedonism, utilitarism and christianity. Those influences about definiton of good and evil. Good as the thing that is a center of all three disciplines in relation to social work.

